ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౧౯.	ప్రమోదూతనామసంవత్సరము. మార్గశీర్ష పుష్యమాసములు.	సంచిక ౫.

పరిషద్వార్షికసభ—అధ్యక్షోపన్యాసము.

— చిన్నాప్రెగడ భానుమూర్తిగారు బి. ఏ. —

శా. శ్రీదాతౄయణులున్ సరస్వతియు హృత్సమార్ధదేహాసన
ప్రాదుర్భూతవిలాసకారణములై భాసిల్ల భర్తృలి కా
ష్ఠాదిం బిమ్ముగఁ బూర్వఁగా సగుణులై మూర్తిత్రయిన్ లోవారికిం
బాహ్యాత్మస్థితి సచ్ఛమై మెసఁగు నాతత్త్వంబు ధ్యానించెదన్.

చ. తను నిరవద్యశుద్ధపరతత్వముగా నెఱుఁగంగ లేని యీ
మనుజుల వేషభాషలక్రమంబున నందఱు కన్నిరూపులై
చనుచు ననేకనామముల సర్వజనార్చల నందుచుండు నా
యనుపమదివ్యతేజము నహర్నిశము స్మదిలోఁ దలంచెదన్.

ఉ. భూతములందు నేకగతిఁ బూసలలోపల దారమట్లును
స్యూతత నేకతత్త్వమయి శుద్ధసువర్ణ మనేకభూషలో
భాతి నుపాధిభిన్నమయి భాసిలుచుండి వివేకదృష్టికిం
జేతనసారభూత మగు చిన్మయతత్త్వము నాశ్రయించెదన్.

శా. ఏ తేజంబునఁ జేసి కన్ను గనునో యెవ్వాని సర్వేంద్రియ
వ్రాతంబు న్నిరతంబు స్వస్వనియతవ్యాపారము ల్సేయునో
యే తేజం బెడఁబాయ వే కఱియునో హేరాళపుంజీగటుల్
ఆ తేజంబున కాదరం బలరఁ బంచాస్త్ర స్తుతి న్నిల్పెదన్.

చ. ఎవఁడు గణింపఁగా నలవిగాని యజాండము లెల్లఁ ద్రిప్పువాఁ
డెవఁడు తదాశ్రితంబు లగు నెల్లచరాచర మేలి మన్పువాఁ
డెవనియలంఘ్యశాసనము లెంచుగ దేనియు మీఱలేర పే
భువనములు న్సమస్త మనుజాతచయంబును వాని నెంచెదన్.

మహాజనులారా! మహాశయులారా!

శా. నానాస్థావరజంగమాత్మక మహాలోకగర్భాంత ని
ర్మాణత్రాణవినాశహేతుమహిమారాధ్యప్రభావాన్వయుం డా
శ్రీనారాయణు రక్షచేఁ దనరు నీచిత్రప్రపంచంబున
న్నానాకార్యములు న్సకారణములై న్యాయంబులై వర్తిలున్.

చ. జగతిని బుట్టుకార్యములు సర్వమునుం బరమేశ్వరేచ్ఛచే
నగుటయు నీశ్వరేచ్ఛయును న్యాయవిరుద్ధముగామియు న్నిజం
బుగఁ బరికించు సర్వజనము ల్దెలియందగు నంశమయ్యు బా
గుగ నరయంగలేని జడగు ల్లనసేరరు జీవితవ్యమున్.

చ. జనములు లీజగంబున నిజంబుగ నాంతరకారణంబులం
దొకరి తెలుంగఁజాలుటకు దూరవిచారము లేమిఁ బైవయిం
బాడెదరు బాహ్యకారణవిమోహమునం బడి కార్యతత్త్వమే
ర్పడఁ దెలియంగ నేరక కరంబు భ్రమింపకుదుంతు రోర్మలన్.

చ. పలుకులు వేయునేటికిఁ బ్రపంచమునం గలసర్వకార్యము
ల్గలిగి తెలుంగువారలకుఁ దెల్లముగాఁ గనుపట్టు న్యాయ్యమై
తెలియనియట్టివారు జగతి న్దురితంబు జయించుఁ బాడికిం
దలఁపఁగఁ గూడలే దకట దైవము నిర్దయుఁ డంచు రంతులై.

ఉ. కావున సర్వకర్తయు జగత్ప్రభుఁ డవ్యయుఁ డీశ్వరుండు నా
నావిధకార్యజాతముల న్యాయవిరుద్ధముగాక యుండఁగా
జేవిధి నెవ్వఁ డెవ్వరికి నెయ్యది గావలె దాని నిచ్చి గా
వావిధిఁ గూర్చుచు న్జగము పాలనసేయుచుఁ బాడియేర్పడన్.

ఇట్టిజగత్తు అజ్ఞవానిచేతిరాయి కాదు. సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిమత్త్వాద్యు దాత్తగుణవిశిష్టుఁ డగుసర్వేశ్వరుని యద్భుతశిల్పము. దీనికి సర్వలోకకల్యాణ సంధాయక మగుగమ్యము గలదు. తత్ప్రాప్తికై వలయుకార్యసంఘటనము సర్వేశ్వరాధీనమై జరుగుచున్నయది. పైని జెప్పినసర్వలోకకల్యాణసంధాయక మగుగమ్యము సర్వజీవముక్తి- సర్వమానవముక్తి- అంశములకు సన్నిహితసోపానము. గంగాయమునాదిపుణ్యనదీసలిలపావనమై వసిష్ఠభరద్వాజాదిమహర్షివర చరణరేణుపరిపూతమై శ్రీరామకృష్ణగౌతమబుద్ధాద్యవతారములకుఁ దావలమై శ్రీశంకరరామానుజపూర్ణప్రజ్ఞాద్యావిర్భావములకు నెలవై నిత్యానిత్య వస్తువివేకనిలయమై సర్వసన్మతసమానక్షమమై, సర్వధర్మసమన్వయానుకూలక్షేత్రమైన యీపుణ్యభూమి సర్వమానవముక్తిసాధనసంపత్తి కీశ్వరోద్దిష్టమైన క్షేత్రము.

2. ఇది యెట్లందు రేని, సర్వమానవముక్తి చేకూరవలెనన్న సర్వసౌభ్రాత్రమలవఱచికొని సర్వమానవవ్యక్తులును, ఒక్కత్రాటను జేరి ఐకమత్యము గల్గి భగీరథప్రయత్నము చేయవలసియున్నది. జాతిమతాదివైషమ్యములం బుట్టి మానవకోటిని భిన్నభిన్నములుగాఁ జీల్చివైచి హింసాకార్యములకుఁ బురికొల్పి మానవుల నేఁడు పీడించుచున్న స్పర్ధలు వైరములు యుద్ధములు వధలు లోనగునవి యీమహాకార్యసిద్ధికి బలవత్ప్రతిబంధకములు. ఇట్టి వైషమ్యముల మూలముట్టుగఁ దొలఁగింపవలసియున్నది. భేదముల డిందుపఱచికొని వైషమ్యముల సమీకరించికొన్నంతమాత్రాన మనకొదవలు దీఱవు. మనకార్యము సిద్ధింపదు. వివిధరాష్ట్రములకు సమష్టిజీవితము గల్పించి భిన్నభిన్నమతధర్మములకు సమన్వయమును సామరస్యమును గుదిర్చి, భిన్నభిన్నజాతుల కైకమత్యమును సౌభ్రాత్రమును జేకూర్చి, మానవుల నెల్ల మహారాష్ట్రప్రజలుగను, విశ్వజనీనమతావలంబకులుగను, విశ్వమానవకుటుంబవ్యక్తులుగను, జేయవలసియున్నది.

ప్రపంచచరిత్ర నించుక వివేకముతోఁ బరిశీలించినచో, సర్వజ్ఞుఁ డగు సర్వేశ్వరుఁ డీపుణ్యభూమియందు, సర్వరాష్ట్రసమష్టి (Federation of states) సిద్ధికిని, సర్వధర్మసమన్వయ (Reconciliation and harmonisation of ideals of duty) సంపాదనమునకును, విశ్వజనీన మతావిష్కరణము (Universalisation of all creeds) నకును, సర్వమానవ సౌభ్రాత్రలబ్ధికిని (Establishment of universal brotherhood) ఇంకను విశ్వమానవ కుటుంబసంసిద్ధికిఁ

గావలసిన సర్వదుష్కరసమస్యాపరిష్కారమునకును వలయు సాధనసంపత్తిని సమకూర్చియున్నాఁ డని స్పష్టముగా గోచరింపఁగలదు. ఇట్టిసమస్యాపరిష్కారము సర్వమానవముక్తి కత్యవహితసోపానమేకద.

8. ఇది యెట్లనిన, సర్వజ్ఞుఁ డగుపరమేశ్వరుఁ డాదిని భిన్నభిన్న ప్రకృతులు గలజాతులను భిన్నభిన్న దేశవాసులుగ నొనర్చి వారిమతిభేదముల కనుకూలించు ధర్మోపదేశ మొనర్చుటకుఁ గాను స్వాంశసంభూతు లగుప్రవక్తల సృజించెను. వారిబోధలే వివిధమతములై వెలసి తత్తద్గతావలంబకుల చిత్తశుద్ధికిని, పరమార్థసిద్ధికిని, సాధనము లగుచు వచ్చెను.

మ. మతిభేదంబుల కానుకూల్యత ఘటింపంబూని మేధానిధు
లతిసిద్ధాంతము లెన్నియేని రచియింపం జొచ్చెఁ బ్రస్థానము
ల్వితతంబై బహుసంఖ్యమై వివిధమై వీని న్విచారించిన
న్గతిసామాన్యము గన్పడు న్నెకముగా నె కట్టకట్టు న్నెప్పట్టునన్.

శా. ఆకాశంబున నుండి ధాత్రిఁ బడుతోయంబు ల్వెసంగూడి నా
నాకల్లోలవతీముఖంబున నదీనాథుం బ్రవేశించు నా
డీక వ్యక్తి యనేకచిత్తముల నుద్వేలంబుగాఁ బుట్టి య
స్తోకానేకమతప్రచారసరణిం దోతెంచు నీపాలికిన్.

చ. మది పదిలంబుగాఁ గనఁ దగుమార్గము లారయ సత్తంబులం
దొదవుటఁ జేసి యున్నియుఁ బ్రయోజనవంతము లంతరంగశు
ద్ధిదములు శ్రద్ధధానులకు దీని నెఱుంగక చాపలంబునం
గుదు రొకయింతలే కెపుడు గ్రుత్తన పోరుదు రెందఱుఁ బామరుల్.

"ఏకోదేవః కేశవో వా శివో వా"

శ్లో. మహేశ్వరే వా జగతా మధీశ్వరే, జనార్దనే వా జగదంతరాత్మని
న వస్తుభేదప్రతిపత్తి రస్తి మే తథాపి భక్తి స్తరుణేందుశేఖరే.

కావున,

ఉ. ఏమతమైన నేమి మఱియేపథ మైనను నేమి యింద్రియ
గ్రామము నిర్జయించి తగు శ్రద్ధయు భక్తియు సేకరించినన్
ఏమతమైన నేల మఱియేపథమైనను నేల యింద్రియ
గ్రామవశంబునం దగిలి శ్రద్ధయు భక్తియు నుజ్జగించినన్.

అట్లు గావున నాయామతములవారు "యేనాస్యపితరో యాతాః యేన యాతాః పితామహాః" అను న్యాయానుసారముగా నాయాప్రదేశములఁ దమ తమ మతధర్మములఁ బ్రత్యేకవికాసము గందించికొని యాయామతములం దభినివేశము గల్గి జీవయాత్ర గడుపుచుండిరి. ఇట్లు కొంతకాల మరిగెను. కాని త్రిగుణాత్మకమై ద్వంద్వభూయిష్ఠమైన యీప్రపంచమునఁ దేజమునం దిమిర మాక్రమించుభంగిని ప్రతిగుణమును గొండొకదోష మాక్రమించెను. ఆ యాజాతులలోని స్వమతాభినివేశము కాలక్రమమున మతావేశముగాఁ బెమ్పు పెరుఁగునప్పటికి దానిని బరమతాసహిష్ణుత యాశ్రయింపఁజొచ్చెను. అది పెరిఁగినకొలఁదిని వారు సర్వమత సమానధర్మ మగు నహింసకు జలాంజలి యొసంగి క్రోధపూరితులై యొండొరుల కాఫస్థ హేవెనులు లోనుగాఁగల కుత్సితనామములతో గ్రిందికొనుచు మతముపేరిట ఘోరయుద్ధములకును దారుణవధలకును జొచ్చుచుండిరి. ఇట్టియుద్రేకమునకు త్తమనివారణము సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధమే యనియును, అది భిన్నభిన్నము లగు వారిమతములకుసమన్వయమును సామరస్యమును గుదిరినఁ గాని సాధ్యముకాదనియును సూచించియే యుంటిని. ఆయామతములవారు వారివారి ప్రత్యేకస్థానముల నుండి నంతవఱకును, అట్టి సమన్వయ సామరస్యసంపాదనమునకును సాధ్యసిద్ధికిని అనుకూలపరిస్థితు లేర్పడకుండెను. అట్టియనుకూలపరిస్థితు లేర్పడుటకుఁ గాను వివిధమతముల వారికి నేకదేశమున సహవసతి యావశ్యకమై యుండెను. కావుననే సర్వజ్ఞుఁ డగు సర్వేశ్వరుఁడు నేను పైనిజెప్పియున్నట్లు, గంగాయమునాది పుణ్యనదీసలిల పావనమై, వసిష్ఠభరద్వాజాది మహర్షి వరచరణ రేణుపరిపూతమై, శ్రీరామకృష్ణ గౌతమబుద్ధాద్యవతారములకుఁ దావలమై, శ్రీశంకర రామానుజాచార్యనిర్యాణములకు నెలవై, నిత్యానిత్య వస్తువివేకనిలయమై, సర్వమతసహనక్షమమై, సర్వధర్మ సమన్వయానుకూలక్షేత్రమైన యీపుణ్యభూమి నట్టిసహవసతి సమకూర్చినాఁడు. ఇది వివేకదృష్టితోఁ బరికించువారి కీశ్వరనిర్మితవ్యూహముగాని కాకతాళీయము గాదని స్పష్టముగా గోచరింపఁగలదు.

చ. పుడమిని భిన్నజాతులకుఁ బోలినభంగిని బాహ్యభేదము
లొప్పెడు ననేకరూపములఁ బొల్చెడు ధర్మము లీశ్వరేచ్ఛ ని
య్యెడ నిపు డెల్లఁ జేరి వసియించుచు నుండెను సామరస్య వి
ధానమున సర్వధర్మము లవశ్యము గాంచు సమన్వయంబిటన్,

చ. కరము విచిత్ర భారతఖండ చరిత్రము చూచి చూచిన
న్ధర(గలసర్వజాతులును దత్త్వజమై యుట(జేరియుం బర
స్పరమతసంప్రదాయముల(బాయక సోదరబుద్ధి పూని యొం
డొరుల యుదాత్తధర్మముల యోజన(జెందు స్వీయధర్మముల్
చ. పరిగొని యాగతి స్థగతి వారిరి(జొప్పడ సర్వధర్మము
ల్వరలెడు సామరస్యమున వ్యక్తివినాశముసంద కాకయు
న్ధర యొకటి దనంబర(గు తత్త్వజయోగ కుటుంబకల్పమై
నిరవధికాభివృద్ధి యయి నెమ్మి(జరించు సహస్రదోషమై.
ఉ. ఇట్టిది నో ప్రపంచమున వీక్షితమూలమున స్థభించ ను
ద్దిష్ట మహాశుకార మటుచాటను భారతవర్షజాతు లీ
పట్టున జాగరూకులయి వారిసనాతన సంప్రదాయము
ల్నెట్టన నిర్విరోధముగ నిల్ప(గ దీక్షవహింప(గావలెన్.
గీ. ప్రాచ్యధర్మములను పారమార్థికదృష్టి, స్వార్థదృష్టి ప్రబలు పశ్చిమాశ
నుభయధర్మములను నోదవి సంధుల్లి, మరసి చేయవలె సమన్వయంబు.
శా. నిత్యానిత్యవివేకభూమి యిదినో శీర్షంబు క్షేత్రంబు పా
శ్చాత్యప్రాచ్యసమస్త ధర్మచయ సంస్కారాస్తిక దర్మము
ల్సత్యాసత్య విచారకార్య నిరతుల్సత్సంప్రదాయాభిరా
మిత్యప్రాభవులు పుణ్యశీలురు మహర్షిక్షాత్రగోత్రోద్భవుల్.

అను కవివాక్యములు వివేకముతో(బరిశీలించిన నీశ్వరప్రేరితములు.

4. ఇందలి యాథార్థ్యము చరిత్రాంశములు తరిచినకొల(దిని వేటతెల్ల
మగును.

హిందూదేశమునన్న(దక్కినదేశములం దప్పటప్పట(జేరిన ప్రజాసంఘములు తుల్యసభ్యతగలవై యుండుట(జేసి యందు ముందు చేరినవారితో వెనుక(జేరినవారు భోజనప్రతిభోజనములే కాక సంబంధబాంధవములుగూడ(గలవారై కాలక్రమమున(గలిసి మెలసి యేకజాతివారైరి. ఇంగ్లాండుదేశమున నాదిమవాసులగు, ఆంగ్లులు సాక్సనులు లోనగువారును, తర్వాత(జేరిన నార్మనులు మొదలగువారును, తుల్యమతధర్మములును, తుల్యాచారవ్యవహారములును గలవారై యుండినకారణమున(గాలక్రమమున నేకజాతివారుగ(బరిణమించిరి. ఇతరయూరోపీయజాతుల స్థితులును నిట్టివే. యూరోపుఖండ

మున నొక్కొక్కదేశము నధివసించువారే కాక భిన్నభిన్నదేశముల నధివసించు వారుఁ గూడ సమానమతధర్మవ్యవస్థలును సమానాచారవ్యవహారములును గలవా రగుటచే భోజనప్రతిభోజనములును సంబంధబాంధవములును గలవారై యున్నారు. హిందూదేశవాసుల చరిత్ర ప్రపంచచరిత్రమున నొకనూతనాధ్యాయము చేర్పనున్నది. నేఁ డీదేశమున, ఆదిమవాసు లగు ద్రావిడులకును, తర్వాత చేరిన బ్రాహ్మణక్షత్రియాద్యనేకవర్ణసంకలిత మగు హైందవసంఘమునకును, ఇటీవలఁ జేరిన మహమ్మదీయ క్రైస్తవాదిసర్వసంఘములకును సహవసతి యేర్పడినది. ఈసంఘములు ప్రత్యేకసభ్యతలును ప్రత్యేకమతధర్మవ్యవస్థలును, ప్రత్యేకాచారవ్యవహారములును గల్గియున్నకారణమున నొండొంటితో భోజనప్రతిభోజనములును సంబంధబాంధవములు లేకున్నయవి. ప్రధానసంఘములలో నొండొంటికే కాక హిందూసంఘమువంటి యొకమహాసంఘములోని బ్రాహ్మణక్షత్రియాద్యవాంతరసంఘములకుఁ గూడ భోజనప్రతిభోజనములును సంబంధబాంధవములును లేకున్నయవి. కాని, నేఁ డీదేశమును జొచ్చియున్న వివిధజాతిమతములవారికి సహవసతియే కాక యేకచ్ఛత్రాధీనత గూడఁ జేకూరియుండుటచే వారు కాలక్రమమున వైషమ్యముల సమీకరించికొని వైరముల డిందుపఱచికొని సోదరబుద్ధి పూని వర్తింపవలసిన పరిస్థితులలో నున్నారు. సహవసతి గల్గియుంటచే శుభాశుభసందర్భములలో వారు పరస్పరసాహాయ్యసానుభూతుల నపేక్షింపవలసినవారై సౌభ్రాత్రము నలవరించికొని, ఏకకుటుంబము వారు గావలసియున్నారు. ఏకచ్ఛత్రాధీనులై సమానకష్టనిష్ఠురములకును సమానబాధ్యతలకును లోనైయుండుటచే నేకప్రజ గావలసియున్నారు. మఱియును వారు వారిలోని ధర్మజ్ఞలబోధచే నన్యోన్యమతధర్మసమన్వయమును నన్యోన్యోదాత్తధర్మవినిమయముచే నన్యోన్యమతసామరస్యమును, అలవఱచికొనవలసినవారై యున్నారు. ఇట్టీశ్వరోద్దిష్టకాలమున నీపుణ్యక్షేత్రమునఁ జొచ్చియున్న యఖిలజాతిమతములవారును బరస్పరసౌభ్రాత్రమును, ఐకమత్యమును గలవారై క్షీరనీరన్యాయమున నుండఁగలవారు. మఱియు నీపుణ్యభూమి నిట్టియైకమత్యసౌభ్రాత్రములు చొప్పడినప్పటి కిందు సర్వధర్మసమన్వయలబ్ధికిని విశ్వజనీనమతావిష్కరణమునకును, సర్వమానవసౌభ్రాత్రసిద్ధికిని మఱియును సర్వరాష్ట్రసమష్టిసిద్ధికిని విశ్వమానవకుటుంబనిష్పత్తికిని సమగ్రలోకకల్యాణప్రాప్తికిని గావలసిన యితరదుష్కరసమస్యాపరిష్కారములకును సోపాన మేర్పడఁ

గలదు. ఎట్లన్న నేఁడు మనహిందూదేశము ప్రపంచములోని ప్రత్యేకసభ్యతలు గల సమస్తజాతులకును దావలమైన యొకఖండమై యున్నది. ఖండమననేల? అఖిలసభ్యజాతులకు నిశాశ్రయమైన యొకపరిచ్ఛిన్న మానవప్రపంచమే యైయున్నది. ఇందుకుఁ దగినకారణమును గలదు. పైనిఁజెప్పిన లోకకల్యాణ సంధాయక మగు దుష్కర సమస్యాపరిష్కారమునకును, ఈశ్వరోద్దిష్ట మహాప్రయోజన సిద్ధికిని విశాలమానవ ప్రపంచములోని పరిస్థితు లెంతయుఁ బ్రతికూలములు. ఈపరిచ్ఛిన్న మానవప్రపంచమునన్, మిగుల ననుకూలములు. మనప్రతిదినానుభవములోని యొకయంశ మిందులకు సరియైన దృష్టాంతము. ప్రతిమహాజనసభకును కార్యనిర్వాహణ సౌకర్యార్థ మొకకార్యనిర్వాహకసంఘము నేర్పాటు చేసికొనుచున్నాము. కర్తవ్యాంశ నిర్ణయము ముందు, కార్యనిర్వాహక సంఘములోఁ జర్చించి తేర్చిపెట్టినఁగదా మహాజనసభలోఁ బ్రతిపాదించి యాసభవారి యంగీకారమును సుకరముగఁ బడయుచున్నాము. ఇట్లె యీసమస్యాపరిష్కార మీపరిచ్ఛిన్న మానవప్రపంచమున నలవడిన పిమ్మట విశాల మానవప్రపంచమునకుఁ బ్రాఁకుట సుకరము. కావుననే సర్వజ్ఞుఁడగు సర్వేశ్వరుఁడు పైనివివరింపఁబడ్డ పరిస్థితుల సంఘటన మొనర్చినాఁడు.

౯. పైనివివరించిన పరిస్థితుల సంఘటనమునకు సంబంధించిన మఱియొకవిశేషమును గూర్చి పర్యాలోచించినను లోకకల్యాణ సంధాయకుఁడును జగన్నాటక సూత్రధారుఁడును నగు భగవంతుని యపారప్రజ్ఞయే యందుఁ బ్రతిఫలించుచున్నది. అది యెట్లందు రేని, వివిధదేశజాతులు పైనిజెప్పినరీతిని ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వ మంది ప్రత్యేకమతధర్మ వ్యవస్థల నిర్మించికొని స్వమతావేశవశులై పరమతాసహిష్ణుతనుబొంది, హింసాక్రౌర్యములకు లోనైనకాలమునకు హిందూదేశమున సర్వాంకషమగు జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తి కాకరము లగువిశ్వజనీనమతధర్మవ్యవస్థ యేర్పడి యీదేశమునఁ బ్రపంచములోని సర్వజాతిమతములవారికిని సహావసతి గల్గుట కనుకూలించు పరిస్థితులు కూడ నేర్పడినవి. అప్పటికి హిందూదేశము కురుక్షేత్రసంగ్రామమున నపక్షత్త్రమై రక్షారహితమై యుండుట తటస్థించెను. హస్తినాపురమునంటి రాజధానిలోఁ బ్రతిష్ఠగాంచి సామంతరాజుల నెల్ల నాజ్ఞానువర్తులఁ గావించికొని యేకచ్ఛత్త్రాధీనముగా రాజ్యపరిపాలనము సాగింపఁజాలు సార్వభౌముఁడు లేమిం జేసి, సామంతరాజు లెల్ల స్వతంత్రులై పరస్పర స్పర్ధలలోఁ జిక్కికొని నిరంతరము నొండొరులతోఁబోరా

నస్సుచుండిరి. మతసాంఘికాదివ్యవస్థల రక్షించు దక్షుఁడగు ప్రభువు లేమిం జేసి యొండొరుల కట్టడి చెడి యవాంతర వైమనస్యములు పెచ్చుపెరిఁగి యుండినకారణమున, దేశజనులు దేశాభిమానము వీడి యైకమత్యము చెడి యుండిరి. ఘజ్నాదిమహమ్మదుల భుజపరాక్రమముచే సురక్షితమై పరరాజులకుఁ దేజఃపూర్ణమైన పలవీకాని భరతఖండము తదీయాపారసంపత్సమృద్ధిచే నాకర్షింపఁబడి వచ్చుమహామ్మదీయాది పరనృపాలుర యాక్రమణమున కనుకూలపాత్రమై యుండెను. పార్సీలు మొదలగు కొందఱిదివఱకే పరమతసహనత్వమగు భరతఖండమునన యమునఁ జొచ్చిరి. మహమ్మదీయులు మొదలగు మఱికొందఱు పైనిజెప్పిన యనుకూలసమయమునఁ బరాక్రమముచే హిందూదేశమునఁ జొచ్చిరి. తర్వాత క్రైస్తవులు చేరిరి. నేఁ డీభరతదేశము ప్రపంచములోని యఖిలజాతిమతములకును జొచ్చినిల్లయినది. ఈమహావ్యూహసంఘటనమే కాక యుండినచో మానవుని యభ్యుదయనిశ్శ్రేయఃప్రాప్తికి సమగ్రసాధనమైన యార్యుల జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తి సర్వమానవలభ్యము గాకుండెడిది. మఱియు నితరమానవ సంఘముల విశేషసంస్కారము హిందూదేశవాసుల కలవడకుండెడిది. మానవజ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తి కొలఁదివడి యుండెడిది. ఇట్టి మహావ్యూహనిర్మాణ మీశ్వరసంఘటనము గాక కాకతాళీయ మగునా? ఇంతవఱకుఁ బూర్వోక్తసిద్ధాంతసమర్థనమున కుపపత్తివివరణ మైనది. ఇఁక నాక్షేపములకు సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది.

6. కాని యావిషయవిచార మిప్పటికే చాలకాల మాక్రమించినది. కావునఁ దక్షిప్త దాని నిప్పటికిఁ గట్టుంతము. లక్ష్యమును గుఱి నుంచని శరసంధానము వలెను, రుగ్వినిశ్చయము లేని చికిత్స వలెను, గమ్యమును లక్షించని యుద్యమము ఫలప్రదము గానేరదు. కావుననే మనశాస్త్రకర్తలు ననుబంధచతుష్టయవిచారము చేయకయే శాస్త్రప్రక్రమమునకును బూనినవారు కారు. పరమపురుషార్థ మగుమోక్షమును ప్రయోజనముగా గుఱి నుంచికొనియే కామశాస్త్రమువఱకు సమస్తశాస్త్రములును ప్రవర్తించినవి. అట్లే మనదేశమున సాగు నేయుద్యమ మైనను పైని వివరించిన యీశ్వరోద్దిష్టమైన మహాకార్యభారమును గుఱి నుంచికొననిచో ఫలప్రదము కానేరదు. ముఖ్యముగా విద్యాభివృద్ధివిషయమునను వాఙ్మయవికాసము విషయమునను మనము చేయు సర్వప్రయత్నములు నీగమ్యమును గుఱి నుంచికొనియే సాగింపఁబడవలెను.

కావుననే యీవిషయమును గుఱించి యింత విపులముగా విస్తరింపవలసివచ్చి నది. ఇఁక నాంధ్రవాఙ్మయవికాసమునకుఁ గాను కావలసినసాధనసంపత్తిని గూర్చి విచారింతము.

7. నేఁడు హిందూదేశమున సర్వమతపక్షములకును సమన్వయమును సామరస్యమును గుదురవలసియున్న దని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినదిగదా? అవ విశ్వ ప్రపంచదేశభాషలలోని జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తి సర్వమును హిందూదేశభాషలలో సంగ్రహముగా ననువదింపఁబడవలసియున్నది. ఇంగ్లాండు మొదలగు సభ్యన్నతిగన్న పాశ్చాత్యదేశస్థులభాషలయందు గ్రీసు, రోము, పారసీకము, అరాబియా, భరతఖండము లోనుగాఁ గలదేశములలో హోమరు, డాంటి, వాల్మీకి, వ్యాసుఁడు, కాళిదాసు, సాది లోనగుమహాకవులును, సొక్రటీసు, ప్లేటో, అరిస్టాటిలు, హెగెలు, కాంటు, కోంటు, షోపెన్హారు, మహమ్మదు, బుద్ధుఁడు, శంకరుఁడు, రామానుజుఁడు లోనగు తత్త్వవేత్తలును, థూసిడైడీసు, ప్లూటార్కు, హాఫిజు లోనగు చరిత్రకర్తలును తదితరగ్రంథకర్తలును వారివారి భాషలలో రచించిన గ్రంథములు ననువాదరూపమున సంగ్రహింపఁబడి యుండుటయే కాక యాంగ్లసారస్వతసర్వస్వము (Encyclopeadia Britannica) వంటి యుద్గ్రంథముల రూపమునఁ బ్రపంచమందలి జ్ఞానవిజ్ఞాన మంతయు సారభూతముగా సేకరింపఁబడియున్నది. ఏఁడులు పూఁడులుఁ బట్టు నిట్టిపని హిందూదేశభాషలలోఁ గూడ సాగింపఁబడవలసియున్నది. తత్త్వచరిత్రాత్మకగ్రంథములు కూడ సాహిత్యాంతర్భాగములేనా యని సంశయింపవలదు. ఆంగ్లభాషలో గిజో, మోట్లీ, గిబ్బను, ప్రెస్కట్టు, కారలైలు, మకాలే, హాల్లము, హూల్యము మొదలగు చరిత్రకారులు వ్రాసినగ్రంథములు సాహిత్యవాఙ్మయభాగమునఁగూడ నుత్తమవచనకావ్యములై యుద్గ్రంథములై విలసిల్లుచున్నవి. అక్లే లాకు, గ్రీను, హక్స్లీ, స్పెన్సరు మొదలగు వారి తత్త్వగ్రంథములును.

8. ప్రపంచసారస్వత మిట్లనువాదరూపమున సేకరించికొను భాగ్యము మనసంస్కృతమునకే లేకపోయినది. అది సంస్కృతభాషలోపము గాదు. సంస్కృతభాషావికాసకాలమున నితరదేశవాసులు పలువురు జ్ఞానవిజ్ఞానగంధమే లేకుండిరి. నేఁడు సంస్కృతభాష వికాసరహిత మైనది. కాని సంస్కృతభాషావికాసకాలమున నార్యులు జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తివిషయమున సర్వతోముఖమును సర్వంకషమును నైన యభివృద్ధి గాంచినకారణమున సంస్కృ

తసారస్వత మార్యసంతతి కమూల్యమైన నిక్షేపముగా నున్నది. వేదవేదాం
గముల నటుంచినను, వ్యాసగ్రథిత పురాణములును ప్రాచేతస కాళిదాసాదిరచి
తమహాకావ్యములును దర్శనంగల శాస్త్రసాహిత్యగ్రంథసంచయమును నొక వాఙ్మ
యమహాసాగరముగా నున్నయది. ఒక్కవరాహమిహిరుఁడు డెబ్బదిరెండుగ శా
స్త్రగ్రంథముల రచించెనఁట. శ్రీదేశికాచార్యవిరచితగ్రంథములు "శరశ్శతం
చాపిపరస్సహస్రం" అని లోకోక్తి. ఒక భగవద్గీతకు భాష్యము లనేకములు. చ
తుర్దశవిద్యలును, చతుష్షష్టికలలును లోనగు నార్యవిద్యలఁ బ్రతిపాదించు గ్రంథ
ము లసంఖ్యములును సాగరోపమములును. ఇట్టి విద్యాపారంగతుల విషయ
మాలోచించి మన్న 'నాళీం జంఘభుజీ మహీగతి దవానాసీద్ఛ వైయాసికీమ్'
అని యుపక్రమించి మల్లినాథసూరి స్వవిషయమును జెప్పికొన్న పాండిత్య
వైదగ్ధ్యము లాతనివ్యాఖ్యానములు ప్రఖ్యాతము సేయుచున్నవి. పైని జెప్పి
న సంస్కృతసారస్వతమునందలి శ్రీమద్రామాయణాదీతిహాసపురాణములును,
లక్షిత యిహపరసాధకము లగు ననేకగ్రంథములును ననువాదరూపమున దేశ
భాషలలో సంగ్రహింపఁబడియున్నవి, కాని, ఆర్యజ్ఞానవిజ్ఞానోపలబ్ధి సాకల్య
ముగాఁ గల్గవలె నన్న సంస్కృతభాషాపరిచితి యవశ్యసంపాదనీయము. ఇ
వున సంస్కృతభాషాజ్ఞానసంపాదన మార్యసంతతి కందఱకును జన్మసాఫల్య
కర మనుట స్పష్టస్పష్టము.

౭. అందఱకును గాకపోయినను ధర్మజ్ఞులకును ధర్మోపదేష్టలకు నవశ్యా
నుష్ఠేయ మనుట స్పష్టము. మున్ను మొన్నటి వఱకును నీదేశమున సంస్కృత భాషా
పరిజ్ఞాని ధర్మోపదేశకపీఠ మెక్కుట కధికారిగ నెంచరైరి. కావుననే శ్రీశంక
రాది మతప్రవర్తకు లెల్లరు సంస్కృతభాషావిశారదు లై వేదశాస్త్రవిద్యాపా
రంగతులై ప్రస్థానత్రయమునకు స్వస్వమత నిర్వాహకము లగు భాష్యముల
రచించిరి కాని ప్రచారమునకు బయలుదేఱినవారు కారు. శ్రీశంకరులవారు
పదునాఱుసంవత్సరముల స్వల్పవయసుననే సర్వశాస్త్రములను సాకల్యముగఁ
బరిశీలించి భాష్యముల రచించి, అందు ఖండనార్హ మగుదాని ఖండించి యు
మండనార్హ మగుదానిఁ బోషించియు, హేయోపాదేయముల నిరూపించి
తమమతప్రచారమున కుపక్రమించిరి. వారికాలమువఱకును భరతఖండము,
ఐహికాముష్మికసౌఖ్యసాధక మగుతన యపారసహజసంపత్తి కనుగుణముగా-

క. శ్రీలలనకు నిలయము వి, ద్యాలతికకు నాలవాల మఖిలకలార
త్నాలయము శౌర్యసదనము, శీలనిధానంబు నగుచుఁ జెన్నెసలారెన్.

మఱియును-

చ. నయకిరవుం బరాయణ ముదారత కంచిత ధర్మనిర్మలా
శ్రయము నయంబు దారి యలసత్యము కాదము పుట్టినిల్లనా
నయము వివేకి కాముదికిఁ దత్త్వవిచారపు రచ్చ మూర్తిక
న్నియకు విహారభూమి యయి నిర్మలకీర్తి వహించె నెంతయున్.

కాని నేఁడు-

ఉ. కాలవశంబున న్భరతఖండ మఖండతదీయవైభవ
శ్రీల విభూతులం దొరఁగి చిన్నవడియుండిన కారణంబున
న్మీలను విద్యయు న్మఱచి చింతల వంతలఁ జిక్కి తత్ప్రజ
ల్గాలిరి దైన్యవారినిధిఁ దాఁటినముత్సరి వాసి దీనులై.

ఉ. ధీనశలత్వసంపద నతీంద్రియదృష్టిని జేసి జైమిని
వ్యాసకణాద గౌతమపతంజలులుం గపిలుండు మున్నుగ
న్వ్యాస మొనర్చినట్టి విపులాగమతంత్రములుం బురాణముల్
భాసురవేదకల్పకగళత్కరందమనంగఁ దత్త్వవి
జ్ఞానఁ జరించుభక్తులను గాచ స్వయంభగవన్నిబద్ధమై
భాసిలు గీతయు న్నిగమవర్గము దుర్గమమయ్యె శాస్త్రము
ల్మాసెను ధర్మనిష్ఠ యఖిలంబు ఫలించయిపోయె నిద్యలన్.

మ. మతివైశద్యము పారభీతియును ధర్మస్ఫూర్తియు న్నవ్య చేత
స్సతవైమల్యము లెచ్చు భక్తి కడునన్నం బయ్యె దుస్తర్కము
ల్వితతం బయ్యె దయాశమాదిగుణము ల్వైగ్యంబు లమెయ్యం గటా
సతతధ్వాంతము గ్రమ్మె దేశజనధీనమ్రాహావంబై కనన్.

10. ఇట్లగుటకుఁ గారణమును లేకపోలేదు. భాషలలో నెల్ల సంస్కృతభాష దుర్గ్రాహ్యము. వేదభాష వేఱు, లోకభాష వేఱు. నామవాచక పదములు దెలిసినను లింగజ్ఞానము లేక నిష్ప్రయోజనములు. 'భార్య'కుఁ గలపర్యాయపదములలో 'దారాః' పుంలింగము నిత్యబహువచనాంతము. 'పత్నీ' స్త్రీలింగము 'కళత్రమ్' నపుంసకలింగము. క్రియాపదములలో ఆత్మ

నేపదములు కొన్ని, 'పరస్మైపదములు' కొన్ని. పదిలకారముల (Tenses and moods) లో నాల్గింటివిషయమునఁ బది భేదములు గలవు. తక్కినయాఱింటి విషయమునఁ గూడ రూపనిష్పత్తి కష్టసాధ్యము. నామలింగానుశాసనము, ధాతుపాఠము, అష్టాధ్యాయి లోనగునవి కంఠస్థము గానివాని సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మసమగ్రము. భాషాగ్రహణము విషయమునఁ బడవలసిన క్లేశ మింతటిది. నేఁటిహిందూదేశవాసులు భుక్తికై శక్తియుక్తుల ధారవోయవలసియున్నారు, కావున, వారికి సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మందనిమ్రాని పండు; అభేద్యశిలాతలనిక్షిప్తనిధానము. నేఁటికాలమున సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మార్యలోకమునఁ బ్రాచుర్యము గాంచఁగల్గు ననునాశ కవకాశము లేదు. కావుననే సంస్కృతము నుపజీవించి వర్తిల్లుహిందీభాషను దేశసామాన్యభాషగఁ దజ్జ్ఞులు నిర్ణయించియున్నారు. బంగాళీ మరాటీ లోనగు నుత్తరహిందూదేశభాషలు సంస్కృతభాషాభవములు వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయములు గల్గియుండునవి. హిందీభాషయందు సంస్కృతపదములు మూర్తివికారము నధికముగనం దకయే చేరి భాషాగాంభీర్యమును బోషించుచు సంస్కృతభాషాజ్ఞానమునకు దారివెట్టును; మఱియొకవంక, ఉత్తరాభాషాగ్రహణమునకు సౌకర్యము లొదవించును. హిందీభాషలో నిట్టిగుణములు గలవు. తక్కిన దేశభాషలలో నాంధ్రభాషయందును నీగుణములు గలవు. డుముప్రత్యయములతో సంస్కృతములోని నామవాచకపదములను, ఇంచుగాది ప్రత్యయసాహాయ్యమునఁ గ్రియాపదములను, ఇట్టి సౌకర్యములచే నామవాచకములను, క్రియాపదములను, సమాసములనే కాక సన్నంతములను యఙ్లుగంతములను, సంస్కృతవాక్యములనే కూడ, మూర్తివికారము లేకయే తనయందుఁ జొనుపఁజేదికొను నాంధ్రభాషామతల్లి కున్న రీతిని మఱియొక దేశభాషకు లేదు. ఈక్రింది దృష్టాంతములవలన నీవిషయము తెలుపఁగలను.

1. గోమేధికప్రభాంకురమిథ్యామనుప్రవలిలిఖత్కామిశస్యల్లుకేంబు
2. సుత్రామసఖరూ యుజాకసామాజికంబు
3. సింహనఖాంకురచ్ఛిన్నవారణకుంభజనితముక్తాఫలకీలితము
4. అర్థావాగ్విభవ ప్రసాదవచనకవ్యాపారము
5. ఇతరేతర్వ మేతాదృగీహితాన్యపి నృణాం సిధ్యేయు రితి వదతిస్మ ధయము.

6. దేవ రంగేశ తే నమస్తే నమోస్తు
దేవ మాం పాహి పాహి త్వమేవ శరణ
మన్య దైవం వినా త్వా మహం నవేద్మి
సర్వసాక్షీ భవాన్నను స్తమపి వేత్సి.

మఱియును, శృంగారాదిరసములకును కైశిక్యాదివృత్తులకును వైదర్భ్యాదిరీతులకు నొదుఁగుచు, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స' 'ఆంధ్ర మతిరమణీయమ్' Telugu is the Italian of the East' అను ప్రశస్తి నాంధ్రభాషకు సంపాదించిన లలితమృదుమధురపదసామగ్రి యీభాషకుం బ్రకృతిసిద్ధము. ఈక్రింది దృష్టాంతములం దిలకింపుఁడు.

1. ఎలదీఁగ గప్పిన లలితపరాగంబు క్రియ మేన మేదినీరేణు వొప్ప
2. కిసలయంబులతోడఁ గెంగేలుదమ పెట్టి విరులపై నఖకాంతి విచ్చరాల్చ
3. నలువనర్తితముదమ్ములు కేళిగృహములు క్రీడాస్థలంబు సన్నద్ధపులినము
4. చేర్పుకస్తూరి నిక్షదిన్ని బొబ్బిలిపై సిందూరతిలకంబు చెన్నగిలఁగ
5. చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుదన్ని సుధాబ్ధిఁ బొడమినచెలువ తోఁబుట్టమాకు
6. జొబుకు కాటుకకంటి సోలపుచూపు పెదలోనఁ బట్టియుంచెను ప్రేమఁ బట్టియయ్యె.

రమ్యం బగునుచ్చారమునను లలితంబు లగుభావంబులను మనోహరంబు లగు నచ్చతెలుఁగుపదములు తత్సమతద్భవపదంబులతో సరిపాలుగఁ గలిసి మెలసినచో శిరీషకుసుమపేశలంబులై వినువారికి రత్నంబు పొందున రగిలించు నాభరణముగాఁ బరిణమించిన కాంచనంబుం దలంపునకుఁ దెచ్చుచు, 'వీనులవిందై యమృతపు సోనలు గురియుచు'నుండును. అట్టి తెలుఁగుభాష గానకలకు కలలు వెంచుచు ; సంస్కృతమును సంస్కరించును. తత్సమసమాసములు తెలుఁగుపదములతో మైత్రి పాటింపవలె నన్నచోఁ గన్నచ్చునఁ దీసిన మేల్తీగంగాఁ దుతీఁగలవలె మెత్తగను మృదువుగను సాఁగి మిగులఁ బేశలములై యుండవలెను. కావుననే నన్నయభట్టారకుని భారతపర్వత్రయమునను దక్షుంగల తెలుఁగుకవుల కబ్బంబులను గలతత్సమసమాసంబులును పదములును మృదుమధురంబులై వాల్మీకి కాళిదాసుల కావ్యములలోని పదసందర్భములకు లాలిత్యమునఁ దీసిపోక వాని కొరవాసి నన్నవెట్టినట్లుండును. ఈక్రింది దృష్టాంతములవలన నీవిషయము తేటపడఁగలదు.

1. మ. మదమాతంగతురంగకాంచనసన్మానైశ్వర్యగానైశ్వర్యసంపదలోలిం
2. చ. జలధివిలోలవీచివిలసత్స్థలకాంచినమంచితావనీతలవహానక్రమంబయి
3. ఉ. శాలసఖాగ్రఖండితలసన్మద కుంజరకుంభముక్తము
   క్తాతతశైలకందరగుహాంతరసుప్తమృగేంద్రకేసరవ్రాతము
4. ఉ. ... ... వికసన్నవశైరవగంధబంధురో
   దారసమీరసౌరభము ... ...
5. సీ. గగనకల్లోలినీకల్లోలమాలికాహల్లీసకములతో సవఘూర్ణించి
6. సీ. ... ...
   కాత్యాయనీదత్తి కర్ణావతంసకదూర్వారఖండామోదపూరితంబు
7. శా. ... ...
   ... ... కాంతారంబునం జైందవ
   గ్రావాకల్పితకాయమానజటిలవ్రాతాగురుచ్ఛాయంబులన్
8. చ. బహురత్నద్యుతిమేదురోదరదరీభాగంబులం బొల్చు.

ఇట్టి మహావకాశము లొదవియుండుటచే నాంధ్రభాషలో రసభావసమృద్ధికిం గావలసిన శబ్దార్థసామగ్రికిం దడవుకొనం బనిలేదు. ఏరసము పుట్టింపవలె నన్న నారసమున కాంధ్రభాషలో సామగ్రి సమగ్రముగాఁ గలదు. కావుననే తిక్కనవంటి కవిబ్రహ్మచేతులం బడినప్పు డాంధ్రవాఙ్మయసృష్టి యానంత్యమునను వైచిత్ర్యమునను బ్రహ్మసృష్టిని మఱపింపఁజాలి యున్నది. ఈకారణమున దక్షులగువారి ప్రాపున నాంధ్రభాష పైని జెప్పిన ప్రపంచవాఙ్మయసర్వస్వసంగ్రహణసమర్థమై భావికాలమున దేశభాషల నెల్ల నతిక్రమించి నిలుచనై యున్నది.

11. నేఁడు హిందూదేశవాసుల మూఁపున నిల్చియున్న మహాకార్యనిర్వహణమునకుఁగాను ప్రపంచజ్ఞానవిజ్ఞానసంచయ మంతయు హిందూదేశభాషలలో ననువాదరూపమున సంగ్రహింపఁబడవలసి యున్న దని యిదివఱలోఁ జెప్పఁబడినది. అంతియేఁ గాకపోయినను నీతిమతతాత్త్వికవిషయికమైన వైనను స్వీకరింపఁబడవలసి యున్నది. భావప్రకటనమునకును, రసపోషణమునకును, ఆంధ్రభాషలో సామగ్రికిఁ గొదువ లేదని చెప్పియుంటిని. ఈయంశము పైని జెప్పిన యనువాదకార్యమున కెంతయు సౌకర్యము గల్గించును. అయినను మూలపరివర్తన(భాషాంతరీకరణము) విషయమునఁ గొంతస్వాతంత్ర్య మవలం

బించినం గాని యనువాదము తృప్తికరముగ నుండఁజాలదు. ఏలయన:- భావ సమృద్ధియు, శబ్దార్థసౌష్ఠవమును వృత్తవైచిత్ర్యమును సమగ్రముగాఁ గలసం స్కృతమువంటి భాషలో వాల్మీకివ్యాసులవంటి మహాకవులు పొందుపఱిచిన యుదారాశయములు ప్రతిపదార్థరూపమునఁ గాని ప్రతిపద్యార్థరూపమునఁ గాని సహృదయహృదయంగమముగ భాషాంతరీకరించుట యెట్టి ప్రతిభాశాలి కైనను దుష్కరము. తెనుంగున నుండుయతిప్రాసనియమములతో నొనరించుట యంతకంటెను దుష్కరము. ఇది యాలోచించియే యుభయభాషాప్రవీణులగు నన్నయతిక్కనాదులు సంస్కృతకావ్యముల నాంధ్రీకరించునెడ నొక్కొకసందర్భ మును మొత్తముగ నొకసారి మనమున నిల్పి యందలితాత్పర్యమును స్వతం త్రముగాఁ జెప్పినట్లు కాన్పించుచున్నది గాని పదమునకుఁ బదము గాని పద్య మునకుఁ బద్యముగాని రచించి చెప్పినట్లు కనంబడదు. ఆగ్రంథకర్త లిట్టి స్వా తంత్ర్యము నంగీకరించిన కారణము భారతాదులయందుఁ బలుచోట్ల సంక్షిప్తీకర ణము, భాగవతాదులయందు విపులీకరణమును గాన్పించుచున్నది. సుసాధ్య ము లగునయ్యెడల మూలమునకు సరియైన భాషాంతరీకరణమును గానఁబడు చున్నది గాని మొత్తముమీఁద విచారించినఁ బ్రసాదాదిగుణసంసిద్ధి కొఱకు ను రసపుష్టికొఱకును స్వాతంత్ర్యమే యంగీకరింపఁబడినది. ప్రతిపద్యరసాస్వా ద మగుశ్రీహర్షుని నైషధకావ్యమును, తెనిఁగింపఁబూని మూలమును సరి గా ననుసరింపవలసి వచ్చినందున శ్రీనాథునంతటి యుభయభాషాభిజ్ఞుఁడును ప్రతిభావంతుఁడును, ఆంధ్రనైషధగ్రంథరచనయందుఁ బలుపాటులం బడి యొక్కొకచో మూలమునే పొందుపఱుపవలసినవాఁ డాయెను. కాని వాల్మీకి రామాయణమును తెనిఁగించునెడ భాస్కరాదులు మూలము నందలి యంశ మును మిక్కిలిగ సంకోచింపఁజేసి పైని చెప్పిన స్వాతంత్ర్యము నత్యధికముగాఁ గైకొనిరి. కావుననే పోతనాదులు భాస్కరరామాయణమును మెచ్చరైరి. "చెనఁకి చెఱచినాఁడు భాస్కరుఁడు, కాకుండిన రామాయణము బంగ్లెకెక్కిం కవా" అని శ్రీరామోపాసకుఁడును భాగవతోత్తముఁడు నైన పోతనమహాక వి యన్నట్లు వదంతి లోకవిశ్రుతమై యున్నది. కాని భాస్కరాదులకవిత్వము ను మఱపించునట్లు వ్రాయుట దుష్కర మని యెంచియో మఱి యేకారణమున నో పోతనామాత్యుఁడు భాస్కరరామాయణమును నిరాకరించి గ్రంథాంతర రచనకుఁ గడంగినవాఁడు కాఁడు. ఇట్లగుటచే నట్టిపనికిఁ గడంగుట కేవల

సాహస మని నాయభిప్రాయము కాదు. అట్టిపని సమర్థింపఁ బూనువారు ఆంధ్రీకరణవిషయమున మార్గదర్శకు లగుచున్నయభిజ్ఞాదులు చూపినత్రోవనే పట్టి కొంతస్వాతంత్ర్య మంగీకరించినచో గ్రంథరచన యనర్గళముగను ధారాళముగను సాఁగి యనువాదము సుగమముగను హృదయంగమముగ నుండు నని నామతము. ఇందుల కుపపత్తి కొంత వివరముగాఁ దెలుపవలసియున్నది. (1) సంస్కృతమున ననుష్టుభము, ఇంద్రవజ్ర మొదలగువానికి సమానమైన పద్యము చెప్పవలె నన్నచోఁ దెనుఁగున గద్యమునో కందమునో గీతమునో యాశ్రయింపవలయును. సంస్కృతమున పైనిచెప్పిన యేకజాతివృత్తముతో నొక సర్గ యంతయు రమ్యముగఁ జెప్పవచ్చును. తెనుఁగున నదిసాధ్యము కాదు. వివిధము లగువృత్తములును బద్యములును జేరవలసియుండును. అందుచే విషయమును గొంచెము పెంచియో కొంచెము కుదించియో చెప్పవలసివచ్చును. (2) పద్యమునకుఁ బద్యము చెప్పవలయు ననునియమ మక్కఱలేని సందర్భమునందుఁ గూడ సంస్కృతమున నుండునినుడికి, శ్లేష, యమకము, భాషావైచిత్రిచేఁ గలిసివచ్చు ననుప్రాసాదిశబ్దాలంకారములును దెనుఁగున సుసాధ్యములు గావు. తెనుఁగు భాషావైఖరియె కాక యతిప్రాసల నియమముగూడ నిందుకుఁ బ్రతిబంధక మగుచున్నది. మూలములోని పైనిచెప్పిన గుణములకై ప్రయాసపడునెడల నవి యలవడకుండుటయె కాక శైలి నిమ్నోన్నతగతుల నందుచు ధారాళముగాఁ బ్రవహింపక కుంటు చుండుటయు, మూలములోని ప్రత్యంశమును బోనీక రాఁబట్టు ప్రయత్నముచే సుప్రసిద్ధము లైనపదము లలవడమిం జేసి ప్రసాదాదిగుణహానియు రసభంగమును గల్గి కవిత్వము వక్తకును శ్రోతకును గ్లేశకర మగును. (3) ఎవనిహృదయమందలి భావమును వాఁడు ధారాళముగాఁ జెప్పంగల్గి కొద్దిదో గొప్పదో రసమును బుట్టింపఁజాలును గాని యొకనియాశయ మెంత యుదారమైన దైనను దాని నొరుఁడు స్వీయభావనాపరిపాకపరిణామముచేఁ దనదానింగాఁ జేసికొనక యున్నది యున్నట్లుగాఁ దనమాటలతోఁ జెప్పి రసము పుట్టింపఁ జేరఁడు. అట్టిసందర్భములలోఁ దన హృదయ మంతే యుదారభావమును బూర్ణముగా గ్రహింపఁజాల కున్నపుడు గ్రహింపఁజాలినంతయే స్వీకరించి తాను స్వతంత్రముగాఁ జెప్పినట్లు చెప్పినచో రస మొకపిసరుపాసి పోయినను దక్కినది చదువరులకు స్ఫుటముగా గోచరించును. ఇందుచేతనే యేతద్విషయాభిజ్ఞు లగుప్రాచీనకవివరు లొక్కొక

ఘట్టమునో సందర్భమునో చదివి దానిచేఁ దమహృదయములకుఁ గల్గినసంస్కా
రము నవలంబించి సంస్కృతేతిహాసపురాణములను స్వతంత్రముగాఁ దెనుఁ
గున రచించిరి. ఇప్పటి భాషాంతరీకర్త లీపద్ధతుల నిరాకరించుటంజేసి యొకరు
చేసిన భాషాంతరీకరణమున మూలములోని యొకయంశము చేరలే దని మఱి
యొక భాషాంతరీకరణమును నందున మఱియొకయంశము చేరలే దని మఱి
యునొకటి యనురీతిగ నొకనాటకమునకుఁ దెనుఁగునఁ బదిపేళ్లగుటయు,
నన్నిటను బ్రత్యేకాంశములఁ బాటించుటంజేసి యొకదానియందును మూల
ము సాహాయ్యము లేక కవిహృదయము గోచరింపకుండుటయుఁ దటస్థించుచు
న్నది. (4) గ్రీకుభాషలోఁ బురాణేతిహాసరచనాఖ్యాతియుఁ దగుహోమరు
మహాకవి కవితారసమును దెలియఁగోరువారు ఇంగ్లీషేతిహాసకర్త యగుమిల్ట
నుమహాకవి విషయాంతరము నవలంబించి వ్రాసిన 'స్వర్గపదభ్రంశము' Para-
dise Lost) అనునితిహాసమును జదివినం గొంతవఱకుఁ దెలియఁగల్గును, గాని
హోమరు మహాకవి గ్రంథమూలమునకు సరిగ 'పోపు' అను సామాన్యకవి
చేసిన యాంగ్లభాషాంతరీకరణమును జదివినఁ దెలియనేర దని యొకయాం
గ్లేయవిమర్శకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కవిత్వము ప్రాణరససారమువంటి దని
యు ప్రాణసార మొకపాత్రనుండి పాత్రాంతరమునకు మార్చినపుడు సారవి
హీన మగునట్లే కావ్యమును భాషాంతరప్రాప్తిచే క్షీణరస మగు ననియు మఱి
యొకవిమర్శకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున నొకభాషాంతరీకరణమునఁ బ్ర
త్యేకాంశము లందు లక్ష్య ముంచినచోఁ గావ్యమునకు జీవకళ నాఁబరఁగు
కావ్యసారము మరుగుపడి తేటగామింజేసి యట్టిభాషాంతరీకరణము మూల
మునకు జీవకళలేని ప్రతిమగా నేర్పడును. చిత్రరచనయందువలెనే కావ్య
రచనయందును (భాషాంతరీకరణమునఁ గూడ) సారాంశమును సేకరించి తత్సం
గల యంశములను రసపోషణార్థము యథాసంభవముగ గ్రహించి రచించినం
గాని యది సజీవముగ నుండదు. కొంచెము హెచ్చగుటయుఁ గొంచెము
తగ్గుటయు నొకయంశము చేర్పుటయు నొకయంశము లుప్త మగుటయు దోష
ము కానేరదు. ప్రతిమకు జీవకళ ప్రధానము. ఒకయలంకారము హెచ్చు చేరిక
గాని లోపము గాని దోషము కానేరదు. అట్లే కావ్యమునకు రసము ప్రధా
నము. రసపుష్టికై కొంత స్వాతంత్ర్య మవలంబించుట దోషము కాకపోవు
టే కాక కొన్నియెడల నలంకారకారణ మగును. అట్లు రచింపఁబడిన గ్రంథ

ము, ఇంపునింపుచు వక్తకును శ్రోతకు నానందసంధాయకముగ నుండును. వి
పులమగు గ్రంథములను మూలమునకు సరిగ భాషాంతరీకరింపవలె నన్నచో
నట్టియనువాదము ప్రతిపదమూట యటుండఁ జదువరుల కెంత యుఁ గ్లేశకరముగ
నుండును. కావున నట్టి యనువాదములు ప్రసాదాదిగుణసిద్ధికిని రసపుష్టికినిగాను
గొంతస్వాతంత్ర్య మవలంబించియే చేయఁబడవలెను. ఇంతవఱకు ననువాద
రూపకమగు కావ్యసృష్టివిషయమున విస్తరించి చెప్పంబడినది. ఇంక నూతన
కావ్యసృష్టివిషయమున నొకయంశము నుపన్యసించి విరమించెదను.

12. ప్రాజ్ఞుల కుపకరించు కావ్య ప్రబంధసామగ్రివిషయమున నాంధ్ర
వాఙ్మయ మేదేశభాషావాఙ్మయమునకుం దీసిపోవునది కాదు. అల్పజ్ఞులకును
జనసామాన్యమునకును నుపకరించుచు నాంధ్రమునఁ గలశతకములు, కృతు
లు, పాటలు లోనగునవి యొకభాగము నించుమించుగాఁ బర్యాప్తమగువాఙ్మ
యము గాఁ జాలియున్నది. వచనరచనవిషయమునఁ బ్రౌఢకవుల గద్యభాగ
ముల ననుసరించి చిన్నయసూరియు, నాయనరచనను కొంతవికాస మందించి
వీరేశలింగప్రభృతులును గొంతయుపక్రమము చేసియున్నారు, కాని, అడిసను,
గోల్డుస్మిత్తు, స్కాటు, మకాలె, కార్లైలు, రస్కిను లోనగు మహావచనకావ్య
కర్తలు, ఆంగ్లభాషలోఁ బలురచనలతోఁ గావించిన వచనరచన కెనవచ్చు
వచన మాంధ్రభాషలో వెలయించుట కేఁడులు పట్టవలసి గలదు. అదియు
నుంగాక జనసామాన్యములో జ్ఞానవిజ్ఞానప్రబోధము విరివిగ సాగుచున్న
యీకాలమున వారికెల్లరకు నుపకరించు వాఙ్మయసృష్టి గావింపవలసియున్నది.
ఈవిషయమున నాధునికవాఙ్మయస్రష్టలలో నుత్సాహ ముదయించి కొం
తవఱ సాగుచున్నది. ఇది కేవలము నూతనోద్యమము కాదు. పల్నాటివీరచ
రిత్రము, త్యాగరాజకృతులు, అధ్యాత్మరామాయణకీర్తనలు, లంకాయాగము,
కుశలవకథ, లోనగుప్రాచీనరచన లీసృష్టికి దివకలికే యస్థిభారమును దీర్చియు
న్నవి. ఇంకను నీవిషయమునఁ బని విపులముగను సమగ్రముగను సాగవలసి
యున్నది. ఈవిషయమున వసజేల? కావ్యసృష్టి యీకాలమున సర్వతోముఖ
ముగ సాగవలసి యున్నది. ఇట్లు సాగుసృష్టిని గొంతకాలము విశృంఖలము
గా సాగనిచ్చినపిమ్మట సాహిత్యపరిషన్మండలు లట్టికావ్యసృష్టికిఁ దగునియమ
నిబంధనల నేర్పాటుచేసి, "వాక్యంరసాత్మకంకావ్యమ్"అనులక్షణమును బట్టి విమ
ర్శకు నిల్చుదానిని బ్రసిద్ధసాహిత్యాంతర్భాగముగ నంగీకరింపవలెను. నాక్షి

యనసృష్టి చాలినంత సాగిన వెనుకను గదా వ్యాకరణలక్షణశాస్త్రమున నియమ నిబంధన లేర్పడుచుటయుఁ దదనుసారముగా విమర్శకార్యము బయలుదేఱుట యును. అటుపిమ్మట సృష్టికార్యమును విమర్శకార్యమును నన్యోన్యోత్తరోత్త రాభివృద్ధి సంధాయకములై యవినాభావసంబంధము గలవై సాగవలసి యున్నవి. ఆంధ్రలోకములోనివారెల్లరును నీమహాకార్యనిర్వహణమునకుఁ బూని యప్రమత్తులై నిరంతరపరిశ్రమ నొనర్తురుగాక. సర్వసదుద్యమాధారుఁడగు సర్వేశ్వరుఁడు వారియుద్యమము సఫలమొనర్చుఁగాత.

శా. శ్రీకళ్యాణనిధాన మభ్యుదయని శ్శ్రేయఃపరంధామ మ
స్త్రాసేకశుభాశయాకరము సంస్తుత్యోద్యమాధార మా
శ్లిష్టాఖిలలోకజాలము దయాక్షానాలవాలంబు వి
ద్యాకల్పద్రుమ మాంధ్రసంతతి కఖండైశ్వర్యము ల్గూర్చుతన్.

చ. నవనవకల్పన ల్పసర సంచితపండితపామరంబు లీ
యవని నొసంగుఁగాత హృదయంగమభంగుల సవ్యకావ్యము
ల్సుజనకోటి కెంతయును గద్దరసాయనము ల్బుధావళీ కా
రవిశశితారకంబులును దురంతధ్వాన్తవతారకంబులున్.

(గతసంచిక శేషము.)

గలఁడా ? ఈ పీఠికలోనే వీరశైవుల యాచారాదులఁ గూర్చి "వారికి లింగధారణము గలదే కాని యజ్ఞోపవీతాదులు లేవు. వారు బ్రాహ్మణులవలె విశుద్ధమయిన సదాచారము గలవారే కాని, బ్రాహ్మణులతోఁ గాని తదితరులతోఁ గాని సహభోజనము నొల్లరు" అని వ్రాసియు శాస్త్రిగారు నిచట వీరశైవులకు శూద్రత్వ మారోపింప నెంచుట శోచనీయము. ఉపనయనము నొల్లని మాత్రముననే శూద్రత్వము పొరయు నన్నచో బసవేశ్వరుఁడు కూడ శూద్రుఁడే యగును. అతని పాదసేవకుఁ డగు సోమనాథుఁ డంతకంటె శూద్రుఁ డగును. కావున శాస్త్రిగారు చూపిన సోమనాథభాష్యోక్తి వారివాదమునకేమియు నుపకరింపఁ జాలదు, "వేదఘని," "వేదవిద్యావిశారద" మున్నగు విశేషణములు జంగముల కుపయుక్తము లయిన శాసనములు బసవేశ్వరుని కంటె మున్ను వెలసినవి "వీరశైవమత ప్రాచీనత" యను వ్యాసమున నుదాహరించితి నని యిదివఱకే వ్రాసియుంటిని గదా. లింగాయత శ్రేష్ఠుఁడును శివతత్వరత్నాకరకర్తయు నగు కెలది బసవప్పనాయకుని యద్వితీయపాండిత్యము శాస్త్రిగా రెఱుంగకపో రని తలంచెద. ఈ కాలమునఁ గూడ వేదవిద్యావిశారదు లగు పండితులు జంగమకులజులలో లేక పో లేదు. కర్ణాటదేశమున వీరశైవులు స్థాపించి నిర్వహించుచున్న వేదపాఠశాలలే కొన్ని గలవు. కొలఁది సంవత్సరముల క్రిందటివఱ కాంధ్రదేశమునఁ గూడ నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరులో వేదవిద్యాసంపన్ను లగు జంగము లుండెడివారు. ఇప్పుడు గూడ నల్లగొండ వాస్తవ్యులు నా మిత్రులు శ్రీయుత చిదిరెమఠం వీరభద్రశర్మగారు మున్నగువారు కాశిలో వేదశిక్ష పరీక్షకుఁ జదువుచున్నవిద్యార్థు లున్నారు. వే యేల! నిజాము రాష్ట్రములోని పరళీక్షేత్రమందలి వైద్యనాథ జ్యోతిర్లింగమున కభిషేకాదు లొనర్చు సందర్భమున వీరశైవులకు వేదాధికారము లేదని, యందుచే వా రా శివలింగమున కభిషేక మొనర్పరా దని బ్రాహ్మణు లెదిరించిన మీఁదటఁ గలిగిన తగవులలోఁ బ్రభుత్వమువా రేర్పఱిచిన పండితసభలో వీరశైవులపక్షమున వాదించిన వేదశిక్ష బిరుదాంచితులు శ్రీ విరూపాక్ష యొడయరు స్వాములవారి వేదవిద్యావైదుష్య మద్వితీయ మనియు, వారితో వాదింపనేరక బ్రాహ్మణులతరపున వచ్చిన వేదపండితుఁడు పల్లఁగఁ బలాయన మొనర్చె ననియు, శ్రీ యొడయరు గారు బ్రాహ్మణు

లను వెనుకవేసికొని సభ కేతెంచిన శ్రీ॥ శ్రీ॥ శివపురపు వీరభద్రపాకయాజి గారిని (ఈయన యారాధ్యబ్రాహ్మణవంశజుఁ డయినను మతవిరుద్ధసంస్కరణముల వాంఛించి తద్వంశ్యుల వైరస్యమునకుఁ గూడ గుఱియైన మహనీయులు) వారి సాక్ష్యములోఁ దుదకుఁ దన కేమియు వేదము రా దని పించినా రని యు వినియున్నాను. ఈ పండితసభావాదముల విచారించి, వీరశైవులు పరమవైదికు లనియు, వారి మతము వైదిక మనియు, వారికి వేదాధికారము కల దనియు నిజాము ప్రభుత్వమువారి మధ్య నొసంగిన తీర్పును శాస్త్రిగారు కూడ వినియుండవచ్చును. ఇప్పటికి జంగములలో నిట్టి జగదేకపండితు లుండఁగా శాస్త్రిగారు తమకుఁ బరిచిత మయిన తెలుఁగు జిల్లాలలో నత్యల్పసంఖ్యాకు లయి సంఘబలము నశించి విద్యాశూన్యు లయి యతిదీను లయి యున్న నేఁటి యాంధ్రవీరశైవులదుస్థితి మాత్రగాఁ గొని యిట్లు వ్రాయుట సమంజసముగాదు. కావున సోమనాథుని చతుర్వేదపారగత్వము, అద్వితీయపాండిత్యవైభవము నాతని జంగమకులజత్వమున కెంతమాత్రము బాధకము గాక సాధకమే యగు నని విన్నవించుచున్నాఁడను. శివుని నిశ్వాసజనితము లని చెప్పఁబడు నిగమములకుఁ దద్వదనసంజనితుల మని చెప్పికొను వీరశైవులకు సాజాత్యము స్వతస్సిద్ధమే కావున నిందులో వైపరీత్య మేమియు లేదు.

సూరనార్యునియెడ సోమనాథుఁడు చెప్పికొన్న బాంధవ్యవిషయము నేను నా పూర్వవ్యాసములోఁ బూర్తిగ విమర్శించినదే. అందుకుఁ బదులుగా నేమియు సమాధానములు చెప్పి యుండలేదు. కాని శాస్త్రిగా రొసంగినవి చిత్తగింపుఁడు.

"పండితారాధ్యచరిత్ర కృతిక్రోత యగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుని సోమనాథుఁ డిట్లు సంబోధించుచున్నాఁడు. "పరమపవిత్ర! యాపస్తంబసూత్ర! హారితసగోత్ర విద్యాపుణ్యగాత్ర! మచ్చిక నా ముద్దుమఱంది వీ వనియు, నెచ్చెలికాఁడవు నీవ కాకనియు" అనియేని సఖుఁడ సూరార్య నా ముద్దు, మఱంది విన్నిది మహిమప్రకరణము." సోమనాథునివలె వీరశైవదీక్షితుఁడు గాకుండుటచేఁ గాఁబోలును దనమఱంది యగు సూరార్యుని నాపస్తంబసూత్ర, భారద్వాజ (ఇది హారితసగోత్ర మనుటకుఁ బొరపాటు గాఁబోలును) గోత్రము లిట్లు చేర్చఁబడియెను. భారద్వాజగోత్రుఁ డగు సూరామాత్యునకు బావమఱది యగు సోమనాథుఁడును సూరార్యునివలె

బ్రాహ్మణుఁడే యగును. గట్టిగాఁ జుట్టఱికము కానవచ్చుచున్నను నది నట్టి వరుస కన్నమాటయే యని కొట్టి వేయుట సరి కాదు. అట్లు కొట్టివేయుటకుఁ జుట్టఱికమునఁ బ్రబలబాధకములు గానరావలెను గదా! ఏవీ? ఇంటిపేరొక్కటి యగుటచే నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధ మసంబద్ధ మగు ననుట యసంబద్ధము. ఏకగ్రామవాస్తవ్యు లగుటచే భిన్నగోత్రులకుఁ గూడ నొక యింటిపేరేర్పడవచ్చును. భిన్నగోత్రులొక్కే యింటిపేరు, ఒకే కులము గలవా రసంఖ్యాకులుగా నగపడుచున్నారు. సోమనాథునియు, సూరనార్యునియు నింటిపేరొక్కటగుటచే వారిద్దరు నొక్క వంశమువారే యని నిరూపింపరాదు. ఒక్క వంశమువా రగుదురేని బావమఱఁదివరుసయు దూషితమే యగును."

శాస్త్రిగారి యింతక్కన్న మసంగతము. సోమనాథసూరనామాత్యుల బాంధవ్యమునఁ బ్రబలబాధక మని నేఁ జెప్పిన దొక్క యేకగృహనామత్వము కాదు. అంతకంటె ముఖ్య మయినది భిన్నమతగోత్రత్వము కూడను. ఇరువురు నిజముగ బావమఱఁదులయి యొక్కే కులమువా రయినచో సోమనాథుఁడు తనకు జంగమకులజుల భృంగిరిటిగోత్రమును జెప్పికొని సూరనార్యునకు బ్రాహ్మణులలో నుండు ఋషిగోత్రసూత్రములఁ జెప్ప నేల? వాస్తవము మఱఁదియే యైనచో మరల "నెచ్చెలికాఁడ" అఱలేని సఖుఁడ" అని కేవలమిత్రత్వద్యోతకము లగు పలుకులఁ బలుక నేల? ఈ పరిస్థితుల నెల్ల నాలోచించియే యీ యిరువుర నడుమ లేని మచ్చిక కలిమి బావమఱఁదుల వరుసను బిల్చికొనెడి మిత్రులయి యుండు రనియు, ఆ మఱఁది చుట్టఱికము లెక్కన మనుమసిద్ధుల మామయల్లుర సంబంధము వంటిదే యనియు నేను వ్రాసి యున్నాను. పుట్టింటిపేరు నత్తవారింటిపేరు నొక్కటి యగు నా రెవరు నా కొలఁదిగనంతలో నే శాఖలోను నాంధ్రదేశమందుఁ గానరాలేరు. సూరనార్యుని ఋషిగోత్రసూత్రములం జెప్పుట యాతఁడు సోమనాథునివలె వీరశైవదీక్షితుఁడు కాకుండుటచేఁ గాఁబోలు నేట! ఎంతచక్కని సమాధానము. కృష్ణరాయలకుఁ బూర్వము బ్రాహ్మణులలో వీరశైవమే లేదని చెప్పు శాస్త్రిగారు, శివలెంక మంచన, శ్రీపతిపండిత, మల్లికార్జునపండితు లెవరును లింగధారులు కారనెడి శాస్త్రిగారు, ఇట్టి కారణములచేతనే కాఁబోలు సూరనార్యుఁడు కూడ వీరశైవదీక్షితుఁడు కాఁడని చెప్పెడి శాస్త్రిగారు, బ్రాహ్మణుఁడే యని తా మింత గట్టిగా వాదించు సోమనాథు నొక్కని మాత్ర మిట్లు

లా కాలమున నొక్కఁ డయిన నుండియుండరు. బసవేశ్వరుని దర్శింప నేఁగుచు నడిచువారిలో నాతని లింగైక్యవార్త విని మల్లికార్జునపండితుఁ డొనర్చిన ప్రలాపము ల్రాతిగుండెలనయినఁ గరంగించి తీరును. కావునఁ బయిసంగతులవలన సోమనాథసూరనారాధ్యు లిరువురుంగూడ వీరశైవులే యనియు నయినను నందొకఁడు జంగమకులజుఁడు మఱొకఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణవంశజుఁడు నని సహృదయులకుఁ దోఁపక పోదని నమ్మెద.

సోమనాథుఁ డంత్యదశలోనయిన గాయత్రీ యజ్ఞోపవీతాదులను గులమును విడిచెనేమో యని శాస్త్రిగా రొకింత సంశయించిరఁట కాని యందులకుఁ గూడ నవకాశము లేకపోయినదఁట. చూడుఁడు-

"సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుట నిస్సంశయమే. అయినను, మన కాలము వా రయిన వీరేశలింగము పంతులు గారు, రామమోహనరా యోపజ్ఞముగాఁ జేర్పఁబడిన బ్రహ్మసమాజసిద్ధాంతములమీఁది యభిమానముచేతను, తత్తత్త్వజ్ఞానాతిరేకముచేతను వయస్సు చాలఁగాఁ గడచిన పిదప యజ్ఞోపవీతాదికమును త్యజించినట్లుగా సోమనాథుఁడును బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా వెలసిన వీరశైవసిద్ధాంతముమీఁది యభిమానముచే శివభక్తిపారవశ్యముచే గాయత్రీయజ్ఞోపవీతాదికములను, గులమును జాలవయస్సు గడచిన పిదప విడనాడినాఁడేమో యని యాతఁ డాంధ్రదేశమును విడిచి కర్ణాటదేశమునకుఁ జేరుటను బట్టి నే నించుక సంశయించితిని. కాని, సోమనాథభాష్యమును జూడఁగా నా సంశయమునకు స్థానము లేదని యేర్పడెను. గాయత్రీమంత్రము శివపరమనియు ననుష్ఠేయ మనియు సోమనాథుఁ డందు వ్రాసెను."

మహాశయులారా! బసవపురాణపఠనమాత్రముననే సోమనాథుఁడు సహజవీరశైవుఁ డయి యుండు నని మనబోంట్లకు సామాన్యముగా స్ఫురించుచుండును. అట్టియెడ సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యని దృఢవినిశ్చయచిత్తులయి యుండు శాస్త్రిగారికిఁ, బరిష్కరణావసరమునకయి యీ కావ్యమును బలుమాఱు పరిశోధనపూర్వకముగఁ జదివిన విద్వచ్ఛిఖామణులకు, వారి దృఢనిశ్చయ మించుకయిన సడలి సోమనాథుఁడు చివరదశలో నయిన జంగములలోఁ గలిసి పోయి యుండునేమో యను సంశయలేశ మైనఁ గలుగుటలో నాశ్చర్య మేమియు నుండదు. కాని, యీ సంశయమును గూడఁ బాఁడోలి శాస్త్రిగారి కథయ బొసంగిన యీ గాయత్రీమంత్రమును

కూడ నించుక పరామర్శింతము- శ్రీ నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు కూడ నీ గాయత్రీప్రశంసను దమవాదమున కుపబలముగాఁ గయికొని యున్నారు. కాని, యిదికూడ వీరి కుపకరింపనేర దని మనవి చేయుటకుఁ జింతిలుచున్నాను. వీరుదాహరించిన యీ గాయత్రీప్రశంస సోమనాథభాష్యములో "భర్గశబ్దనిర్వచన" మను పేరితో రచింపఁబడిన త్రయోవింశతిప్రకరణములోనిది. గాయత్రీశబ్దమునకు "గాయంతం త్రాయత ఇతి" యను వ్యుత్పత్తిచే జపించువానిని రక్షించునది యని యర్థము. ఇట్టి లక్షణము గలిగి యసలు గాయత్రీశబ్దమునకు వాచ్య మగునది బ్రాహ్మణాదులు జపించు నిరువదినాలుగక్షరములతోఁ గూడిన మంత్రము గా దనియు వీరశైవులు జపించు పంచాక్షరీమంత్రమే నిజ మయిన గాయత్రి యనియు సోమనాథుని యాశయము. "గాయత్రీహృదయ మకరో త్తత్పదం చింతయామి" అని సోమనాథుఁ డీప్రకరణము నుపక్రమించి "ఓం నమ శ్శివాయే తి శతరుద్రీయ మధ్యగా నమ శ్శివాయేతి గాయత్రీ మంత్రః ప్రతిపాదయతి" యని గాయత్రి యనునది పంచాక్షరీమంత్రమే యని ప్రతిపాదించి, సర్వశ్రుతిశిరోగత మయినమంత్రరాజ మిదియే యనియు, సప్తకోటి మహామంత్రములు నుపమంత్రములు ననేకములుగ నిందే విలీన మయి మరల నిందుండియే వినిర్గతము లవుచున్నవని ప్రమాణములను విస్తరించి, "అముష్య మంత్రస్య చ వైదికత్వాత్ పరస్య తత్వస్య చ వాచకత్వా న్నమ శ్శివా యేతి సదా జపధ్వం" అని పరతత్వవాచక మయిన యీమంత్రమే యెల్లవారికి సదా జపింపఁదగినఁ దనియు దానిని జపించువారే వైదికు లనియు సిద్ధాంత మొనరించినాఁడు. అటు తరువాత "అథ గాయత్రీప్రకరణం కథయామః" అని యెత్తికొని బ్రాహ్మణులు మున్నగువారు జపించు "తత్సవితు ర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి..." అను మంత్రమును దానికిఁ బాఠాంతరముగా మఱికొందఱు జపించు "యో దేవ స్సవితాస్మాకం........." అను మంత్రమును నుదాహరించి వాని తాత్పర్యమును గూర్చి చర్చించి భర్గశబ్దవాచ్యుఁడు శంభుఁడే కావున, నీ మంత్రములకుఁ గూడ నధిపతి పరమేశ్వరుఁడే కాని, కొందఱు తలంచునట్టు లాదిత్యాదిదేవతలు కా రని నిరూపించినాఁడు. ఇట్లు నిరూపించుటలో నాతని భావము, అసలు గాయత్రి యగు పంచాక్షరిని విడిచి వీరశైవమును ద్వేషించుచు బ్రాహ్మణాదులు జపించెడి యీ మంత్రమునకుఁ గూడ విచారింపఁగా

వధిదైవతము శివుఁడే కాని వా రుపాసించు సూర్యాద్యన్యదైవతములు గా వనియు నట్టిమొద బ్రాహ్మణులు వీరశైవధర్మము లగు భస్మరుద్రాక్షలింగధారణాదులయెడ విముఖత్వమును బూని భ్రష్టు లగుట తెల్లతన మని చెప్పఁదలంచుటయే గాని పంచాక్షరి కన్న నిది మిన్న యని గాని దానికి బదులుగఁ గాని దానితోఁ బాటు గాని దీనిని దప్పక యనుష్ఠింపఁదగు నని సిద్ధాంత మొనర్చుట గాదు. ఈప్రకరణ మాద్యంతము సవిమర్శముగఁ జదువువారి కీయర్థము గోచరింపక మానదు. మంత్రరాజ మగు పంచాక్షరిని జపించు వీరశైవుల కీ గాయత్రి మున్నగు నితరమంత్రములతో నెంతమాత్రము నవసరము లే దను మతమువాఁడే సోమనాథుఁడు గూడను. చతుర్వేదసారమున నీతఁడును, అన్యవాదకోలాహలమున నీతని ప్రశిష్యుఁ డొకఁడును వ్రాసిన పద్యములు గూడ నేను మీఁద నుగ్గడించిన భావమునే ఘోషించుచుండును. బసవపురాణమున నీతఁడు వ్రాసిన యుపనయననిరాకరణఘట్టమును దీనిని సమన్వయము చేసి చదువువారి కిందలి యాథార్థ్యము తెలియకపోదు. గ్రంథ మిదివఱకే పెరిఁగి పోవుటచే నీ ప్రకరణమును గూర్చి యింతకంటె విస్తరింప లేదు. వలయువారు సోమనాథభాష్యమున దానిని సవిమర్శముగఁ బరికింతురుగాక ! నేఁజెప్పినభావమునే సువ్యక్త మొనర్చు చతుర్వేదసారపద్య మొకటి మచ్చునకయి చిత్తగింపుఁడు.

సీ. తప్పక నిత్యంబు తత్సవితు ర్వరేణ్య మని ప్రాణాయామ మాచరించి
... ... ముష్ణాంశు దా వర్ఘ్యమొత్తి
... ... గాయత్రి దినంబుఁ జెప్పి
... ... తా హవ్యగవ్యములు పెట్టి
గీ. ప్రణవమూర్తి భర్గుఁ బరితృప్తుఁ జేసి తత్ఫలము నీసుచేతఁ బడసి యితర
సురలఁ గొల్వ, భక్తి సుస్థిరంబై క్రియాఫలము సఫల మగునె బసవలింగ.

ఈ వాదము లిట్లుండ వీనికంటెఁ జాలఁ బూర్వము నేను దుందుభినంచికలోని వ్యాసమును వ్రాయకమునుపే శ్రీ శేషాద్రిరమణకవు లాంధ్రపత్రికా సారస్వతానుబంధములో సోమనాథునిఁ గూర్చి యొక చిన్నవ్యాసము వ్రాయుచు దానిలో ననుభవసారమందలి "భృంగిరిటిగోత్రుఁడ" నను పద్యమును బట్టి యాతఁడు వీరశైవుఁడే యని తలంచిరి గాని వరంగల్లుప్రాంతమందలి వేల్పుకొండలోని యుత్తమరాజువా రను గృహనామము గల నియోగి బ్రాహ్మణులు

కౌండిన్యసగోత్రులు సోమనాథుఁడు తమ పూర్వుఁడనియు శిఖాయజ్ఞోపవీతా
దులను ద్యజించి వీరశైవులలోఁ గలిసిపోయె ననియుఁ జెప్పినట్లు వ్రాసి, సోమ
నాథుఁడు పూర్వాశ్రమమున రచించిన గ్రంథములు దొరకియుం జాలఁడు
చెప్పికొన్న కులగోత్రములు బయల్పడుటకు యథార్థనిర్ణయ మొనర్ప వీలు
లేదను నభిప్రాయమును బ్రకటించిరి. వీరి యీ వ్యాసమును నేను సంవత్స
రాదిసంచికలోని నా పూర్వవ్యాసమును రచించునప్పటికిఁ జూచి యుండ లేదు.
చూచియున్నచో నందే యిందును గూర్చి చర్చించియుందును. వావిళ్ళవారు
ప్రకటించిన యాంధ్రభాగవతమునకు వీరు వ్రాసిన పీఠికలోఁ గూడ నీ
యుత్తమరాజువారి యైతిహ్యము నుదాహరించి యున్నారు. గుంటూరుజిల్లా
లోని గోపాలునిరామకవి యను నియోగికవి నన్నయభట్టు తమవంశమువాఁ
డని చెప్పికొనిన దానికంటె నిది యసంగతముగా నున్నది. వెదకి ప్రోగు
చేసెడివా రున్నచో నిట్టి కథలకుఁ బుక్కిటి పురాణములకుఁ గొదవ యుండదు.
వరంగల్లు జిల్లా ఖమ్మంమెట్టు తాలూకా పిండిప్రోలు ప్రాంతపు మాహేశ్వరుఁ
డొకఁడు (జంగముఁడు) తమకు రఘునాథపాలెమను గ్రామమునఁ గాన్పించి
పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తమ వంశమువాఁ డనియుఁ దమ యింటిపేరు కూడఁ
బాల్కురికి వారే యనియు నిందుకు సంబంధించిన రాగిపలకలు లింగముద్ర
లు తమ యింటనున్న వనియు బెజవాడవద్దనున్న పినుపర్తివారు తమ
బంధువు లనియుఁ దమతోఁ జెప్పినట్లును నప్పటి తొందరలచే వా రింటి
కేఁగి యా శాసనములఁ బరిశోధింప వీలు కలుగ లే దనియు నిజాంరాష్ట్రీయు
లు నా మిత్రులు నగు శ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు నా పేర వ్రాసి
యున్నారు. ఉపలబ్ధప్రమాణముల కనుగుణముగ నున్న యీ యైతిహ్యము త్త
మరాజువారికథకంటె నెక్కువ విశ్వాస్య మగును గదా! సోమనాథుని యస
లింటిపేరు ఉత్తమరాజువారె యైనచో వీరశైవమును స్వీకరించినంతనే యిం
టిపేరుకూడ నేల మాఱవలెనో తెలియకున్నది. ఇతనికి బ్రాహ్మణకులజన్మాపర
మగు పూర్వాశ్రమ ముండియే యున్నచో వీరశైవుఁడుగా రచించిన చిన్న
చిన్న కృతులు కూడ లభించుచుండఁగా నప్పుడు రచించిన గ్రంథ మొక్కటి
యైన లభింపక పోవుటకుఁ గారణ మేమి? తమ మతము విడిచి పోయినా
డన్న కోపమున నప్పటి బ్రాహ్మణు లాతని వాఙ్మయమును దగ్ధ మొనరి.
యుండరు గదా! ఎందులకీ గొడవలు? అన లట్టి గ్రంథము లుండి యొకటి

నైన దొరకినప్పుడు వానినిబట్టి యిప్పటికిఁ దోఁచిన సత్యమును బోల్చికొందము గాక! సోమనాథుని బాల్యకృతులుగాఁ గానవచ్చు సోమనాథస్తవము, అనుభవసారము ననువానివలననే యాతఁడు పాలకురికి నివాసియని యింటిపేరు పాలకురికి వారని శివకులీనుఁడు భృంగిరిటి గోత్రుఁడు నని తెలియుచున్నది గదా! బలవత్తరము లగు వ్యతిరేక ప్రమాణములు దొరకువఱకు నాతని సహజవీరశైవుఁ డగు జంగమునిగా నిర్ణయించుట కాటంకము లుండ రాదని నా యభిప్రాయము.

మహాశయులారా! సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడుగఁ బుట్టి తరువాత యజ్ఞోపవీతాదులఁ ద్యజించి పూర్తిగ వీరశైవులలోఁ గలిసిపోయె ననెడి వారియభిప్రాయమును వాదమునకయినఁ గొంతవఱ కంగీకరింపవచ్చునేమో గాని యాతఁ డాజన్మము బ్రాహ్మణుఁడుగనే యుండెననెడి శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారివాదము సర్వదా నిరాకరణీయముగ నున్నది. శాస్త్రిగారు తమ పీఠికలో "సోమనాథుని కులగోత్రములు" అను శీర్షిక చివర "ఈనాఁటిచర్చ వలన సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వము నిర్వికల్పముగా నిలువఁగల దని నేను నమ్ముచున్నాఁడను" అని లిఖించిరి. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డయిననే గాని వారికి గౌరవార్హుఁడు కానేరఁడు కాఁబోలును. ఇచ్చవచ్చినట్లు వ్రాసిన తమ ప్రతివిమర్శనమువలన సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వమును నిర్వికల్పముగా నిలుపఁ గలిగితిమని వారు సంతృప్తులగుచున్నారు. కాని యీ నిర్వికల్పనిర్వహణములో వారెంతవఱకుఁ గృతకృత్యులయిరో నిష్పక్షపాతముగ నిర్ణయించుభారము మీపయినున్నది. సోమనాథుఁ డేకులమువాఁ డయినను నాతని కవిత్వతత్త్వమును బట్టి మనకు గౌరవనీయుఁడు. మనకు నన్నయభట్టారకాదులు, షేక్స్పియరాదులు నెంతో యాతఁడు నంతే. భేదభావములతో మనకుఁ బనిలేదు. చరిత్ర చరిత్రకొఱకే యని మొదటనే మనవి చేసి యుంటిని. కావునఁ దచ్ఛాస్త్రము ననుసరించి చారిత్రకదృష్టితో సత్యనిర్ణయమునకయి ప్రయత్నింప మిమ్ములఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

విజయాదిత్యుని నాఁటి బెళగాం తామ్రశాసనము.

శ. స. ౬౪౧.

ఈశాసనము, శ్రీకాశీ, శైవభారతీభవనవ్యవస్థాపకులగు "సాహిత్య విశారద, వేదతీర్థ" పండిత చిదిరేమఠము వీరభద్రశర్మగారిచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునకుఁ బంపఁబడినది. శాసనమును బంపుచు వీరభద్రశర్మగారు-

"ఇయ్యది కర్ణాటకప్రాంతమందలి సుప్రసిద్ధమండల మగు బెళగాం లోని చంద్రశేఖర మఠాధ్యక్షులును నాపూజ్యమిత్రులు నగు శ్రీగురులింగదేవస్వాములవారినుండి లభించినది. వారిమఠమున నిదిపారంపర్యముగా వచ్చుచున్నది. నేఁటికి ముప్పదివత్సరములకుఁబూర్వ మీశాసనము మూఁడు రేకులతో నుండెడిదఁట. ఇటీవల "మునలప్పల"గృహవలన కంసాలివారి పాత్రలక్రింద రెండు రేకులుమాత్రము వినిమయ మైనట్లు తెలియవచ్చుచున్నది." అనివ్రాసిరి.

రెండు రేకులు పోవుటచేత శాసనమునందలి యాద్యంతభాగములు నశించి మధ్యభాగము మాత్రము లభ్యమైనది. ఈమధ్యభాగమువలన రాజు పేరును నాతనివంశక్రమమును శాసనముపుట్టిన సంవత్సరమును మఱికొన్ని చారిత్రకాంశములును తెలియుచున్నవి. శాసనపురేకు 9¾ అంగుళములుపొడవును 4½ అంగుళములు వెడల్పును గలదు. పుటకుఁ దొమ్మిదేసి పంక్తు లున్నవి. అక్షరములు స్పష్టముగానున్నవి. లిపి యానాఁటి యాంధ్రకర్ణాటలిపి, రసికః పరాఙ్ముఖక (II-2) సర్వైః వలాయమానైః (II-4) ఇత్యాదిస్థలములం దుపధ్మానీయముగుఱుతు శకటరేఫమును బోలియున్నది. వ్రాఁతతప్పు లచ్చటచ్చటఁ గొన్నిగలవు.

శాసనము"మతిల"బించుక భేదముతో రెండవకీర్తివర్మ వక్కలేరు తామ్రశాసనములోని "మతిలబును" బోలి యున్నది. *

వంశవర్ణనము:—

దానకర్త యగు విజయాదిత్యుఁడు పశ్చిమచాళుక్య వినయాదిత్యుని పుత్త్రుఁడు. ప్రథమవిక్రమాదిత్యుని పౌత్త్రుఁడు. ఈవిక్రమాదిత్యుఁడు పూర్వచాళుక్యవంశకర్త యగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యన్న యగు రెండవ పులకేశికి దమ్ముఁడు. ఈతనినే సత్యాశ్రయుఁ డందురు. వక్కలేరుశాసనకర్త యగు రెండవకీర్తివర్మ యీవిజయాదిత్యుని పౌత్త్రుఁడు. విజయాదిత్యుఁడు క్రీ. 696 మొ

* Vikkaleru plates of Kirthivarma II. Egigraphia Indica Vol 5.

దలు 734 సంవత్సరములవఱకు రాజ్యము చేసినట్లు శాసనాంతరములవలనఁ గనుపట్టుచున్నది. పశ్చిమచాలుక్యులు దక్షిణాపథము నుత్తరాపథము నేలుచుండిన రాజులతో సంతతము యుద్ధము చేయుచున్న ట్లీశాసనమువలనను, ఇతరశాసనములవలనను గానవచ్చుచున్నది. ఇం దుదాహరింపఁబడిన కాంచీపురాధీశ్వరులు పల్లవులు. ఈకాలమందు, చోళులకుఁ గావేరీతీరమందలి యొరయూరు రాజధానియై యున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

వీరిరాజచిహ్నములలో గంగాయమునాచిహ్నములును పాలిధ్వజమును ముఖ్యములుగా నుదాహరింపఁబడినవి. గంగా యమునా చిహ్నము లనఁగా గంగాయమునానదులచిహ్నము లని తోఁచుచున్నది. పాలిధ్వజ మనునది జైన సంప్రదాయప్రకారము పరమేశ్వరత్వచిహ్నము. ఇది జినసేనాచార్యకృతాది పురాణము ౨౨ వ సర్గములో నిట్లు వర్ణింపఁబడినది.

"స్రగ్వస్త్రసహసానాబ్జహంసవీనమృగేశినామ్
వృషభేభేంద్రచక్రాణాం ధ్వజాః స్యు ర్దశభేదకాః ౧
అష్టోత్తరశతం జ్ఞేయాః ప్రత్యేకం పాలికేతనాః
ఏకైకస్యాం దిశిప్రోచ్చా స్తరంగా స్తోయ ధేరివ ౨
పవనాందోలితస్తేషాం కేతూనా మంశుకోత్కరః
వ్యాజుహూషురివాభాసి జినేజ్యాయై నరామరాన్ ॥ ౩

* * * *

ఇత్యమీ కేతవో మోహానిర్జయోపార్జితా బభుః
విభో స్త్రిభువనేశత్వం శంసతో నన్యగోచరమ్.
దిశ్యేకస్యాం ధ్వజా స్సర్వే సహస్రం స్యాదశీతియుక్
చతసృష్వథ తేదిక్షు శూన్యద్విత్రికసాగరాః" ౪

పూలదండ, బట్ట, నెమిలి, పద్మము, హంస, గరుత్మంతుఁడు, సింహము, ఎద్దు, ఏనుఁగ, చక్రము అనుచిహ్నములు గలకేతనములు పదివిధములు. ఒక్కొక్క విధమునకు నూటయెనిమిదిచొప్పున నొకదానివెనుక నొకటిగాఁ బది వరుసలలో నిలువఁబెట్టినచో వేయిపై నెనుబది కేతనము లగును. ఈగుంపునకు, పాలిధ్వజ మనిపేరు. ప్రతిదిక్కున నొకపాలిధ్వజము పెట్టినచోఁ గేతనముల సంఖ్య నాలుగువేలు మూఁడువందలు నిరువది యగును. దీనికిని పాలిధ్వజ మని యేపేరు. తొలుత జినుఁడు మోహమును నిర్జించి త్రిభువనేశత్వము సాధించినప్పుడు పాలిధ్వజమును ప్రభుత్వచిహ్నముగ గ్రహించెనఁట. నాఁటినుండియు నీధ్వజము సామ్రాజ్యచిహ్నముగా గ్రహింపఁబడుచున్నది. అని పైశ్లోకముల భావము.

జ. రామయ్య.

మూలము.

మొదటిప్రక్క.

1. ధాన(1)ప్రవరతురఙ్గమేణైకేనైవోత్సారితాశేషవిజిగీషో రవనిపతి త్రిత
యాన్తరితా(2)స్వగురోః

2. శ్రియ(3)మాత్మసాత్కృత్య(4) ప్రభావకులిశదలితపాణ్డ్యచోళకేరళకళభ్రప్ర
భృతిభూభృదభ్రవిభ్రమ

3. స్యావనావనతకాఞ్చీపతిమకుటచుంబితపాదాంబుజస్యవిక్రమాదిత్యసత్యా
శ్రయశ్రీపృథు

4. వీ(5)వల్లభమహారాజాధిరాజపరమేశ్వరభట్టారకస్య ప్రియసూనో(6) పితు
రాజ్ఞయా బాలేందుశేఖ

5. రస్య(7) తారకారాతిరివ దైత్యబల మతిసముద్ధత(8) త్రైరాజ్యకాఞ్చీపతి
బల మవష్టభ్య కరదీ

6. కృత(9)కవేరపారసీక సింహళాదిద్వీపాధిపస్య సకలోత్తరాపథనాథమథనో
పార్జి

7. తోర్జితపాలిధ్వజాది సమస్త పారమైశ్వర్య్య చిహ్నస్య వినయాదిత్య
సత్యాశ్రయశ్రీపృథి

8. వీవల్లభమహారాజాధిరాజపరమేశ్వరభట్టారకస్య ప్రియాత్మజశ్శైశవఏవాధి

9. గతాశేషశస్త్రశాస్త్ర(10) దక్షిణాశావిజయిని పితామహే సముత్సారిత
నిఖిలకణ్టకసంహతి రుత్త

---

(1) శాసనాంతరములవలన నీతురంగము పేరు చిత్రకంఠ మైనట్లు కనఁబడుచున్నది. కావున "చిత్రకంఠాభిధాన" యని పాఠ మైయుండును

(2) త్రితయాన్తరితం- అని చదువుఁడి.

( ) శ్రియం-	,,	(7) శేఖరస్య	అని చదువుఁడి.
(4) సాత్కృత్య-	,,	(8) సముద్ధతం	,,
(5) పృథ్వీ-	,,	(9) కృత	,,
(6) సూనోః	,,	(10). శాస్త్రో	,,

రెండవ వైపు.

1. రాభఙ్గవిజిగీషో గుణరో రగ్రత ఏవాహవవ్యాపార మాచర న్నరాతిగజఘ
టాపాటనవిశి
2. యూర్ణమాన క్రపాణ(11)ధారన్ననుగ్రవిగ్రహాగ్రేసర సహాసరసికః కరా
ముఖీకృత(12) శ
3. త్రుమణ్డల(13)గంగాయమునాపాళిధ్వజపటఢక్కా మహాశబ్దచిహ్నక మాణి
క్యమతంగజాదీ న్పితృ (సా)
4. త్సర్వ్య (స)ప్త్రైః పలాయమానై రాసాద్య కథమపి విధివశా దపనీతో౽పి
ప్రతాపాదేవ విషయప్రకోప
5. మరాజక ముత్సారయ న్వత్సరాజ ఇవానపక్షిత(14) పరసహాయక తద
వగ్రహాన్నిర్గత్య(15)స్వభుజాగ్రష్టంభ
6. ప్రసాధితాశేష విశ్వమ్భర(16) ప్రభురక్లిత(17) శక్తిత్రయశ్వశత్రు (18)
మదభఞ్జనత్వా దుదారత్వాన్నిర
7. వద్యత్వా ద్వ్యసనమ స్త భువనాశ్రయ స్సకలపారమైశ్వర్య వ్యక్తిహేతు
పాళిధ్వజాద్యుజ్వలప్రాజ్య
8. రాజ్యవిజయాదిత్యసత్యాశ్రయ శ్రీపృథివీవల్లభమహారాజాధిరాజపరమేశ్వ
రభట్టారక స్సర్వా
9. నేవ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వో స్మాభిచత్వారి(19)శత్యుత్తరషట్ఛతేషు
శకవర్షే ష్వతీతేషు

---

11. కృపాణ- అని యుండదగును.
12. పరాఙ్ముఖీకృత- ,,
13. మండలా- ,,
14. ఇవానపేక్షిత- ,,
15. తదవగ్రహాన్నిర్గత్య- ,,
16. విశ్వంభరో- అని యుండదగును.
17. రఖణ్డిత- ,,
18. శక్తిత్రయశ్శత్రు- ,,
19. చత్వారిం- ,,

మందలింపు.

— శ్రీ టి. క. నారాయణస్వామిగారు, రుసింగిఅగ్రహారము. —

శా. వెల్వెందోయ్యలిలోని సీతసొబగుల్ వేలాగులన్ వింటి లో
నిల్పంజాలని భావి కర్గమయి యున్నం బెన్నుటల్ మాని యా
చాల్పుంగుత్తుకవల్లె గ్రాచ్చ తెదో తోజం దెచ్చి యాహ్రైదలి
న్నిల్పంగోరెను బూవుటారియములో నింపైన మేల్త్రచ్చునన్. 1

క. పలవంతేజేసి మేనున, జెలు వింతయు దూలం బొల్చి చెడి బ్రతు కాపై
దలిచాల లేమిం బెనుకా,సల వింతగు రేయి వెల్గునా వితయనుచున్. 2

క. తలపోసి రేసి మారుం,జెలవవ్వనం బూవుటమ్ము లేయం దలంకి యా
మెలనాంగ మ్రుచ్చిలింపం,గలజతన మొహంగ నచటు గదలె వడివడిన్. 3

క. చని యొకకోనను మారీ,చుని పేర వెసంగుమునుక సోంకుడుం గని యా
చెనంటియుం దనమతిలోం బెనం,గొనియున్న విరాళి తనదు కోర్కియుం దెలిపెన్.

చ. తెలిపినయంత మ్రానుపడి దిగ్గన రక్తసుం డుక్కుంజక్కి యా
రెలుంగువడంకం బల్కు; నరరే! మదిలేని కాలంపునిండురి
క్కలదోర; పాడియే చెంగులకన్నులం గన్నులవింటివానితూ
పులపడి కగ్గమై గెలుపుంబోవుట లేలికయంతవానికిన్. 5

క. ఒదయుండవై పొలదిండుల, కెదరెఱుంగని యోగియుముల కేలిక వై యా
గొడవలకు లోంగుటది సీ,పుడమికిం గీడిక్కిం దొసంగు వొసంగుట కాదా.

చ. మగంటిమి గల్గినన్ బిరుదుమానిసులై చలమొప్ప గుప్పన
న్బగలు నదల్చి వారిరణంబులం గొమ్మల నిమ్ములైన మా
తిగలను నాంచు టెంకగు బరి యనం బోటరు లట్లు గాక యా
తెగువను బూని లాంతి చెలిం దెచ్చిన మ్రుచ్చనుదూఱకాక ల
గ్గగునొకో ? నిన్నువంటిదొరకా కొఱమాలినయిట్టికర్జముల్. 7

ఉ. గొర్లలజేని చెల్వనవరించెడి సంచున దించునట్టి మా
జక్కులచానదో చిలునజన్వైని దొ తొలి వెల్వెటెంతిదో
జక్కి తెంగుంపుగు బ్బెతయొ చాగురె! మానిసితో డిచెర్చి పెం
పెక్కెనె? హాయి నందంగలవే!! నగరే నిను పాటిబందుగుల్ !!! 8

చ. పలువగలైన నేయుములపాలయి గాలియు నీరు నెండ్లటా
కులం దిని తూటఱాని పెనుగోసలం జేసిన సీతబమ్ము లీ

చెలువల స్త్రుచ్చిలించుటలచేఁ గడు వెచ్చ మొనర్తు వేని నీ
యుల విధి యంతయుం గరకయుం డిడున త్తరునా విత్తా యగుర్. 9

ఉ. తొల్లిరిమించుమించుజిగితో ఘరితూఁగెడు మేను లొప్ప రా
చిల్లలపల్లులం దెగడు చెన్నగు మాటలనాడు వేలుపుం
జిల్లలకొల్లి పిండు నినుఁ జేరియుఁ బన్ను లొనర్చుచుండఁగాఁ
జల్లవగాదె మానిసులజోటికి మాటికి నారటంపడన్. 10

ఉ. గిబ్బపటాణికౌతుకములఁ గేలఁ గదల్చుటొ వేల్పుతల్లిఁ ద
బ్బిబ్బువడంగ వెల్లకసి వేకొనివచ్చుటొ శేటిమూఁకపై
బెబ్బులిజేవ మాస్తురకు బీకు నొసంగుటొ నల్పునీకు నీ
గుబ్బెతనాఁగి తెచ్చికొనఁగోరుటకన్నను లొచ్చు గల్గునే. 11

మ. అసలుంబుట్టువుమాలిగుహ్యకుగమిమాయం జేయుటో మిత్రితో
పనమొప్పారఁగఁ బోరి కేరుటయొ నెయ్యం బొప్ప జన్నంబుల
న్వసనాశ్వర మొనర్పఁ బోవుటయొ పన్నంగూర్చు నీకట్లుగా
కసమంగజ్ఞము లిల్లొనర్చు టిది తేఁడా! కీరితిం గూర్చునే. 12

క. నెట్టన రాముని పనిఁ, నిట్టలముగఁ దాఁకి యతని యింతి నొడిచెదన్
జెట్టి పనుచుఁ దలఁచెదు నూ, కట్టువడా నతఁడు నిన్నె గలఁచు దురమునన్.

క. దబ్బికదలఁ గ్రొంజపురుం, బబ్బిక చెలువంబు మేన నలలునలనితోఁ
గచ్చఁ గొనపడరులావరి, మచ్చునకే గ్గసుట తోడెమా మేటిదొరా. 14

క. నీటఁబడి నేలఁ ద్రవ్వియు, మేటిపగఱనడఁచి పుడమి మిగిలిన నెంతేఁ
బోటరియైనను నాతో, పాటి యగునె రాముఁ డెట్టి జగడములందున్. 15

క. అనితలఁ జెడు సున్నా మది, నెనసిన కావరము మిగుల నేఁ జేసినయ
ప్పనియుఁ బడుబన్నము న్వినుమది తెల్పఁగడంగ చెనఁటి యసుర దనకితల్.

ఉ. మున్నొకయ ప్పదాఁటునను ముజ్జొని మెన్మ్యాడ నేని బాసవాల్
జన్న మొనర్చుచోఁ గవిసి చాగఱలాముటొ పోటుమానిసి
గన్న నెదిర్చి చివ్వకురు గ్రచ్చుఁ బిల్చుటొ చేయుచుండి యా
తెన్నున నొక్కపెద్దబిసిడీమముఁ గర్గొని పొంది యచ్చటన్. 17

క. జన్నపుటేల్పనీకై నల, కొన్న బిరుదుమగని రాముఁ గుట్టఁ దనుచు లో
నెన్ని కొనుచు రుసివేలిమి, బన్నము పాల్సేయ పడచి ఘడి యగ్గలికన్. 18

క. బుడుతఁ డితం డని మదిలో, నడచిపడుచు నల్లపనఁటి పఱకదనిడి యా
జడదారియాకుటింటికి, నడగాఁగ న్నిలువ నాతఁ డేచినకినుకన్. 19

క. జిహ్వ విడువ దబ్బలవిరి, తిట్టం బని కొంతవడికిఁ దెల్పెదనని యా
జెట్టి కడిమికిని జేకేల్, వెట్టుడు నేఁటికిని దొంటివేల్పునసేఁడా. 20

క. నాఁటిలేఁడు పాలబుకుట్టేఁడు, నేఁడో సెఱజవ్వనంపు సెఱసరి భగవాన్
వాఁడిమిగులఁ గలనులలో, నోడుగుకునఁ జేసి కొల్లగొను వాఁడినిరుల్. 21

చ. చలమరిమైన రాముఁడు వెసన్నను జిహ్మనాఁటనుండి నేం
డలిగొని గట్టులం దోనలఁ జెట్టుల గుట్టలఁ గాఁకలందు న
బ్బలిముఁడి తారుకట్టు గనుకట్టు నలందురి వాసిఁగాంచక
బ్రతిదిని నిందు రక్షసి దునేఁడ! తొలంగక మొందుచోటికిన్. 22

సీ. రాక, రాణి, రాణ, రాణువ, మున్నగు, 'రా'లు దొలఁగనేసఁగు రవలివినిన
రాముఁ డంచు మున్నరకచెడి యొక్కడో, తెలియుకనుకఁ దలఁకితివరింటు.

ఉ. తుష్టుకుమాసి యాకలనఁ గ్రోచెకు మస్తుని కేసి దాసి యా
కృష్ణ కలంకఁబోవునడ వక్షటినై బలుసింగ మేస్త్రిలన్
బక్షలపిండు తేవఁ బనువాలుగు వేవ్వరు పోఁడు క్షుటిం
బ్రక్షలు నేసి రాము వనినోర్వఁ గొలందిని యొట్టజెట్టికిన్. 24

చ. మనియుడిదంపుజేదారల నోములపం టగు వెన్నుఁ దాదటన్
బునెరిబిపదంటిన్రేఁ గునుకుఁబూవఁగ వేల్పులు వేఁనఁ జాల్పు తే
రొనయునియుంట వేల్పుగమినోమగ మూనిసి వాలకంబున
న్వ్యపమునో గాక లేవయుపఁబూవ కలంచునె పోఁకుమూఁకలన్. 25

సీ. మూఁటిగాసపుహుమా మేటినుండియుఁ గదు వాటస్రి తనయునిపాగడంబు
లచ్చికిసరవాదుఁ జిచ్చుజకంటియు మెచ్చఁగాఁదగునిను మేక్షిశావు
గండెపంగఁగ కొండిగుం దలనోకనై చెందానీవట్టి పీచేలిలావు
లక్షకిందష్మల పజ్జఁజేరిన వేల్పు టొజ్జలన్ బ్రచునిరియుబ్బిదంబు

గీ. తలఁచిములుచఁదనమ్మునుదోలఁచి చెలుల, పలనవంపునసోలయుకవితవన్య
వెలమునలరుటచినుబోలువలఁ తులకును, నలువగునుగాక యొందైన వెలయుజరునె

మ. జగముంగంటికొలంపుఁబాల్కదలికిం జూచిల్లిమై తోఁచి పెం
పగవున్వెల్లునఁ గ్రొస్తమానిసులఁ బ్రో వందేవ తై యొక్కన
జ్జగజెట్టేఁడగు రాముబాఁటిపడి వే చాఁబోక సీవాఁటితో
నాగి సేమమ్ముగ నేల నేలుటయె నీ కొప్పారు నోయేలికా, 27

మురారి; అనర్ఘరాఘవము.

—శ్రీ లంకా గణపతిగారు, విజయనగరము.—

సంస్కృతవాఙ్మయమందలి ప్రసిద్ధనాటకములలో ననర్ఘరాఘవ మొకటి. కర్త భట్టమురారి. ఈతనికాల మింకను నిశ్చయింపఁబడలేదు. క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దిలోనివాఁ డయియుండు నని యనుమానింపఁబడుచున్నది. భట్ట శ్రీవర్ధమానుఁ డీతని జనకుఁడు. తల్లి తంతుమతి. ఈతఁ డీయనర్ఘరాఘవము నొకదానినే రచించెను. కవి జన్మస్థల మెయ్యదియో స్పష్టముగా నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు కన్పింపవు. కవులలో స్వవిషయావిష్కరణమే సామాన్యముగఁ గానఁబడుచున్నది. కాని, యీతఁడు స్వగర్వావిష్కరణ మొనరించెను—

"మౌద్గల్యస్యకవే ర్గభీరమధురోద్గారా గిరాంస్యూతయః"
"మహాకవే ర్భట్టశ్రీవర్ధమానతనూజన్మనో తంతుమతీనందనస్య మురారేః కృతిః"

పై వాక్యము లాతనిగర్వమును వెల్లడించును.

అనర్ఘరాఘవనాటకపర్యాలోచనమున, నీమహాకవి కేవలము కవి మాత్రమె కాఁడనియు మహాపండితుఁ డనియుఁగూడ మనకు సుస్పష్టమగును. కొన్నికొన్నిశ్లోకములయందు, పాణినీయసూత్రముల నన్వర్థమునఁ బ్రయోగించెను. "జయతి జనికర్తుః ప్రకృతితా" "జనికర్తుః ప్రకృతిః" అనుపాణినీయసూత్రము నిందుఁ జొన్పించెను. "ప్రకృష్టకర్త్రభిప్రాయక్రియాఫలవతోఽధీన్" ఈశ్లోకమున "స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే" అనుసూత్రచ్ఛాయ లున్న వని పాఠకులకు విదితము కాకపోదు. పై యుదాహరణములచే నాతఁడు దనవైయాకరణిత్వమును బ్రకటించుచున్నాఁ డని సులభముగ నూహింపవచ్చును. తద్ధితయఙ్లుగంతాదిప్రయోగముల నసంఖ్యాకములుగఁ దనకృతులఁ జొప్పించుట యనిన వైయాకరణుల కత్యంతప్రియము. అట్లేమురారికూడఁ దనగ్రంథమున ననేకతద్ధితాదిప్రయోగముల నుపయోగించినాఁడు. ఉదాహరణము:—"అధ్యమిత్రీణస్య తత్రభవత సునాసీరస్య" "పృథ్వీమవాతితరన్"

శ్లో. వారాం శ్రీ పతిమణ్వతే విదధతే వన్యాశ్శరీరస్థితి
కైకేయ్యాం త్వచి సంవిశంతి వసతే చాపి త్వచం తారవీం
తత్పశ్చాన్నిజ ధామ నాభివసతో యచ్చార్త్యనేచక్షుషీ
ధన్యా వీతరజస్తమా భగవతీ చర్యేయమామోదతే॥

ఇంకను కొన్ని యుదాహరణముల నిట విస్తరభీతిచే విడిచితిని.

మఱియు నొకచో వైయాకరణుల స్థానివద్భావమును ప్రయోగించినాఁడు—

"స్థానివద్భావేన తత్ర కార్యం న జహాతి"

ఈతఁడు కేవలము వ్యాకరణపారిభాషికపదములనే గాక న్యాయాది శాస్త్రపారిభాషికపదములను గూడఁ బ్రయోగించెను. దీనివలన నాతనికా యాశాస్త్రములయం దసమానపాండిత్యమున్న దని యూహించుటకు వలను పడకపోయినను బరిచయమాత్ర మున్నదని మనము నిస్సంశయముగఁ జెప్ప వచ్చును.

అనర్ఘరాఘవమందలి కథ రామాయణకథ. ఈనాటకమునందలి యితి వృత్తము భవభూతి మహాకవిరచించిన మహావీరచరితేతివృత్తమును జాలవ ఱకుఁ బోలియున్నది. ఉత్తరరామచరితనాటకచ్ఛాయలు గూడ నచ్చటచ్చటఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి చాలవఱకు భవభూతి "ననుసరించె" నని చెప్పిన సాహసము కాఁజాలదు:—

ఉత్తరరామచరితమున వసిష్ఠుఁడు శ్రీరామున కొకసందేశము నంపు ను. సీతాపరిత్యాగసమయమున శ్రీరాముఁడు గురుసందేశమును సంస్మరించి సీతాపరిత్యాగ మొనర్చును. అట్లే యనర్ఘరాఘవనాటకమునఁ గూడ దశ రథునకు వసిష్ఠసందేశము వామదేవముఖమున వినిపింపఁబడినది. విశ్వామిత్త్రుఁ డు రామలక్ష్మణుల నర్థించినప్పుడు దశరథుఁడు గురుసందేశానుసారముగ రామ లక్ష్మణుల విశ్వామిత్త్రుని కర్పించును.

మహావీరచరితమున రావణుఁడు శౌష్కలముఖమున సీత నర్థించును. కాని జనకుఁడు రావణయాచనమును త్రోసి పుచ్చును. అట్లే యనర్ఘరాఘవ నాటకమున శౌష్కలప్రవేశము, సీతాయాచనము, జనకతిరస్కారమును గూడఁ గానఁబడుచున్నవి. గురుధనుర్భంగకుపితుఁ డగు పరశురాముని ప్రవేశ ము

భయనాటకములందును గానఁబడుచున్నది. కాని, భవభూతిపరశురాముఁడు మాల్యవంతునిచేఁ బంపఁబడినవాఁడు. మురారిపరశురాముఁడు గురుధనుర్భంగజనితక్రోధమున యుద్ధమునకు వచ్చును. మహావీరచరితమున మాల్యవత్ప్రేరిత యగుశూర్పణఖ దశరథునకు మాయావాచికమును వినిపించును. అట్లే మురారినాటకమునఁ గూడ శూర్పణఖ మాయావాచికమును దశరథునకు వినిపించును, కాని, యొకింత భేదము గలదు. మురారినాటకమున జాంబవత్ప్రేరిత యగుశ్రమణ శూర్పణఖావేషమును ధరించి స్వకార్యమును నెఱవేర్చును. భవభూతి మహావీరచరితమున నాయకున కుదాత్తత్వభంగము గలుగు ననుభయముచేఁ బ్రత్యక్షవాలివధము నభివర్ణించెను. అట్లే మురారికూడఁ దననాటకమునఁ బ్రత్యక్షవాలివధమును గల్పించెను. కాని, భవభూతినాటకమందలి వాలి మాల్యవదుత్తేజితుఁడై యుద్ధసన్నద్ధుఁ డగును. మురారినాటకమందలి వాలి లక్ష్మణుఁడు కంకాళవిక్షేప మొనర్చుటచే గుపితుఁడై యుద్ధోన్ముఖుఁ డగును. భేద మింతియే. రావణవధానంతరము శ్రీరాముఁడు రమణీయదృశ్యముల సందర్శింపుచు నిజపురికేఁగుచుట రెండింటియందును గూడఁ గానఁబడుచున్నది. మురారి భవభూతి కర్వాచీనుఁ డగుట నిశ్చితము. కావునఁ గథాసంవిధానమున మురారి భవభూతి ననుసరించె ననుట యుక్తము.

కేవలము కథాసంవిధానముననే గాక మురారిశ్లోకములయందు భవభూతిశ్లోకచ్ఛాయ లగపడుచున్నవి. మచ్చున కొకటి రెండు :—

"శ్లో. జ్యోతిర్జ్వాలావలయజటిలస్నిగ్ధత్తేకుఠార
స్తూణీరోంసే వపుషి చ జటా చాపచీరాజినాని
పాణౌ బాణః స్ఫురతి వలయీ భూతలోలాక్షసూత్రే
వేషః శోభాం వ్యతికరవతీ ముగ్రశాన్తస్తనోతి"

(మహావీరచరితము)

శ్లో. "జటాం ధత్తే మూర్ధ్నా పరశు ధనుషీ బాహుశిఖరం
ప్రకోష్ఠో రౌద్రాక్షం వలయ మిషుదండానపి కరః
ప్రమాథస్త్రాఘాస్త్రవ్రణవికట రౌద్రాస్ఫుటమిదం
ప్రశాన్తా కైణేయీం త్వచమపి దవక్షః కలయతి"

(అనర్ఘరాఘవము.)

"యేన పరాహతిలేన్వైవ కపిలాకల్యాణీ బలాత్కృత్య మదమపాయితా"

(ఉత్తరరామచరితము)

"మధ్యా వత్సతరీ విహాస్య పటుభి ర్వోష్ణోష్ణ మాలభ్యతే"

(మురారి.)

నాటకశైలి నారికేళపాకము. వస్తువర్ణనావసరమున "కించ" "అపరంచ" "తథాహి" మొదలగు పదములచే విసువు పుట్టునట్లు వర్ణనలు చేయఁబడినవి. కాని, యీతనివర్ణనమున నొకసుగుణము కలదు. ఈతఁడు కల్పించిన కల్పన లన్నియు వినూత్నములు. వర్ణనావిషయమున పరానుకరణ మాతని నాటకమున లేనేలే దని చెప్పవచ్చును. శైలి మొత్తముమీఁదఁ గఠినమయినను ప్రాసాదపాకయుక్తములును స్వభావోక్తియుక్తములు నగుశ్లోకములు లేకపోలేదు. రెండుమూఁడుశ్లోకముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించెదను:—

శ్లో. "కష్టా వేధవ్యథా నిత్యం కష్టశ్చ పరాసక్తమః
శ్రవణానా మలంకారః కపోలస్యతు కుణ్డలమ్"

శ్లో. "బాలేయతండులవిలోపకదర్థితాభి
రేతాభి రగ్నిశరణేషు సధర్మిణీభిః
ఉత్త్రాసహేతు మపి దర్ణ ముదస్యమాన
మాఘ్రాతు మిచ్ఛతి మృగే మునయో హసంతి."

శ్లో. ఏకద్విత్రిచతుః క్రమేణ గణనా మేషామివా స్తంయతాం
కుర్వాణా స్వమకోచయ ద్దశశతాన్యంభోజసంవర్తికాః
భూయోపి క్రమశః ప్రసారయతి తాః స్సంప్రత్యమూ నుద్యత
స్సంఖ్యాతుం సకుతూహలేవ నళినీ భానోస్సహస్రం కరాన్.

శ్రీరస్తు.

ఉత్తరరామచరితనాటకరసవిచారము.

(జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.)

మహాకవి భవభూతి రచితోత్తరరామచరితనాటకములోని ప్రధాన రసము కరుణమా విప్రలంభమా యనువిచారము కొంతకాలముక్రిందట బయలుదేఱినది. పూర్వాలాక్షణికు లేమి వ్యాఖ్యాత లేమి కరుణరసమే నాటకమందుఁ బ్రధానరస మని గ్రహించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇటీవల నాటకములోని ప్రధానరసము చతుర్విధవిప్రలంభశృంగారములలో నొకటి యగుకరుణవిప్రలంభము గాని కరుణము గా దనువాదమును బైలుదేఱినది. ఈవాదము చేయువారిలో నుత్తరరామచరితమునకు "కల" యను వ్యాఖ్యానమును రచించిన శ్రీమదప్పంకి తిరుమలకుమారతాతాచార్యులుగారు ప్రథములు. వీ రీవాదమును "ఏకో రసః కరుణ ఏవ" ఇత్యాది శ్లోకవ్యాఖ్యానమునఁ బ్రపంచించిరి. కళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులుగా రీమతమునే తాము రచించిన యాంధ్రోత్తరరామచరితనాటకటీకలో విపులముగాఁ జర్చించి సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈయర్థమునే సాధించుచు, కొంపెల్ల సుబ్బరాయశాస్త్రులుగారు శుక్లసంవత్సరాషాఢశ్రావణమాసములలో వెలువడిన భారతిపత్రికలో నొకపెద్ద వ్యాసముం బ్రకటించినారు. నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు నీమతమును బ్రతిపాదించువా రీముగ్గురే.

ఈనవీనమతముయొక్కయుఁ బూర్వమతముయొక్కయు బలాబలముల విమర్శించి యేది నిలువఁదగినదో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

శ్రీరాముఁడు రావణుని సంహరించి యగ్నిశుద్ధయైనసీతను దీసికొని యయోధ్యకు వచ్చి పట్టాభిషిక్తుఁడై రాజ్యముచేయుచుండ నొకనాఁడు పరగృహావాసదూషితయైనభార్యను జేపట్టుట రామునకుఁ దగ దని జనులు కొంద ఱనుకొనుచున్నట్లు విని, రాజునకు లోకారాధనమే పరమధర్మ మని యెంచి నిర్దోష యని యెఱిఁగియుండియు నిర్భరగర్భిణియగుసీత నడవిలో విడిచి రమ్మని రాముఁ డాజ్ఞాపింప లక్ష్మణుఁ డట్లు చేసె ననియు, సీత కుశలవులను నిద్దఱు శిశువులం గని రసాతలమునకుఁ బోయె ననియుఁ, బ్రాణముకంటెను బ్రియురా లగుసీతను బాసి రాముఁ డత్యంతదుఃఖభాజనమై కాలమెట్లో

కడపుడు సీతా ప్రతికృతిగా స్వర్ణబంగారుబొమ్మను జేయించి యదియే సహ
ధర్మచారిణిగా నశ్వమేధయాగము చేయ సంకల్పించి మేధ్యాశ్వమును విడిచి
దానిని సంరక్షించుటకై సేనతో లక్ష్మణునికొడుకగు చంద్రకేతువును బంపె
ననియు, నాగుఱ్ఱము వాల్మీకితపోవనమునొద్దకు రాఁగా లవుఁడు దానిని గట్టి
పెట్టించుట కారణముగా నాతనికిఁ జంద్రకేతుసేనతోఁ గొంతయుద్ధమును
జంద్రకేతువుతో వీరసల్లాపమును జరిగె ననియు, నాకాలమున రాముఁడును,
కౌసల్యయు, అరుంధతియు, నచ్చటికి వచ్చి రనియు, వాల్మీకి యంతకుఁబూర్వ
మె నాటకరూపముగా రచించియుండిన యుత్తరరామకథ నప్సరఃస్త్రీలచేఁ
బ్రయోగముచేయింపఁ దలఁచి యాప్రదర్శనము చూచుటకై మర్త్యామర్త్య
భూతగ్రామము నంతను నటకు రప్పించె ననియు, నాటకానంతరము గంగా
విశ్వంభరాదేవులతోఁ గూడి సీత రసాతలమునుండి గంగాద్వారమున రంగస్థల
మునకు వచ్చె ననియు, నప్పుడు గంగాపృథ్వులును అరుంధతియును సీత నెం
తయుఁ గొనియాడి రాముఁ డామెను దిరుగఁ బరిగ్రహింపఁ దగు నని పలుక
భూతకోటి యంతయు నందున కామోదించె ననియు, రాముఁ డప్పుడు సీతను
దిరుగఁ బరిగ్రహించె ననియు నీనాటకమందలి యితివృత్తము.

రాముఁ డశ్వమేధయాగ మొనరించుచుండఁ గుశలవులు వచ్చి రామా
యణకథను గానముచేసినట్లును, వారు తనకొడుకు లని తెలిసికొని సీత తాను
నిర్దోష నని జనులకందఱకు నమ్మకము కలుగునట్లు శపథము చేసినఁగాని యా
బాలురఁ దాను గొడుకులుగా భావించి యొద్ద నుంచుకొనుట కనువు కా దని
సీతను దోడ్కొని రమ్మని వాల్మీకికి వార్త పంపఁగా నామహర్షి యామెను దోడ్కొ
ని వచ్చినట్లును, సీత శపథముచేసి వెంటనే రసాతలమునకుఁ బోయినట్లును
వాల్మీకిరామాయణోత్తరకాండమునం దున్నది. అంతర్నాటికయు సీతారా
ముల పునస్సమాగమమును భవభూతి కల్పించినవి.

ఈయితివృత్తమువలన సీతారాములకుఁ బునస్సమాగమము కలిగినది
కావున నీనాటకమునందలి ప్రధానరసము విప్రలంభశృంగార మని విప్రలంభ
శృంగారవాదులమతము. కరుణమే ప్రధానరస మని యితరులమతము. ఈ
మతముల బలాబలములను నిర్ణయించుటకుఁ బూర్వము తత్తద్రసనిరూపణము
చేయవలసియున్నది. కరుణరసమునకు స్థాయిభావము శోకము, అలంకారికు
లీశోకము నిట్లు నిర్వచించియున్నారు.

"ఇష్టజనవియోగాదులచే మనమునఁ బుట్టినదుఃఖాతిశయము శోక" మని ప్రతాపరుద్రీయము.[1]

"ఇష్టవిశ్లేషమువలనఁ బుట్టినట్టియురతితోఁగూడకుండినట్టియుఁ బరిమిత మైనట్టియు మనోవికారము శోక"మని రసతరంగిణి.[2]

"ఇష్టనాశమువలనను, అనిష్టప్రాప్తివలనను గరుణ మనురసము కలుగు" నని సాహిత్యదర్పణము.[3]

"ఇష్టవియోగాదులవలనఁ బుట్టినయపరిపూర్ణవికారము శోక" మనిరసచంద్రిక.[4]

ఇష్టవస్తువిశ్లేషమువలనఁ గలిగెడుమనోవికారము శోక మని వీనిభావము. అనిష్టప్రాప్తి ప్రస్తుతము కాదు కావున నది యిప్పుడు విచారింపఁ బనిలేదు. ఈ విశ్లేషము నిత్య మైనచో నారసము కేవలకరుణమే యగును. విశ్లేషమునకు విచ్ఛిత్తి కలిగి యిష్టవస్తుపునఃప్రాప్తి కలిగినచో శోకము పోయి రతి యావిర్భవించును గావున నప్పుడు శృంగారరస ముద్భవించును. ఈశృంగారమునకు విప్రలంభశృంగార మని పేరు. పూర్వానుభూతకరుణము దీని కంగ మగును—

ఇది విప్రలంభశృంగారరససామాన్యలక్షణము. పూర్వానురాగవిప్రలంభము, మానవిప్రలంభము, ప్రవాసవిప్రలంభము, కరుణవిప్రలంభము నని విప్రలంభము నాలుగువిధము లని కొందఱులాక్షణికు లంగీకరించియున్నారు.

"ఆవిప్రలంభము పూర్వానురాగమానప్రవాసకరుణాత్మకము లని నాలుగువిధములు."- అని సాహిత్యదర్పణము.[5]

కరుణవిప్రలంభమే యిప్పుడు విచారణీయము. నాయికానాయకులలో నొకరు లోకాంతరగతులై పునర్లభ్యు లగుచుండ రెండవవారు గతించినవారికై దుఃఖించునపుడు కరుణవిప్రలంభ మగు" నని యాగ్రంథమందే యీరసమునకు లక్షణము చెప్పఁబడినది.[6]

---

1. ఇష్టజనవియోగాదిభా ఆర్తిని దుఃఖాతిభూమి శ్శోకః.
2. ఇష్టజనవిశ్లేషజనితో రత్యాలింగితః పరిమితో మనోవికార శ్శోకః.
3. ఇష్టనాశా దనిష్టాప్తేః కరుణాఖ్యో రసో భవేత్.
4. ఇష్టవియోగాదిజన్యో మనోవికారోఽపరిపూర్ణ శ్శోకః.
5. స చ పూర్వరాగమానప్రవాసకరుణాత్మక శ్చతుర్ధా స్యాత్.
6. యూనో రేకతరస్మి న్గతవతి లోకాంతరం పున ర్లభ్యే।
విమనాయతే యదైక స్తదా భవే త్కరుణవిప్రలంభాఖ్యః॥

ఇదియు స్థూలలక్షణమే. చచ్చినవానిని గూర్చి యేడ్చుట కరుణమే యగును. చచ్చినవాఁడు మరల నెప్పుడో వచ్చి కూడినంతమాత్రముచేతఁ బూర్వానుభూతకరుణము శృంగారముగా మాఱఁ జాలదు. శోకానుభవకాలమునందే పునస్సమాగమాశ కలిగిననే విప్రలంభశృంగార మగును. అప్రత్యక్ష్యముగాఁ గలిగిన పునస్సమాగమముచేఁ గలిగినది సంభోగశృంగారమే యగును. పూర్వానుభూత మైనది కేవలకరుణమే యగును. ఇదియే లాక్షణికుల పరమసిద్ధాంతము.

దీనికిఁ బ్రమాణములు—

(1) "ఇష్టవియోగమువలనఁ బుట్టినదియు, రతితోఁగూడుకొననిదియుఁ, బరిమితము నగుమనోవికారము శోకము. అట్లయిన నిష్టవియోగమువలనఁ గలిగిన విప్రలంభము కూడఁ గరుణము కావలసి వచ్చునే యన్న విప్రలంభమందు శోకము రతితోఁ గూడి యుండును, గావున నది శోకము కాదు. రతి యనఁ బ్రీతిమాత్రము కాదు. ప్రీతి లేక శోకమును బుట్టదు గదా! ఈపట్టున రతి యనఁగా నిష్టసమాగమాభిలాషయే గాని కేవలప్రీతి కాదు. కుమారసంభవమందు రతియొక్కయు, కాదంబరియందు మహాశ్వేతయొక్కయు రఘువంశమునం దజునియొక్కయుఁ బ్రలాపమందు బాధనిశ్చయమూలమున నిష్టసమాగమాభిలాష జనింపలేదు గావున నాస్థలములందలి రసము కరుణమే. మృతునివిషయములోఁ గూడ జీవితాశ యెచ్చటం గలుగునో యచ్చట నిష్టసమాగమాభిలాష కలుగును గావున రసము విప్రలంభశృంగారమే. ఇచ్చట బాధసందేహము గ్రాహ్యసందేహమునందుఁ బర్యవసిత మగుచున్నది గాన సమీహకుఁ బ్రతిబంధము లేదు."-అని రసతరంగిణి.[1]

---

1. ఇష్టవిశ్లేషజనితో రత్యనాలింగితః పరిమితో మనోవికార శ్శోకః నచేష్టవిశ్లేషజనితవిప్రలంభశృంగారస్య కరుణరసత్వాపత్తి స్తస్య రత్యాలింగితత్వాత్ - నచ రతిః ప్రీతి స్తయా వినా శోకోపి నోత్పద్యతే తథా చాసంభవ ఇతి వాచ్యమ్। ఇష్టసమీహాజనితమనోవికృతే రతే రుక్తత్వాత్ । కుమారసంభవే రత్యాః కాదంబర్యాం మహాశ్వేతాయాః రఘువంశే అజస్య ప్రలాపే కరుణ ఏవ రసః తత్ర తత్ర బాధనిశ్చయే నేష్టజనవస్తుసమీహాయా అభావాత్ । యత్రచ మృత ఏవ జీవితాశా తత్ర శృంగార ఏవ రసః। బాధసందేహస్య గ్రాహ్యసందేహపర్యవసితతయా సమీహాయా అప్రతిబంధకత్వాత్.

మఱియు నాగ్రంథమునందే—

"శోకమునొక్క పరిపోషము కరుణ మగును. ఆశావిచ్ఛేద మైనచో సర్వేంద్రియములు క్లాంతము లగును. విప్రలంభమం దిష్టాశ యుండును గాన నీకరుణలక్షణమునకు విప్రలంభమం దతివ్యాప్తి కలిగిన దని చెప్పఁగూడదు. ఆశావిచ్ఛేద మైనప్పుడు కరుణమే గాని విప్రలంభము కాదు." అని యున్నది[1]

(2) రసార్ణవసుధాకరకారుఁడు—

"నాయికానాయకులలో నొకరు మరణింపఁగా వారు తిరిగి వచ్చువఱకు రెండవవారు పొందుదుఃఖము కరుణ మనఁజెల్లదు. ఏలన:—పునస్సంగమాశ దుఃఖముతోఁ గూడి యున్నది గావున" అని చెప్పి—

"అథమదనవధూరుపప్లవాంతం వ్యసనకృశాపరిపాలయాం బభూవ
శశిన ఇవ దివాతనస్య రేఖా కిరణపరిక్షయధూసరా ప్రదోషమ్."

అనుకుమారసంభవశ్లోకము నుదాహరించి దానికి—

"ఇచ్చట నాకాశవాణి పలుకునందలి నమ్మకముచేత రతికిఁ గృశత్వాదులచే ననుమితము లైన గ్లాన్యాదివ్యభిచారిభావములచేత వృద్ధి నొంది సమయపరిపాలనాదిరూపము లైనయనుభావములచేత విప్రలంభము వ్యక్త మగుచున్నది." అని వ్యాఖ్యానము చేసెను.[2]

హరకోపానలముచే భస్మమైన మన్మథునిగూర్చి రతి విలపించుచుండఁ బ్రియునితోఁ దనకుఁ బునస్సమాగమ మగు నని యాకాశవాణి పలికినపలుకు నమ్మి యాసమాగమము ప్రతీక్షించి యున్నకాలములో రతి పొందినశోకము విప్రలంభ మని దీనితాత్పర్యము. దీనినిబట్టి కూడఁ బ్రత్యాశతోఁ గూడి నప్పుడే శోకము విప్రలంభ మగు నని సిద్ధించుచున్నది.

(3) రసగంగాధరకారుఁడు—

కరుణవిప్రలంభముల స్వరూపములును వానికిఁ గలభేదమును జర్చించి- "నాయికానాయకులలో నొకరు మృతినొంది రనుజ్ఞానము కలిగినప్పుడు రతిపో

---

1. శోకస్య పరిపోషః కరుణః । ఆశావిచ్ఛేదే సతి సర్వేంద్రియక్లమో వా । నచ విప్రలంభేఽతివ్యాప్తిః । తత్రేష్టాశాయాః సత్వాత్ తద్విచ్ఛేదేతు నవిప్రలంభః కరుణ ఏవ॥

2. ద్వయో రేకస్యమరణే పునస్సంజీవనావధౌ । విరహః కరుణో నస్యా త్సంగమాశానువర్తనాత్॥ అత్రాకాశసరస్వతీప్రత్యయేన రతే ర్విప్రలంభః కృశత్వాద్యనుమితైః గ్లాన్యాదిభిర్వ్యభిచారిభావైః పోషిత స్సమయపరిపాలనాదిరూపై రనుభావై ర్వ్యజ్యతే॥

షిత మైనశోకము కరుణమే యగును. మరణజ్ఞాన మున్నను దేవతాప్రసాదాదులవలనఁ బునరుజ్జీవనము కలుగు ననుజ్ఞానము కలిగినచో నాలంబనమున కత్యంతనిరాసము లేదు గానఁ జిరప్రవాసమందువలె రసము విప్రలంభమే కాని కరుణము కాదని చెప్పెను.[1]

ఇదియు విప్రలంభమందు శోకానుభవకాలమునఁ బ్రత్యాశ యుండవలయు ననువాదమును బలపఱుచుచున్నది.

(4) సాహిత్యదర్పణమునందు—

"నాయికానాయకులలో నొకరు లోకాంతరగతులై తిరిగి లభింపఁదగినవా రగుచుండ వారికై రెండవవారు దుఃఖించినచో నది కరుణవిప్రలంభమనిపించుకొనును. కాదంబరిలోఁ బుండరీకమహాశ్వేతావృత్తాంత మిందునకు దృష్టాంతము. మృతినొందినవాఁడు తిరిగి లభ్యుఁడు కాకపోయినను శరీరాంతరముచేత లభ్యుఁడైనను గరుణరసమే." అని గ్రంథకర్త స్వమతమును దెలిపి-[2]

"ఆకాశవాణి పలికినపిదప సంగమప్రత్యాశచేత రతి పుట్టినందున నాయాకాశవాణీభాషానంతరరసము శృంగార మనియుఁ దత్పూర్వానుభూతరసము కరుణ మనియుఁ గోవిదులు తలంతురు" అని మతాంతరమును సూచించెను.[3]

(5) రసచంద్రికాకారుఁడు—

"సప్రత్యాశో విప్రలంభో నిష్ప్రత్యాశః కరుణః" అనుకారిక నుదాహరించి జీవననిశ్చయము కలిగినప్పుడు దానివలన భావిసంభోగరూప మైనయిష్టసాధనతాజ్ఞానమును దదధీనమైన యిష్టసంగమనవిూహాయుఁ గలుగును గావున

---

1. మృతత్వజ్ఞాన దశాయాంతు రతిపోషకస్య వైక్లబ్యస్యేతి కరుణ ఏవ। యదాతు సత్యపి మృతత్వజ్ఞానే దేవతాప్రసాదాదినా పునరుజ్జీవనజ్ఞానం కథంచిత్స్యాత్। తదాలంబనస్యాత్యంతికనిరాసాభావా చ్చిరప్రవాస ఇవ విప్రలంభ ఏవ న స కరుణః॥

2. యూనో రేకతరస్మి న్గతవతి లోకాంతరం పునర్లభ్యే।
విమనాయతే యదైక స్తదా భవే త్కరుణవిప్రలంభాఖ్యః।
యదా కాదంబర్యాం పుండరీకమహాశ్వేతావృత్తాంతే। పునరలభ్యే శరీరాంతరేణ వా లభ్యేతు కరుణాఖ్య ఏవ రసః.

3. కిం చాత్రాకాశసరస్వతీభాషణానంతరమేవ శృంగారః। సంగమప్రత్యాశయా రతేరుద్భవాత్। ప్రథమంతు కరుణ ఏవ ఇత్యభియుక్తా మన్యన్తే॥

నది విప్రలంభ మగు ననియు, జీవనాభావనిశ్చయము కలిగినప్పు డట్టిసమీహా కలుగుట కవకాశ ముండదు, కావున, నది కరుణరస మగు ననియు, వివరించి నిశ్చయజ్ఞానము లేక జీవితసందేహమున్నచో రతిశోకములు రెండింటికిఁ బ్రాధాన్య ముండును గావున నారసము కరుణముకంటెను, విప్రలంభముకంటెను విలక్షణమైన కరుణవిప్రలంభ మగు" నని నిర్ణయించెను.[1]

ఈకరుణవిప్రలంభలక్షణమునకును బూర్వోదాహృత తద్రసలక్షణము లకును గొంతభేద మగపడుచున్నది. ఈలక్షణముచేత నైనను బ్రత్యాశారూప కమైన రతి లేనిదే కరుణవిప్రలంభము పుట్టనేరదు. ఈప్రమాణములంబట్టి చూడఁ బ్రత్యాశాసహిత మైనశోకము విప్రలంభ మనియుఁ బ్రత్యాశారహిత మైనశోకము కేవలకరుణ మనియుఁ దేలుచున్నది. ప్రియుఁడు లోకాంతరగతుఁ డగుటచేఁ గలిగిన విప్రలంభమందుఁ బ్రవాసాది జన్యవిప్రలంభముకంటె శోక మధికముగా నుండును గావున దానికిఁ గరుణవిప్రలంభ మని పేరు పెట్టిరి. దీనియందును రతియే స్థాయి యని పూర్వలాక్షణికమతము. రసచంద్రికనుబట్టి మాత్రము కరుణమును రతియు రెండును స్థాయులే. ఎట్లయినను రతి యుండక తప్పదు.

ఇచ్చట రతి యనఁగాఁ బునస్సమాగమాభిలాషారూపకము. విశ్లిష్టవస్తుప్రీతి కేవల కరుణమందును గలదు గావున నాప్రీతియే విప్రలంభమందు స్థాయియైన రతి యనఁగూడదు. ఒక్కశోకమే యనుభూత మైనచోఁ గరుణ మగును. ఒక్కరతియే యనుభూత మైనచో సంభోగశృంగార మగును. ఉభయస్థాయిసమ్మేళనముచే నీరసములు రెండింటికంటెను విలక్షణమైన వేఱొక రసము పుట్టును.

బెల్లముపెట్టి వండిన చేదుపొట్లకాయకూర కేవలము చేదును గాక కేవలము తీపియుఁగాక యీరెండురుచులకంటె విలక్షణమైన యింకొక రుచి కలిగియుండును. బెల్లము పెట్టక వండిన చేదుపొట్లకాయకూర తిని పిదప

1. విప్రలంభే జీవననిశ్చయేన భావిసంభోగరూపేష్టసాధనతాజ్ఞానసత్త్వా దధీనా తత్సమీహానువర్తతే। కరుణేతు జీవనాభావనిశ్చయేన భావిసంభోగరూపేష్టసాధనతాజ్ఞానభావా త్తదధీనా తత్సమీహా నివర్తతే..............యత్ర తయోరన్యతరస్మిన్ జీవతి మృతేవా జీవితసందేహస్తత్ర వినిగమనావిరహాద్రతిశోకయో రుభయో రపి ప్రాధాన్యా దుభయస్థాయికః కరుణవిప్రలంభోఽతిరిక్తఏవ రసః॥

బెల్లముతిన్నచోఁ గూర కేవలము చేఁదును, బెల్లము కేవలము మధురము నగును. దేనిరుచి దానిదే, రెండును ప్రధానములే, కాని, యొకదాని కొకటి యంగము కానేరదు

స్వప్నములో నేదో గొప్పవిపత్తు తటస్థించినట్లు తోఁచి యుత్కటమైన దుఃఖము కలుగును. మేల్కొనినపిదప నది యంతయు మిథ్యయని తెలిసి సంతోషము కలుగును. అయినను స్వప్నకాలమం దనుభవించినది కేవలము శోకమే. తరువాతఁ గలిగినసంతోషమువలన దానికి మాఱ్పేమియుఁ గలుగదు.

అట్లే దూరదేశమున కేగిన ప్రియుఁడు మృతినొందినట్లు మిథ్యావృత్తాంతము తెలిసి ప్రేయసి విలపించుచుండఁగా నాప్రియుఁడు వచ్చి ప్రేయసిని గూడినను బూర్వానుభూతమైనశోకము శోకమే యగును గదా. శోకానుభవకాలమందుఁ బ్రత్యాశ యున్నచో శోకతీవ్రత తగ్గును. ప్రత్యాశ లేనిచో శోక మతితీవ్ర మగును. ఇదియే కరుణవిప్రలంభశృంగారములకుఁ గల భేదము.

విరహకాలమందుఁ బ్రత్యాశ యుండినం గాని విప్రలంభము కా దని యీచర్చవలనఁ దేలినసిద్ధాంతము. ఈసిద్ధాంతమునుబట్టి యుత్తరరామచరితనాటకములోని ప్రధానరసము కరుణమా లేక కరుణవిప్రలంభమా యనువిషయము నిర్ణయింపవలసియున్నది. సౌలభ్యమునకై యీవిషయమును—

I పునస్సమాగమమువఱకు సీత భూలోకమం దుండెనా లేక లోకాంతరమును బొందెనా—

II. సీత జీవించియున్న దని కాని మృతి నొందిన దని కాని నిశ్చయజ్ఞానము గాని దృఢప్రత్యయము గాని రామునికుండెనా లేదా—

III. రామునకు సీతాపునస్సమాగమప్రత్యాశ యుండెనా లేదా—

అను మూఁడంశములుగా విభజించి విమర్శింతము.

I తృతీయాంకారంభమున మురలాతమసాసంవాదములో—

"లక్ష్మణుఁడు వాల్మీకితపోవనసమీపమందు విడిచి వెళ్లినపిదప సీతాదేవికిఁ బ్రసవకాల మాసన్నము కాఁగా నామె యాప్రసవవేదన సహింపంజాలక గంగాప్రవాహములోఁ బడి యం దిద్దఱుశిశువులఁ గనియెను. అప్పుడే పృథ్వీభాగీరథు లామెను శిశుసహితముగ రసాతలమునకుం గొంపోయిరి. స్తన్యత్యా

గానంతరము పిల్లలను భాగీరథి స్వయముగాఁ దెచ్చి వాల్మీకిమహర్షి కొప్పగించెను” అని తమస చెప్పెను.[1]

దీని కనుగుణముగా సప్తమాంకమునం దంతర్నాటికాంతమున—

“కలఁగఁబాఱ మథించినకరణి గంగ, కప్పె దేవర్షిగణము లాకాశ మెల్ల
వసుధ గంగయు వెంటరావచ్చెనార్య, జలమువెల్వడిమిగులనాశ్చర్యగతిని.[2]

అని లక్ష్మణుఁడు పలికెను.

అప్పుడే వాల్మీకి కుశలవుల సీత కర్పింపఁగా నాదేవి “రమ్ము నాయనా కుశ! రమ్ము నాయనా లవ! లోకాంతరమునుండి వచ్చిన మీతల్లి నైననన్నుఁ జాలసేపు కౌఁగిలించుకొనుఁడు” అని పలికెను.[3]

దీనినిబట్టి ప్రసవ మైనవెంటనే సీత రసాతలమునకుఁ బోయి నాటకాంతమందుఁ బునస్సమాగమావసరమునందు గంగాద్వారమునఁ దిరిగి భూలోకమునకు వచ్చినట్లు తేలుచున్నది.

II. సీత జీవించియున్నదా లేదా యనువిషయమున రామునకు నిశ్చయబుద్ధి గాని దృఢప్రత్యయము గాని యున్నదా లేదా యనునంశమును విమర్శింతము.

౧. ప్రథమాంకమున సీత నడవికిఁ బంపుసంకల్ప ముదయించినప్పుడే-

“చిన్ననాఁటినుండియుఁ బెంచి ప్రియను నన్నె
తద్దయును నమ్మియున్నయీముద్దరాలి
మృత్యువున కిచ్చుచున్నాఁడ మిషను బన్ని
యింటిచిలుకను బోయకు నిచ్చునట్లు-[4].

---

1. అస్తి ఖలు వాల్మీకి తపోవనోపకంఠా త్పరిత్యజ్య నివృత్తే సతి లక్ష్మణే సీతాదేవీ ప్రాప్త ప్రసవవేదన మతిదుఃఖసంవేగా దాత్మానం గంగాప్రవాహే నిక్షిప్తవతీ తదైవ తత్ర దారకద్వయంచ ప్రసూతా భగవతీభ్యాం పృథ్వీభాగీరథీభ్యా మభ్యుపపన్నా రసాతలం నీతా। స్తన్యత్యాగాత్పరేణ దారకద్వయంచ తస్య ప్రాచేతసస్య మహర్షేర్గంగాదేవ్యా సమర్పితం స్వయమ్;

2. మంథాదివ క్షుభ్యతి గాంగ మంభో వ్యాప్తం చ దేవర్షిభి రంతరిక్షమ్
ఆశ్చర్య మార్యా సహదేవతాభ్యాం గంగామహీభ్యాం సలిలాదుదైతి॥

3. ఏహి జాత కుశ- ఏహి జాత లవ- చిరస్య మాం పరిష్వజేథాం లోకాంతరా దాగతాం జననీమ్.

4. శైశవాత్ప్రభృతి పోషితాం ప్రియాం సౌహృదా దపృథగాశయా మిమామ్
ఛద్మనా పరిదదామి మృత్యవే సౌనికో గృహశకుంతికా మివ.

అనియు—

> "రొమ్ముపైఁ బడి యెంతయు నమ్మి నిద్ర
> పోవుగృహలక్ష్మిఁ బ్రియసతిఁ బూర్ణగర్భ
> నిద్దె కటికనై త్రోయఁగా నెంచినాఁడ
> గ్రద్దలకు బలినై చెడు కరణి నకట-[1]

అనియు రాముఁడు విలపించెను.

దీనినిబట్టి సీత యడవిలో మృతినొందు ననుభయము రామునకుఁ దొలుతనుండియు నుండె నని తేటపడుచున్నది.

౨. ద్వితీయాంకమందు శంబూకవధానంతరము రాముఁడు పంచవటి సమీపించి-

> "ఇంటనుబోలె నే నెచట నింతిని గూడి దినంబు లెన్నియే
> నుంటి సుఖాన దేనికథ లుల్లముపొంగ సతంబుఁ జెప్పుకోఁ
> గంటిమి యట్టి పంచవటిఁ గాంతను గోల్పడి పాపి రాఘవుం
> డొంటిగఁ జూడఁగల్గెడినొ యొప్పరికించి చనంగ నోపునో-[2]

అని వితర్కించెను. "నాశితప్రియతమః" అనుటచేత సీత మృతినొందియుండు ననియే రాముఁడు తలంచినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. నాశితశబ్దమునకు అదృశ్య మనునర్థము చెప్పినను నలభ్యత్వమే సిద్ధించుచున్నది.

3. తృతీయాంకమందు వాసంతి యనువనదేవత—

"క్రూరుఁడా!

'యశము నీకెంతయును బ్రియ మౌను గాదె
యింతకంటెను దుర్యశం బెద్ది చెపుమ

---

1. విస్రంభా దురసి నిపత్య జాతనిద్రా మున్ముచ్య ప్రియగృహిణీం గృహస్య లక్ష్మీమ్
అతంకస్ఫురితకఠోరగర్భగుర్వీం క్రవ్యాద్భ్యో బలిమివ దారుణః క్షిపామి.

2. యస్యాం తే దివసా స్తయా సహ మయా నీతా యథా స్వే గృహే
యత్సంబంధకథాభిరేవ సతతం దీర్ఘాభి రాస్థీయత
ఏకః సంప్రతి నాశితప్రియతమ స్తామేవ రామః కథం
పాపః పంచవటీం విలోకయతు వా గచ్ఛ త్వసంభావ్య వా.

భీతహరిణాక్షి యేమయ్యె విపినమందు
నెఱుఁగఁ జెప్పుము నా కది యెఱుఁగుదేని.[1]

అని యడుగఁగా—

"త్రస్తహరిణాక్షి పూర్ణగర్భ యయినసతి
మృదులబిసకాండకౌముదీమిత్రకోమ
లాంగలతికను గ్రవ్యాదు లాక్రమించి
మాయ మొనరించియుండును మర్త్యమిదియ." [2]

అని రాముఁ డుత్తర మిచ్చెను. దీనివలన సీతాజీవితాశ రామునకు లేనట్లు కనఁబడుచున్నది.

౮. ఆయంకమందే గతించినదానికి వగవఁ బనిలేదు ధైర్య మవలంబింపు మని వాసంతిక పలుక—

"దేవిలేనట్టిజగతికిఁ దీఱెఁబదునొ,కండువర్షముల్ పేరైనఁ గలదొ లేదొ
వసుధరాముండు లేఁడన్నవార్త లేద,యింతకంటెధైర్యమనఁగ నెందుఁగలదు."[3]

అని ప్రతివచన మిచ్చెను. దీనినిబట్టి సీత జగత్తులో లే దనియే రాముఁ డూహించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది.

౯. ఆయంకమందే రాముఁడు పూర్వవిరహముకంటెఁ బ్రస్తుతవిరహము దారుణమైన దని చెప్పఁ దలఁచి-

"ఇంతిని దొల్లి పాసినది యెంతయుఁ గష్టమ యైన నైరినా
యంతకు చెంతకుం బనుపుయత్నభరంబున నోర్వగంటి నా

---

1. అయి కఠోర యశః కిల తే ప్రియం కి మయశో ననుఘోర మతః పరమ్
కి మభవ ద్విపినే హరిణీదృశః కథయ నాథ కథం బత మన్యసే.

2. త్రస్యైకహాయనకురంగ విలోలదృష్టేః తస్యాః పరిస్ఫురితగర్భభరాలసాయాః
జ్యోత్స్నామయీవ మృదుబాలమృణాలకల్పా క్రవ్యాద్భి రంగలతికా నియతం విలుప్తా.

3. కిముచ్యతే ధైర్య మితి ?
దేవ్యా శూన్యస్య జగతో ద్వాదశః పరివత్సరః
ప్రణష్టమివ నామాపి న చ రామో న జీవతి.

వంతయు దీఱె నాఖలునిప్రాణముతోడుత నిప్పు డన్ననో
యంతములేని యీ ప్రవిలయంబు సహింప నశక్య మయ్యెడిన్. [1]

అని ప్రస్తుతవిరహమున కంతము లేదని చెప్పి వెంటనే

“వానరాధిపుమైత్రి వమ్మయ్యె నెచ్చోట వానరశౌర్యంబు వ్యర్థమెచట
భల్లూకపతిప్రజ్ఞ పనికిరా దెచ్చోట ననిలజుం డెచ్చోటఁ గరుగ నేరఁ
డలవిశ్వకర్మజుం డైనట్టినలుఁడును బాట యెచ్చోటికిఁ బన్న లేఁడు
సౌమిత్రిపటుబాణజాలంబులును గూడ సూటిగా నెచ్చోటఁ జొరఁగఁజాల
వట్టిగహనాతిగహనమై యమరునట్టి, బుద్ధికినిగూడఁ బోల్పఁగాఁ బొసఁగనట్టి
మాఱుమూలను నెచ్చోటమడఁగియుంటి, వఖిలగుణజాలయో ప్రియురాలబాల.[2]

అనుటచేత సీత నష్టమైన దనియే రాముని నిశ్చయ మని నిస్సందేహ
ముగాఁ జెప్పవచ్చును.

౬. ఆఱవయంకమందు రాముఁడు సీతను దలఁచుకొని విలపించి విలపించి
చిట్టచివరకు-

“ఎడవడి దూరమందుఁ గలయిష్టుల ధ్యానము చేసిచేసి క
న్బడినవిధంబున న్సొగయవచ్చు నెలంత నశింప భావనన్
గడకనునైనఁ జేయ నవకాశము లేమిని విశ్వమెల్లపే
రడవి యగు న్మనం బుముకయందు దహించినచంద మయ్యెడున్.”[3]

అని యుపరమించెను. సీతామరణమందు రామునకు దృఢప్రత్యయ
మున్నట్లిది స్పష్టపఱుచుచున్నది.

---

1. ఉపాయానాం భావా దవిరళవినోదవ్యతికరై
ర్విమర్దై ర్వీరాణాం జనితజగదద్భుతరసః
వియోగో ముగ్ధాక్ష్యాః సఖలు రిపుఘాతావధి రభూ
త్కటు స్తూష్ణీం సహ్యో నిరవధి రయంతు ప్రవిలయః.

2. వ్యర్థం యత్ర కపీంద్రసఖ్య మపి మే వీర్యం హరీణాం వృథా
ప్రజ్ఞా జాంబవతో నయత్ర నగతిః పుత్రస్య వాయోరపి
మార్గం యత్ర నవిశ్వకర్మతనయః కర్తుం నలోఽపీశ్వరః
సౌమిత్రేరపి పత్రిణా మవిషయే కుత్ర ప్రియే క్వాసి మే.

3. చిరం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా నిహిత ఇవ నిర్మాయ పురతః
ప్రవాసే చా శ్వాసం నఖలు నకరోతి ప్రియజనః
జగజ్జీర్ణారణ్యం భవతి హి కళత్రే వ్యుపరతే
కుకూలానాం రాశౌ తదను హృదయం పచ్యత ఇవ.

రామునకే కాక నాటకపాత్రములం దితరులకుఁగూడ నీనిశ్చయమే కలిగినది. ఇదిగోఁ జూడుఁడు.

(1) చతుర్థాంకమందు సౌధాతకిదాండాయనసంవాదములో దాండాయనుఁడు జనకుఁడు మాంసభోజనము మానె నని చెప్పి యందుకుఁ గారణ మేమని సౌధాతకి యడుగ "సీతాదేవి కట్టిదైవదుర్విపాకము సంభవించిన దని విని యాయన వైఖానసవ్రతము పూనె" నని చెప్పెను.[1]

ఇచ్చట "నట్టిదైవదుర్విపాక"మన నిందతోఁ గూడిన మరణ మని యూహింపవలయును.

(2) ఆయంకమునందే జనకుఁడు శోకోద్రేకముచే-

"తనయకుఁ గల్గినట్టి యతిదారుణమౌ దురితంబుచేత నా
మనమునఁ బాదుకొన్న ఘనమన్యువు డెందముఁ గుందఁజేయుచుం
దునియలుగాఁగ మర్మములఁ ద్రుంచుచుఁ దెం పొకయింత లేక తా
ననయముఁ బేర్చుచున్న దిది యాఱుట గల్గ దిఁకేమి చేయుదున్."[2]

అని విలపించి యాత్మఘాత చేసికొనుపక్షము నూహించి యట్లు చేసినచో మహానరకప్రాప్తి యగు ననుభయముచేత మాని యంతలో భూదేవి నుద్దేశించి-

"పూజ్యురాలవైన యో వసుంధరా! నిజముగా నీవు గట్టిగుండెదానవే-
"ఇనుఁడును వహ్నియు న్మునులు నీవును గంగ వసిష్ఠుపత్నియుం
దనదుమహత్త్వముం దెలియు తద్జ్ఞులు వాక్కునవిద్యపోలెఁ దా
జననమునందె నీవలన సంపరిశుద్ధయు నయ్యె నట్టినీ
తనయకుఁ గల్గినట్టి యతిదారుణహింసన మెట్టు లోర్చితో."[3]

---

1. యద్దేవ్యాః సీతాయాః తాదృశం దైవదుర్విపాక ముపశ్రుత్య వైఖానసః సంవృత్తః.
2. అపత్యే యత్తాదృగ్దురిత మభవత్తేన మహతా
విషక్త స్తీవ్రేణ వ్రణితహృదయేన వ్యథయతా
పటు ర్ధారావాహీ నవఇవ చిరేణాపి హి నమే
నికృంత న్మర్మాణి క్రకచ ఇవ మన్యు ర్విరమతి.
3. భగవతి వసుంధరే! సత్య మతిదృఢాసి—
"త్వం వహ్ని ర్మునయో వసిష్ఠగృహిణీ గంగాచ యస్యా విదు
ర్మాహాత్మ్యం యదివా రఘోః కులగురు ర్దేవస్స్వయం భాస్కరః
విద్యాం వాగివ యా మసూత భవతీ శుద్ధిం గతాయాః పున
స్తస్యా స్త్వద్దుహితు స్తథా విశసనం కిం దారుణం మృష్యథాః

అని యుపాలంభించి, దశరథునకును దనకును గలప్రేమానుబంధముఁ దలంచి-

"అల్లునాప్తులఁ బూజింతు రత్తవారు, అద్ది మనపట్ల విపరీత మయ్యె నరిగి
తీవు సంబంధబీజంబు నేగ నకట, బ్రతికియున్నాఁడ నేదుఃఖభాజనముగ. [1]
అని విలపించెను.

(3, ఆయంకమందే వసిష్ఠుఁడు కళ్యాణోదర్క మగు నని చెప్పినట్లు, అరుంధతి కౌసల్యతోఁ జెప్పఁగా "మనోరథములే నశించిన నాకది సిద్ధించు టె"ట్లని[2] యుత్తర మిచ్చెను.

(4) మఱియు నాయంకమందే కౌసల్యయు జనకుఁడును లవునిజూచి యాతనిరూపమును బోల్చి సంభాషించుకొన్న కొంతసేపటికి జనకుఁడు-

"బాలునియందుఁ గానగు బాలికపోఁడిమి రాముపోల్కియుం
జాల స్వరూప మయ్యదియ చక్కని కాంతియు నద్ది వాణియుఁ
శీలము నవ్వియే వినయసిద్ధియు నయ్యది-దేవి చిత్త మి
క్లేలకొ కానిమార్గమున నేడ్తఱిఁ బోడుతఁ బర్వ లెత్తెడిఁ! [3]
అని పరితపించెను.

(5) ఆయంక మందె లవుఁడు సీతాపరిత్యాగమువఱకు రామాయణకథ నే నెఱుఁగుదు నని చెప్పిన జనకుఁడును గౌసల్యయు నిట్లు విలపించిరి.

కౌసల్య— హావత్స! ముగ్ధలగుమ్మా! ఏకాకిని నైననీశరీరకుసుమమున కిప్పు డెట్టిదైవదుర్విలాసము ఘటిల్లెను?[4]

---

1. కన్యాయాః కిల పూజయన్తి పితరో జామాతు రాప్తం జనం
సంబన్ధే విపరీత మేవ తదభూ దారాధనం తే మయి
త్వం కాలేన తథావిధో ప్యపహృతః సంబన్ధబీజం చ త
ద్ఘోరే స్మిన్ మృతజీవలోకనరకే పాపస్య ధి గ్జీవితమ్.
2. కుతో ఽతిక్రాంతమనోరథాయా మ మేతత్.
3. వత్సాయా శ్చ రఘూద్వహస్య చ శిశా వస్మి న్నభివ్యజ్యతే
సంవృత్తిః ప్రతిబింబితేవ నిఖిలా సైవాకృతిః సాద్యుతిః
సా వాణీ వినయ స్స ఏవ సహజః పుణ్యానుభావో ప్యసౌ
హాహా దేవి కిము త్వథై ర్మమ మనః పారిప్లవం ధావతి.

4. కౌసల్యా- హావత్సే! ముగ్ధముఖి. క ఇదానీం తే శరీరకుసుమస్య ఝటితి దైవదుర్విలాసపరిణామ ఏకాకిన్యా నిపతితః,

జనకుఁడు — హావత్స.

"ఓరువరాని యాపరిభవోగ్రతచే మతి సంతపింపఁగా
ఘోరవనంబు మధ్యమునఁ గ్రూరమృగంబులు చుట్టి భీకరా
కారత నార్వఁగాఁ బ్రసవకాలపువేదనఁ బొక్కుచు న్నిరా
ధారను గావుమయ్య నను దండ్రి యటంచును నెంత యేడ్చితో.[1]

సీత మరణము నొందిన దన్నబుద్ధి లేనిదే వీరికింతదుఃఖము కలుగనేరదు.

(6) పంచమాంకమందు సుమంత్రుఁడు లవునిరూపము పరికించి రాముని పుత్రుఁ డనునూహపొడమ—

"హృదయమా! వేఱుదారిని బరువెత్తెద వేల?
విధివశంబునఁ జెడె దాని బీజ మపుడ
యిఁక మనోరథ మీడేఱు టెట్టు లకట
మున్ను తీవయె తెగిపోయి యున్నచోటఁ
బూవు లాతీవ నెండియుఁ బూచు టెట్లు.[2]

అని యాయూహను మరలించుకొనియెను. సీత నష్టమైన దని కాక వేఱొక యర్థమున కిచ్చట నవకాశము లేదు.

ఈయుదాహరణము లన్నిటంబట్టి రామునకు నితరులకుఁ గూడ సీత మరణము నొందిన దనుదృఢవిశ్వాస ముండె నని నిరాఘాటముగా సిద్ధించుచున్నది.

ఏవిధమునను జూచినను రామునకు సీతామరణమునందు దృఢప్రత్యయ మున్న దని సహృదయులకుఁ దోఁపక మానదు. దుఃఖాతిరేకముచే నట్లు విలపించెను గాని సీత మృతినొందె నని చెప్పుట రామునితాత్పర్యము గా దని విప్రలంభవాదు లందురు. దుఃఖాతిరేకముచేత నైనను సీత మృతినొందిన దను

---

1. జనకః- హా వత్సే!
మానం త్వయా పరిభవంచ వనంచ ఘోరం
తాం చ వ్యథాం ప్రసవకాలకృతా మవాప్య
క్రవ్యాద్గణేషు పరితః పరివారయత్సు
సంత్రస్తయా శరణ మి త్యసకృత్ స్మృతోऽస్మి.

2. హృదయ కిమఃవ్యథాపరిప్లవసే.
మనోరథస్య యద్బీజం తద్దైవే నాహతో హ్యదః
లతాయాం పూర్వలూనాయాం ప్రసవ స్యోద్భవః కుతః.

కొని రాముఁ డట్లు విలపించెనా లేక జీవించియున్నదని నమ్మియు విలపించెనా! జీవించియున్న దనునమ్మకము రామున కున్న దని చెప్పుట కాధారములు లేవు. అట్టినమ్మక మున్నచో నాతని కంతదుఃఖము కలుగ నేరదు. రామునిశోకానుభవము మనమునఁ బట్టించికొన్నవారికి సీతాజీవితాశ యాతని కున్న దను నూహ కలుగదు. ఆశోకానుభవ మెట్టిదో యించుక చూతము.

(1) సీతను బరిత్యజింప నిశ్చయించుకొని యామెను విడిచి లేచివచ్చి—

"అయ్యో యిప్పుడు జీవలోకము తాఱుమాఱైనది. రాముఁడు జీవించి యుండుటకుఁ బ్రయోజనము నేఁటితోఁ దీఱినది. జగత్తు శూన్యారణ్యమైనది. సంసార మసారము. శరీరము కాష్ఠప్రాయము. దిక్కు లేనివాఁడ నైతిని. ఏమి చేయుదును! నాకు గతి యేది! ఔను.

శోకానుభూతికొఱకే, నాకీ చైతన్య మిచ్చె నాళీకభవుం
డీకఠినాసులు వజ్రము, లై కీలులఁ బిదులఁగొట్టు ననయం బకటా[1]

అని విలపించెను.

(2) శంబూకవధానంతరము రాముఁడు పంచవటి సమీపించుచుఁ బూర్వపరిచితస్థలములఁ జూచుటచే శోక మతిశయింప—

"ఊరక యుండి యుండి కడు నుగ్రతఁ దాఁకు విషంబుపోలికిన్
పారయుతంబుగా వదలఁ జయ్యనవచ్చు నలుంగులాగునన్
దారుణహృద్వ్రణంబు పయిఁ దద్దయు నొవ్వఁగఁ గొట్టినట్టులం
గ్రూరత నాఁటి శోక మిదె క్రొత్తది వోలె నలంచు నక్కటా![2]

అని విలపించెను.

---

1. హంత సంప్రతి విపర్యస్తో జీవలోకః అద్యావసితం జీవితప్రయోజనం రామస్య. శూన్య మధునా జీర్ణారణ్యం జగత్. అసారః సంసారః. కాష్ఠప్రాయం శరీరం. అశరణో స్మి, కిం కరోమి, కా గతిః. అథవా—
దుఃఖసంవేదనాయైవ రామే చైతన్యమాహితమ్
మర్మోపఘాతిభిః ప్రాణై ర్వజ్రకీలాయితం హృది.

2. చిరా ద్వేగారంభీ ప్రసృత ఇవ తీవ్రో విషరసః
కుతశ్చి త్సంవేగాత్ప్రచల ఇవ శల్యస్య శకలః
వ్రణో రూఢగ్రంథిః స్ఫుటిత ఇవ హృన్మర్మణి పునః
పురాభూతః శోకో వికలయతి మాం నూతన ఇవ.

(3) ఆసమయమందే మురల రాముని శోక మిట్లు వర్ణించెను.
"అతిగభీర మగుట నగపడదు పయికిఁ, గాని లోన మిగులఁ గనలుచుండుఁ
గుతకుత మనుచు నుడుకు పుటపాకముగతి, గురుతరమగు రామకరుణారసము.

అట్టియిష్టజనకష్టవినిపాతమువలనఁ గలిగినదీర్ఘశోకముచేత రాముఁ
డిప్పు డెంతయు క్షీణించియున్నాఁడు. అతనిని జూడఁ గుసుమసమబంధన మగు
నాహృదయము వడఁకుచున్నది"[1] అని.

(4) పంచవటిని దర్శించినప్పుడు రాముఁడు—

"ఈపంచవటీదర్శనముచేత—

అకటమోహంబు నన్నిప్పు డలమికొనియె
నంతరంగంబులోపల నింతపట్టు
నడఁగి యుండి యుండి యిపుడుకడఁకరవిలి
మిగులవ్యాపించుదుఃఖాగ్ని పొగయనంగ.

హా ప్రియురాల! జానకి![2]

అని విలపించెను.

(5) ఆసందర్భమందే రాముఁడు—

అయ్యో,

"బలువగ బీటవాఱు నెద బ్రయ్యదు రెండగునట్లు మోహ మ
గ్గలమయి చాలఁ జేష్టడెడుఁ గాయము తెల్వి నశింపఁ బోదు లో
పలియుడు కట్టె కాల్చు మఱి భస్మము చేయదు మేను నంగసం
ధులు త్రికులంగ మోదు మఱి త్రుంపదు ప్రాణము దైవ మక్కటా.

ఓహో,

"జనపదవాసులార! పురసజ్జనులార! వినుండి యింటిలో
జనకజ యుంట విూకది యసమ్మత మయ్యెను శూన్యకాననం

---

1. అనిర్భిన్నో గభీరత్వా దంతర్గూఢఘనవ్యథః
పుటపాకప్రతీకాశో రామస్య కరుణోరసః—
తేనచ తథావిధేష్టజనకష్టవినిపాతజన్మనా ప్రకృష్టేనగద్గదేన దీర్ఘశోకసంతానేన సంప్రతి
పరిక్షీణో రామభద్రః । తమవలోక్య కంపిత మివ కుసుమబంధనం మే హృదయమ్.

2. అనేన పంచవటీదర్శనేన-
అంతర్లీనస్య దుఃఖాగ్నే రద్యోద్దామం జ్వలిష్యతః
ఉత్పీడ ఇవ ధూమస్య మోహః ప్రాగావృణోతి మామ్.
హా ప్రియే జానకి!

బునఁ దృణమట్లు వీడినను బుట్టద జాలి తలంపు లెంతయు
న్మనమును నీఱుసేయ గతిమాలుట నేర్చెద నల్గఁబోకుఁడీ.[1]

అని యేడ్చెను.

(6) మఱియు నాసందర్భమందే రాముఁడు —

"వాసంతీ, నేను—

కొఱవిని ద్రిప్పినట్లు విషగుంభితదంతము నాటినట్టులన్
గురుతరతీవ్రతన్ హృదయకోశమునందలి కీలు గోయుచున్
బిరబిర శోకశంకువిదె వేగముతోడుతఁ జీల్చుచుండఁగా
స్థిరమతితో సహించితిని దీనికి నంతము గల్గు టెన్నఁడో.[2]

అని దుఃఖించెను.

(7) పంచవటియందే సీత తన కగపడినట్లు భ్రమించి రాముఁడు—

"కఠినురాలా! జానకీ! ఇక్కడ నక్కడ నగపడుచునే యున్నదానవు. నామీఁద మాత్రము దయలేదు, నీకు, హా! దేవి!

హృదయము వ్రక్కలయ్యెడు దహించెడు లోపలితాప మెప్పుడుం
బ్రిదిలెడు దేహబంధములు విశ్వము శూన్యము గాఁగఁ దోఁచెడున్
ముదిరిన చిమ్మచీఁకటిని మున్గెడుఁ జిత్తము జ్ఞానశూన్యమై

---

1. కష్టం భోః కష్టమ్.
దలతి హృదయం శోకోద్వేగా ద్ద్విధాతు న భిద్యతే వహతి వికలః కాయో మోహం న ముంచతి చేతనాం। జ్వలయతి తనూ మంతర్దాహః కరోతి న భస్మసా త్ప్రహరతి విధి ర్మర్మచ్ఛేదీ నకృంతతి జీవితమ్.

హా భగవంతః పౌరజానపదాః—
నకిల భవతాం దేవ్యాః స్థానం గృహే భిమతం। తత స్తృణమివ వనే శూన్యే త్యక్తా నచాప్యనుశోచితా। చిరపరిచితా స్తేతే భావా స్తథా ద్రవయంతి మాం। మిద మశరణై రద్యాస్మాభిః ప్రసీదత రుద్యతే.

2. అయి వాసంతి మయాఖలు-
యథా తిరశ్చీన మలాతశల్యం ప్రత్యుప్త మంతః సవిషశ్చదంశః
తథైవ తీవ్రో హృది శోకశంకు ర్మర్మాణి కృంత న్నపి కిన్నసోఢః॥

గదురుచు మోహ మెల్లెడలఁ గప్పెడు నక్కట యేమిసేయుదున్.[1]

అని మూర్ఛిల్లెను.

ఇట్టి పట్టులింకనుం గలవు. ఇట్టియుత్కటశోకము ప్రత్యాశ యే మాత్రమున్నను గలుగనేరదు. కావున రామునకుఁ బ్రత్యాశయే లేదని చెప్ప కతప్పదు.

మఱియు సప్తమాంకమునం దంతర్నాటికానంతరము సీత గంగలో నుండి వెడలి వచ్చి సాక్షాత్కరించినపు డామెను జూచి రాముఁడు మూర్ఛ నొంది యరుంధతియాజ్ఞానుసారముగా సీత యాతనిస్పృశింపఁగాఁ దెలివివచ్చి "అహో యిదేమిటి"[2] అని సహర్షాద్భుతముగఁ బలికించి "ఏమి! దేవియైనజాన కియా" అని పలికెను. ప్రేమపాత్రురా లైనసీత తిరిగి కనఁబడినందుకు హర్ష మును దలఁపనితలంపుగా వచ్చినందు కద్భుతముం గలిగిన దని తాత్పర్యము. ఇది యాతయుఁ దలఁపనితలంపుగాఁగలిగినది, కావుననే, రామునకు మూర్ఛ వచ్చినది. చిట్టచివరకు అరుంధతి రామునితో—

"అధ్వరమునాఁటి జాంబూనదాకృతికిని,మూలమైనట్టి ప్రియురాలి ముద్దరాలి
ధర్మ మెప్పుడుఁ దప్పని ధన్యురాలి, ధర్మపద్ధతి నేలుమో ధరణినాథ."[3]

అన్నప్పుడు సీత తనలోఁదాను-

"ఆర్యపుత్రుఁడు సీతదుఃఖమునుబోఁగొట్టెడునా?—[4]అని సందేహించి రాముఁ డరుంధతికి "మీాసెలవుప్రకారమే"[5] యని ప్రత్యుత్తరమీాయ "తి రిగి బ్రతికితిని"[6] అని పలికెను. అరుంధతిమాటను బట్టి తన్ను రాముఁడు తిరుగఁ బరిగ్రహింపఁడేమో యను సందేహము సీతకుఁ గల్గినది.

---

1. అయి చండి జానకి! ఇతస్తతో దృశ్యసే నానుకంపసే-
హాహాదేవి స్ఫుటతిహృదయం ధ్వంసతే దేహబంధః। శూన్యం మన్యే జగ దవిరలజ్వాల మంతర్జ్వలామి। సీద న్నంధేతమసి విధురో మజ్జతీ వాంతరాత్మా। విష్వఙ్మోహః స్థగ యతి కథం మందభాగ్యః కరోమి॥
2. (సమాశ్వస్యసానందం) భోః కిమేతత్ (దృష్ట్వా సహర్షాద్భుతం) కథం దేవీ! జానకీ.
3. నియోజయ యథాధర్మం ప్రియాం త్వం ధర్మచారిణీమ్ ।
హిరణ్మయ్యాః ప్రతికృతేః పుణ్యాం ప్రకృతి మధ్వరే॥
4. అపిజానా త్యార్యపుత్రః సీతాయా దుఃఖం పరిమార్ష్టుం?
5. యథాభగవత్యాదిశతి.
6. ప్రత్యుజ్జీవితాస్మి.

మఱియు సీతాసమాగమ మైనవెంటనే లవణాసురుని జయించి శత్రు
ఘ్నుఁడు వచ్చినాఁ డనువార్త విని రాముఁడు "ఇది యంతయు ననుభవించు
చున్నను నమ్మఁజాలకున్నాఁడను. అభ్యుదయములరీతి యిట్టిదే కాఁబోలు"[1]
నని పలికెను. "ఇది యంత యు" నన్నప్పుడు సీతాపునర్లాభము ను శత్రు
ఘ్నవిజయము నేకకాలమందుఁ గలుగుట. ఇందు రాముఁడు నమ్మఁజాలనిది
సీతాపునర్లాభమే గాని శత్రుఘ్నవిజయము కాదు. ఇది కూడఁ బ్రత్యాశా
భావమునే తెలుపుచున్నది.

III. సీత జీవించియున్న దనునిశ్చయజ్ఞానము గాని సందేహము గాని
యొకవేళ రామునకున్న దనుకొన్నను దానిమూలమునఁ బ్రత్యాశ యున్నదని
చెప్ప నవకాశము లేదు. ఏలన:—సీత పవిత్రచరిత్ర యని యెఱిఁగియుండి
యు లోకు లామెపై నారోపించిన దోషమునుబట్టి లోకానురంజనమే పరమ
ధర్మ మని యెంచి ప్రాణసమానురా లైనయామెను విడిచిపెట్టిన రాముఁడు
తిరిగి యాభార్యం దీసికొని వచ్చి యామెతో సంసారముచేయఁదలఁచు నని
యూహించుట కవకాశము లేదు. అట్టి తలం పేమాత్ర మున్నను రాముఁడు
ధీరోదాత్తుఁడు కాకపోవలసివచ్చును. అట్టితలంపే రామునకున్నచో నశ్వమేధ
యాగసంకల్పకాలమం దామెను దెచ్చుటకు యత్నము చేసియుండును. అట్లు
చేయక సీతాప్రతికృతితోఁ గూడి యాగ మొనర్చెను.

ఎన్నివిధములఁ జూచినను సీతాపునస్సమాగమాశ రామునకు లే దని
చెప్పకతప్పదు. ప్రత్యాశ లేక రాముఁ డనుభవించినశోకము కేవల కరుణ మే
యగును. అప్రతర్క్యముగాఁ జిట్టచివరకుఁ గల్గిన పునస్సమాగమమువలనఁ
గలిగినహర్షముచేఁ బుట్టినరసము కేవల శృంగారమే యగును. ఈ రెండింటికి
నంగాంగిభావము లేదు. ఇది సిద్ధాంతము.

ఈ సిద్ధాంతమునకు విప్రలంభవాదులు చెప్పునాక్షేపములఁ బరిశీ
లింతము.

వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు ప్రత్యాశ లేకయే విప్రలంభశృంగారము
కావచ్చు నని చెప్పుటకు రెం డుపపత్తులు కనఁబఱిచినారు. "శాకుంతలమందు
శాపక్షణము మొదలు, అంగుళీయకదర్శనక్షణపర్యంతమును దుష్యంతునికి

1. సర్వమిదమనుభవన్నపి న ప్రత్యేమి, యద్వా ప్రకృతిరియమభ్యుదయానాం!

శకుంతలయందు ఎట్టిరతిగాని ఎట్టియాశగాని లేదు. మఱి ప్రత్యాశ లేదని చెప్పవలయునా ?" అని మొదటియుపపత్తి- ఈప్రశ్నమున కుత్తరము శాస్త్రులుగారే యిట్లు చెప్పినారు. "అంగుళీయకదర్శనానంతరము ఆశగలదేగాని ప్రత్యాశ ఏమో?" అని. "ప్రత్యాశ ఏమో?" అనుటలో శాస్త్రులుగారిభావ మేమో తెలియకున్నది. అంగుళీయకదర్శనానంతరము ప్రత్యాశ యున్నదనియే చెప్పవలసియున్నది. విప్రలంభమున కది చాలును. అంగుళీయకదర్శనమునకుఁ బూర్వము శాపప్రభావముచేత దుష్యంతునకు మఱపు పుట్టినది. ఈయవస్థ మూర్ఛవంటిది. అం దేరసమును లేదు.

"మాలతియందు ప్రత్యాశానందేహము కలదు:—

"స యత్ర ప్రత్యాశా మనుపతతి నో వా రహయతి।

ప్రవిక్షిప్తం చేతః ప్రవిశతిచ మోహాంధతమసమ్" ఇత్యాది-

పూర్వోదాహృతలక్షణవాక్యములవలన ప్రాయికముగా అనురక్తస్త్రీపురుషులలో ఒకరు మృతిఁజెందిన అద్వితీయులు ప్రలపించుట పునస్సంగము లేకున్న కరుణ మగును. పునస్సంగ మున్న కరుణవిప్రలంభ మగుసు అని యేర్పడుచున్నది." అని శాస్త్రులుగారి రెండవయుపపత్తి. ప్రత్యాశ లేకయే పునస్సంగ మున్నమాత్రాన విప్రలంభశృంగార మగు నను మాట పూర్వోదాహృతలక్షణవాక్యములకు విరుద్ధము గా వనఁ జెల్లఁదగినది కాదు. మాలతీమాధవశ్లోకమునకు ప్రత్యాశ లేదని యర్థము కాదు. మనస్సు ప్రత్యాశ నవలంబించుటయు లేను విడుచుటయు లేదు అని శ్లోకార్థము. ప్రత్యాశయున్నదనియే దీనిభావము. ఈవాక్యము కథానాయకుఁ డైనమాధవునిది కాదు. మకరందునిది. కథానాయిక యగుమాలతి జీవించియున్నదా లేదా యనుసంశయము కలుగుటచేత మాధవునిచిత్త మత్యంతము కలఁతఁ జెందినది. సీత జీవించియున్న దనునమ్మకము రామున కున్నను పునస్సంప్రత్యాశ యుండఁ గూడకు కదా !

ఇట్లు వాదించి యుఁ జిట్టచివరకుఁ బ్రత్యాశ యుండవలయునను వాదము నంగీకరించి శాస్త్రులుగారు "ఈనాటకమున రతి నాశమొందక ఉత్కటముగా నున్నందునను ప్రత్యాశయుఁ గలిగినందునను అంగి విప్రలంభమయినది. అని సిద్ధాంతము" అని సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈసిద్ధాంతము నిలువఁదగినది కాదు. రతి యుత్కటముగా నున్న దనుటకు శాస్త్రులుగా రుదాహరించిన

వాక్యము లన్నియు, సీతను దలఁచికొని రాముఁడు విలపించినపట్లు. ఇచ్చట రతి శోకమును బోషించుటకే పనికివచ్చును గాని విప్రలంభమును సూచింపదు. ప్రీతిరూపక మగురతి లేక శోకము పుట్టదు. ఇష్టవస్తువియోగమువలననే గదా శోకము పుట్టును. విప్రలంభశృంగారమునందలి రతి సంగమాభిలాషారూపకము. అట్టిరతి యీనాటకమందు లేదు.

ప్రత్యాశ కలదనుటకు శాస్త్రులుగారు-

"వస్తుస్థితి యిట్లున్నను ప్రత్యాశ లేనిదే విప్రలంభ మెట్లగును" అనఁగూడదు. ఏలన, ఋశ్యశృంగాదుల వాక్కులయందు రామునికి విశ్వాసము ఎప్పుడును అవ్యాహతము" అని చెప్పి యందునకుఁ బ్రమాణములుగాఁ బ్రథమాంకమందలి "లౌకికానాం హి సాధూనా" మిత్యాదిశ్లోకమును, "తత్పుత్త్ర పూర్ణోత్సంగా మాయుష్మతీం ద్రక్ష్యామః" అను ఋశ్యశృంగవాక్యమును, చతుర్థాంకమందలి "ఆవిర్భూతజ్యోతిషాం బ్రాహ్మణానా" మిత్యాది యరుంధతి వాక్యమునుదాహరించిరి. ఇందు మొదటిశ్లోకము "కేవలం వీరప్రసవా భూయాః-" "వీరమాతృ కస్య"-అని సీతకువసిష్ఠుఁడు చేసినయాశీర్వాదము నష్టావక్రునివలన విని రాముఁ డన్నమాట. ఇదియు ఋశ్యశృంగుని యాశీర్వాదమును సీతకుఁ గుశలవులఁ గనుటచేతనే చరితార్థము లయినవి. ఆమాటలు పుట్టినప్పటికి రామునకు సీతావియోగము కలుగలేదు. వారిరువురకుఁ బునస్సమాగమ మగునని యాశీర్వదించుటకు నిమిత్తమే లేదుగదా !

"ఆవిర్భూతజ్యోతిషా" మిత్యాదిశ్లోకము కౌసల్యతో నరుంధతియన్నమాట- అందులోనుదాహృతమయిన "కల్యాణోదర్కం భవిష్యతి" యనువసిష్ఠవాక్యము ఋశ్యశృంగాశ్రమమం దన్నది. అది రామునకుఁ దెలియదు. దాని నాధారము చేసికొని రాముఁడు ప్రత్యాశనొందు టెట్లు?

నాటకమునకు శృంగారవీరరసములు రెంటిలో నేదో యొకటి యంగిగా నుండవలయు నని నాటకలక్షణము కావున నీనాటకమందుఁ గరుణ మంగి యగుట పొసఁగ దని యిం కొకవాదము. "శృంగారము గాని వీరము గాని యొకటే అంగిగా నుండవలయును. తక్కినరసము లన్నియు నంగములుగా నుండవచ్చును. నిర్వహణమం దద్భుతముండవలయు"నని సాహిత్యదర్పణము [1]

1. ఏకఏవ భవే దంగి శృంగారో వీరఏవవా ।
అంగ మన్యేరసాః సర్వే కార్యోనిర్వహణే ద్భుతః॥

దీనికి టీక యిట్లున్నది:—

ఉత్కర్షాధానమునిమిత్త మొక్కరసమునే యంగిని చేయవలయు నని (దీని)యర్థము. శృంగారముగాని వీరముగాని యని యీరసములఁ జేర్కొనుట సముచితరససూచకము. దీనివలన నుత్తరరామచరితమందు కరుణమునకును, ప్రబోధచంద్రోదయమందు శాంతమునకు నంగిత్వ మవ్యాహతము. కావుననే ధ్వనికారుఁడు—

ప్రబంధమున కుత్కర్షము కలిగించుటకై ప్రసిద్ధ మగునానారసనిబంధనములలో నేదో యొకరసము నంగిగాఁ జేయవలయు'' నని చెప్పెను.[1]

ఈటీకావాక్యముచేత నీయాక్షేపము ప్రతిహత మయినది. భవభూతి వీరరసప్రధానముగా మహావీరచరిత్రయు, శృంగారరసప్రధానముగా మాలతీమాధవమును రచించి కరుణరసప్రధానముగా నీయుత్తరరామచరితనాటకము రచించిన ట్లగపడుచున్నది. నాటకము సుఖాంతముగా నుండవలయు ననునూహతోఁ జవర సీతారాముల పునస్సమాగమ మతికెను. అయితు కతుకుగానె యున్నది గాని యేకాన్వయ మగునట్లు పూర్వకథతోఁ గలిసిపోలేదు.

మృతినొందినభార్యకుఁ బ్రతికృతిచేయించి యాదియే సహధర్మచారిణిగా యజ్ఞ మొనరించుట ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధము కావున సువర్ణవికార మగుసీతాప్రతికృతితో నశ్వమేధము చేయఁబూనినరామునకు సీతాజీవితత్వనిశ్చయ మున్నదనక తప్ప దని వేఱొకవాదము. దీనికిఁ బ్రమాణముగా-

''యస్యభార్యా విదూరస్థా, పతితా మూపి తావివా
అనిచ్ఛుః ప్రతికూలావా, తస్య ప్రతికృతౌ క్రియా.

అనుశ్లోక ముదాహరింపఁబడినది. సీత జీవించియున్న దనుకొన్నను, ఈధర్మశాస్త్రవాక్యమున కిచ్చటఁ బ్రవృత్తి యెట్లో విప్రలంభవాదులు చెప్పవలసియున్నది. "విదూరస్థా" యనుపద్దులోఁ బడవలయును గాని సీత

---

1. "ఉత్కర్షాధానాయ ఏకఏవ రసోంగిత్వేన నివేశయితవ్య ఇత్యర్థః। శృంగారో వీరో వేతి కథనంతు సముచితరససూచకం। తేనోత్తరరామచరితే కరుణస్య ప్రబోధచంద్రోదయే శాంతస్య చాంగిత్వ మవ్యాహతం॥

అతఏవోక్తం ధ్వనికృతా—

ప్రసిద్ధేపి ప్రబంధానాం నానారసనిబంధనే। ఏకోరసోంగీకర్తవ్య స్తేషా ముత్కర్షమిచ్ఛతా ఇతి—

మఱియొకపద్దులోఁ జేరుట కవకాశము లేదు గదా। ఈపట్టున విదూరస్థ యనఁగా యజ్ఞకాలమునకు వచ్చుటకు సాధ్యముకానంత దూరమందున్న దని చెప్పవలయును. సీత యంతదూరములో నున్నదా ? లేదు. వాల్మీకితపోవన సమీపమందుఁ గదా లక్ష్మణుఁ డామెను విడిచినది. అది యయోధ్య కత్యంత దూరము కాదు. ఏమాత్రము ప్రయత్నముచేసినను యజ్ఞమున కామెను రప్పించుట కవకాశ మున్నది. అట్టి యత్నమే జరుగలేదు. ఇదియుఁ గాక, నాటకమునుబట్టి యజ్ఞసంకల్పకాలమందు సీత రసాతలమం దున్నది. రసాతల మం దున్నను విదూరస్థే యందురా? అట్లయిన మృతినొందిన దానిని గూడ విదూరస్థగా నేల యెంచరాదు? సీతాజీవితత్వమందు రామునకు నిశ్చయజ్ఞాన మారోపించుట కాధారము లేమియు లేవు. బంగారుసీతతో నశ్వమేధము చేయుట వాల్మీకిరామాయణమందే యున్నది. రామాయణమం దున్న దానినే గ్రహించి భవభూతి దానికి మెఱుఁగుపెట్టెను. సీత నష్టమయినదని యెంచియు నామె బొమ్మనే పెట్టుకొని యశ్వమేధము చేయఁబూనుట రామునకు సీత యందుఁ గలప్రీతి కుత్కర్షము కలిగించుచున్నది. దీనిని పెద్దగుణముగా గ్రహిం పవలసియుండఁగా ధర్మశాస్త్రదృష్టిచే దోష మని వాదించువాదము సరస మయినవాదము కాదు.

ఏవిధమునఁ జూచినను సీతాపునస్సమాగమవిషయములో రామునకు సమీహా గాని ప్రత్యాశ గాని యున్నదనుట కాధార మేమియు లేదు. కావున నీనాటకమందు ప్రధానరసము కరుణమె యని సిద్ధాంతము.

గ్రంథస్వీకారము.

ఆర్యులజన్మస్థానము:—(The Home of the Aryas, by Pandit Lakshmidhar kalli, M. A. M. O. L. Delhi University Publication No. 2.) ఈ గ్రంథము ఢిల్లీవిశ్వవిద్యాలయమునందు సంస్కృతపండితులగు లక్ష్మీధరపండితునిచే నాంగ్లమున రచియింపఁబడినది. గ్రంథకర్త రచియించిన కాళిదాసునిజన్మస్థాన మను గ్రంథ మీపత్రికయం దిదివఱలో విమర్శింపఁబడినది—ప్రాచీనార్యులు ప్రథమమున యూరపుఖండమునఁ గాని మధ్యాసియాయందుఁ గాని నివసించి రనియు నచ్చటనుండి కాలక్రమమున నితరదేశములకు వలసపోయి రనియు ప్రాచ్యపాశ్చాత్యపండితులు చర్చించియున్నారు. కీ. శే. బాలగంగాధరతిలకుపండితులు తమ గ్రంథమున (Arctic Home of the Vedas) వేదములందలి విశేషాంశములను సంగ్రహించి ఆర్యులు వేదములు రచియించినపు డుత్తరధ్రువమునకు సమీపమున నివసించి రని సిద్ధాంతీకరించిరి. పామీరుపీఠభూమియే వారి ప్రథమనివాసస్థాన మని మానియరువిల్లియముగారును, యూరపుఖండమే యని లాతము, బెన్ఫీ, గీగరు, పోష్ మొదలగువారును తమతమసిద్ధాంతముల కనుగుణముగఁ జర్చించిరి. లక్ష్మీధరపండితులు వారిసిద్ధాంతముల నిరాకరించి, హిమాలయపర్వతములందలి సప్తసింధూప్రాంతమే వారిజన్మస్థానమై యుండు నని విపులముగఁ జర్చించి నిర్ణయ మొనర్చియున్నారు. వీరియాశయములు భాషాపరిణామశాస్త్రవేత్తల యభిప్రాయములతో నేకీభవింపక పోయినను, వీరి గ్రంథ మందఱకు నాదరణీయ మని చెప్పనగును. గ్రంథకర్తగారి నూతనదృక్పథము ననుసరించి, పండితు లార్యుల జన్మస్థాననిర్ణయమునకై యత్నింపవలసియున్నది.

శ్రీసనాతనధర్మము—ఇది రాజమహేంద్రవరము హిందూసమాజము వారిచేఁ బ్రచురింపఁబడినది. దీనిని బరిషత్కార్యాలయమునకు మ॥ రా॥ న్యాపతి సుబ్బారావుపంతులు బి. ఏ., బి. ఎల్., గారు దయతోఁ బంపించిరి. ఇందు ధర్మాధ్యాయము, ప్రమాణాధ్యాయము, సాధనాధ్యాయము, తత్త్వాధ్యాయము నని నాల్గుభాగములు. ప్రతిభాగమునను ధర్మప్రకరణము, శ్రుతిప్రకరణము, ననియిట్లు 3, 5, 10, 6 ప్రకరణములు గలవు. 285 పుటలు

డ. క్రొ. సనాతనధర్మముల ముఖ్యోద్దేశము బాగుగాఁ దెలిసికొనఁజాలక పాశ్చాత్యనాగరకతాసంపర్కమున నిరసనభావముం జూపుచున్నవారికిని విద్యార్థులకును గృహస్థులకును సాధారణజ్ఞానవంతులకును సులభముగాఁ దెలియునట్లు నడుమనడుమ శ్లోకములతోఁ బ్రతిపదార్థముతో బహువిధములగు ధర్మబోధ లిందుఁ జేయఁబడినవి. రాజమహేంద్రవరపు హిందూసమాజమువారీగ్రంథమునందుఁ బరీక్షలుగావించి బహుమతులంగూడ నిచ్చుచుందురు. ఇహపరసాధనమైన ప్రోత్సాహముం గలిగించు నీసమాజమువా రెంతయు వందనీయులు. ఈ గ్రంథమందలి వాక్యశైలిం బరికింపుఁడు-

"ధరించునది కావున ధర్మ మనియు విశ్వమంతయు దీనిచే ధరింపఁబడుచున్నది గావున ధర్మ మనియు పండితులు ధర్మశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని జెప్పుచున్నారు. లోకములోని ప్రతివస్తువునకు నేదో యొకముఖ్యమైన నైసర్గికధర్మమున్నది. అది యాధర్మమును విడిచిపెట్టినయెడల నాశముఁ జెందును. అగ్నికి వేఁడి, జలమునకు ద్రవత్వము, సూదంటురాతికి లోహమునాకర్షించుశక్తి, ఇట్టివి ధర్మములు. ఇట్లే మనుష్యునకు మనుష్యత్వము ధర్మము. పశువునకుఁ బశుత్వము ధర్మము. అనఁగా నేశక్తి లేకపోయిన మనుష్యుఁడు మనుష్యుఁడుకాఁడో పశువు పశువుకాదో ఆశక్తియే ధర్మ మగును."

ఇంతస్పష్టముగాఁ జెప్పినను గ్రహింపఁజాలనివా రుందురా? ఇంతకంటె ధర్మవిషయము తేలికగాఁ దెల్పుమాటలు గలవా? ఆంధ్రలోక మీసమాజమువారి గ్రంథములం జదివి యానందించుంగాక. మతాభిమానము దృఢపడుంగాక. దీని వెల రు 1—0—0. రాజమహేంద్రవరములోఁ బైసమాజమువారియొద్దనే దొరకును.

భారతీయచిత్రకళ—

గ్రంథకర్త శ్రీయుత తలిసెట్టి రామారావు, బి.ఏ., బి. ఎల్., గారు. ప్రకాశకులు దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు. ఆంధ్రగ్రంథమాలలో నిది ౧3 వ కుసుమము. ఇందుఁ బండ్రెండధ్యాయములలో హైందవచిత్రలేఖనోదయము, బౌద్ధులకాలము, అజంతగుహలు, బాఘ్సింహళము, చిత్రలేఖనము క్షీణించుట, మొగలుచిత్రలేఖనము, రాజపుత్రచిత్రలేఖనము, ఇప్పటికాలము, నను భాగములలో నాయావిషయమై చర్చించియు

న్నారు. "మనయాంధ్రదేశమున జాతీయచిత్రకళ ప్రాముఖ్యము వహించుచుం డుటవలన రవివర్మచిత్రములవలనను, పాశ్చాత్యవిద్యలవలనను వ్యాపించిన ఐరోపాచిత్రరచనావ్యామోహము తగ్గఁజొచ్చినది. ఇట్టియదనున ప్రాచీనకాలమునుండి భారతదేశమున చిత్రకళపొందిన మార్పులను, దానియాధిక్యమును తెలుపుచరిత్ర ప్రజల కందజేసినయెడల నీప్రబోధమునకు లాభము చేకూరు ననునాశతో నేనీచిన్నగ్రంథమును వ్రాసితిని." అని గ్రంథకర్త లొక్కమాట వ్రాసియున్నారు. ఈమాటయే "జాతీయచిత్రరచనయందు విముఖులై యున్న యాంధ్రులను గొందఱనైనను సుముఖులను జేయఁగలుగు" నని మాయాశయమును నైయున్నది. రామారావుగారు చిత్రలేఖనకళయందుఁ బ్రసిద్ధిని వహించి యున్నవారు. తమయనుభవమునను నితరసహాయమునను జాతీయ చిత్రకళయందలి యౌన్నత్యమును మనయెదుటఁ బెట్టుచున్నారు. ఈపుస్తకమునం దున్నయనేకవిషయములను గ్రహించి చిత్రకళాభిజ్ఞులుఁ, కుతూహలులును, జిజ్ఞాసువులును భారతీయచిత్రకళాచరిత్రయందు వెల్లడికాని యీ గ్రంథమునం దెక్కనివిషయములను జేర్చిన పూర్ణగ్రంథమును రామారావుగారిచేత వ్రాయించి దేశోపకారమును గళాభివృద్ధియుం గావింతురుగాక - వెల రు 1-0-0. చెన్నపురి ఆంధ్రపత్రికాకార్యస్థానమున దొరకును.

రఘువంశకథనము—

ఇది కాళిదాసమహాకవి సంస్కృతరఘువంశమునకుఁ దెనుఁగువచనము. ప్రస్తుతము కాకినాడ కలెక్టరుకచ్చేరీలో నుద్యోగిగానున్న శ్రీయుత బండారు తమ్మయ్యగా రనువాదకులు. పందొమ్మిదిసర్గములుం బందొమ్మిది ప్రకరణములుగఁ దెనిఁగించిరి. భాషాంతరీకరణము స్వచ్ఛపదఘటితమై యొప్పుచున్నది. ఒకొక్కచో వ్యాఖ్యానములోని వాక్యములు మూలములోఁ జేర్చిరి.

శ్లో. అథ సమావవృతే కుసుమైర్నవై స్తమివ సేవితు మేకనరాధిపమ్
యమకుబేరజలేశ్వరవజ్రిణాం సమధురం మధు రఞ్చితవిక్రమమ్ ౯-౨౫

"సముచితపరాక్రమంబున యమవరుణకుబేర మహేంద్రాదిదిక్పాలురతో సమంబుగ లోకభారమును వహించు నాసార్వభౌముని సేవింపవచ్చినదై వసంతుఁ డంత "రిక్తహస్తేననో పేయా ద్రాజానం దైవతంగురు" మ్మను ధర్మమును దలంచికాఁబోలు నవకుసుమసంభృతుఁడయి చనుదెంచెను-"

సేవించువాఁడై యనుటకంటె (సేవితుమివ) "సేవించుటకువలె ననుట యే లెస్స యని తలంచెదము-ఒకొక్కచోఁ దెనిఁగింపు ధారాళముగానుండును, ఒకొక్కచో మూలములో నున్నట్లేయుండును.

నీవారపాకాదికడంగరీనైః రామృశ్యతే జానపదై ర్నకిఞ్చిత్" ౫-౯

"వన్యనీవారపాకాదులను జనపదములనుండి కడంగరీయములు వచ్చి భక్షింపవుగదా"

శ్లో. కృతాఞ్జలి స్తత్ర యదమ్బ సత్యా న్న భశ్యత స్వర్గఫలాద్గురో ర్నః
తచ్చిన్త్యమానం సుకృతం తవేతి జహార లజ్జాం భరతస్యమాతుః౧౪-౧౬

"అతఁ డచ్చట భరతునితల్లిని గాంచి యంజలిమోడ్చి "అమ్మా! స్వర్గ ఫలదాయక మగుసత్యవ్రతమునుండి భ్రష్టత నొందకుండ మాజనకుని గాపాడి నది తలంచిచూడ నీసుకృతమేగదా"యని ప్రియవచనములు వలికి యామె లజ్జను బోనడంచెను"

ఈ గ్రంథమును జదివిన సంస్కృతరఘువంశము జదువలేదను కించ యుండదు. భాషాపాటవమును బట్టి యిది కళాశాలవిద్యార్థులకుఁ బఠనీయ గ్రంథముగా నేర్పఱుపవచ్చును. అక్కడక్కడఁ బుటలయడుగున దేశనామా దులు భూగోళాదివిషయములు సూచింపఁబడియున్నవి. వెల విద్యార్థులకు రు 1-4-0. ఇతరులకు 1-8-0 భాగములుకూడఁ దొరకును.

తిరుప్పావు:—ఆంధ్రప్రతిపదార్థతాత్పర్య స్వాపదేశార్థసహితము. శ్రీ ఆండాళమ్మగారి ద్రవిడమూలమును దానికి శ్రీనారాయణవనము వకుళా భరణముగారిచే విరచింపఁబడిన యాంధ్ర ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యాదులును గలవు. ద్రావిడమూలమును దెనుఁగక్షరములలోనే యున్నది. ముప్పదిపాటలు క్రౌనుసైజు 102 పుటలు. వెల రు 0-6-0. కావలసినవారికి, 22 పచ్చయ్యప్ప మొదలివీథి కోమలేశ్వరంపేఁట, చెన్నపట్టణములో పై శ్రీవకుళాభరణముగా రియొద్దనే దొరకును.

భారతకథలు—ప్రొద్దుటూరు జిల్లామునసబుకోర్టు గుమాస్తా మ॥ రా॥ శ్రీ వెల్లాల మైసూరయ్యగారిచే రచియింపఁబడినవచనగ్రంథము. "విద్యార్థిబృందమున కుపయోగించు ననుకొని భారతములో కొన్నినీతియుక్త

ములగు కథల నేరి యిందు వ్రాసికొంటిని దానిలోని పద్యములే కొన్నియిందు పొందుపఱచితిని" అని కవిగారు ముకట వ్రాసియున్నారు. ఇందు 1. మంత్రరాజము 2. ఊర్వశీశాపము 3. పతివ్రతాశాపము 4. పతివ్రతామాహాత్మ్యము 5. అష్టావక్రచరిత్రమునున్నగు పదికథలుగలవు. వచనముచక్కనిది. నిర్దుష్టమైనది గాని యక్కడక్కడ "వాలక్ష్మపతిని నేను వశీకృతుని జేసికొనలేకున్నాను (1 పుట) నాఅత్తగారికి (4 పుట) ఇట్లనవసరముగ విసంధులును "తల్లీయని జీరుటంజాలియే" (11 పుట) కన్నులెఱ్ఱఁజేసి (23 పుట) ఇట్టియక్షరముల ప్రమాదములును గలవు. వానికేమి మంచి శైలిలో వ్రాయఁబడియున్నవి. నీతులు బోధించుచు, పెద్దతరగతి విద్యార్థులకుఁ దగియున్నది. 50 పుటల గ్రంథమునకు రు 1-0-0 వెల వేయఁబడినది. వెల యధికముగా నున్నదని తలంతుము. శైలికై కొన్ని పంక్తులు:—

"ఊర్వశి యుజ్జనసంగమాకాంక్షంజేసి యరుదెంచెను. చంద్రికాధవళ దుకూలంబుగట్టియున్నది మృగమదకర్పూర కుంకుమోన్మిశ్రిత సుగంధంబలందియున్నది. వివిధసురభికుసుమవిసరంబులు ముడిచియున్నది. మణిమయ భూషణాలంకృతయై యున్నది. నింటకడ వడసిన క్రొమ్మెఱుంగుఁ దీఁగయుంబోలె యున్నది"—(పేజీ 9.)

నూజివీటి ప్రభువులగు అప్పారాయులవంశచరిత్ర. సంకుచితము:— శ్రీరాజారంగయ్య అప్పారావుబహద్దరువారి ఉన్నతపాఠశాల ఉపాధ్యాయులు ధన్యంరాజు అప్పారావుగారిచే భాషాంతరీకరణము. మాతృక దీనికి పైయున్న తపాఠశాలలోని యుపాధ్యాయులు వి. సుందరమయ్యరు గారి యాంగ్లేయ గ్రంథము. ఇందు బసవనదండనాథుఁడు కళింగరాజ్యసామంతృత్వము, విద్యానగర సామంతృత్వము, విజయప్పారావుగారు గోలకొండ సామంతృత్వము, నైజాము సామంతృత్వము, రాజానృసింహ అప్పారావువారు, రాజా వెంకయ్యప్పారావు బహద్దరువారు, ఆంగ్లేయ సామంతృత్వము, రాజా నారయ్యప్పారావు బహద్దరు వారు. ఇత్యాదిగా నూజివీటిశాఖ, శనివారప్పేటశాఖ వారివారివంశావళులు వ్రాయఁబడినవి. అందందు పటములు గూడఁ జేర్పఁబడినవి, కాకతిరాజ్యము మొదలు (12 క్రి. శ.) నేఁటివఱకుఁ గలతత్సంస్థానములలోని ప్రభువులు వారివంశములుం దెలుపఁబడినవి. ఇప్పటినూజవీడుభూస్థితియుఁ దెల్పఁబడినది, దీని వెల రు 0-4-0.

తిరుగుడు పెండ్లి:—ఆంధ్ర ప్రచారిణీ గ్రంథమాల 65 పుష్పము. శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు రచించినది. వేంకటపార్వతీశ్వరకవుల కిరుపురకు నొక్క నాఁటిరాత్రి యొక్క రీతిగనే వచ్చినస్వప్నములోని వృత్తాంతమఁట- వెల రు 1-8-0. పిఠాపురములో నాంధ్ర ప్రచారిణీ గ్రంథనిలయములో దొరకును.

రాసిలస్:—ఇది సుఖజీవనాన్వేషకుఁ డగు అబ్సీనియారాజపుత్రునికథ. ఇంగ్లీషులో జాన్సన్ కవి రచించిన దానికిఁ బ్ర॥ శ్రీ కూచి నరసింహము బి. ఏ. గారు కావించినయాంధ్రీకరణము. 272 డ- క్రా- పుటలు. 48 ప్రకరణములు. మూలగ్రంథస్థము లగునగరనామములుఁ బురుషనామములు నట్లేయుంచుటచే నభ్యాసము లేనిమనచెవికిఁ గ్రొత్తగానుండి చదువుచున్నపుడు నడుమనడుమ నడ్డువచ్చుట తప్ప శైలిలో నిమ్నోన్నతములు లేవు. మృదుమధురపదప్రయోగము నరసింహకవిగారి కభిమానము. సంస్కృతాంధ్రపదములు సరళములుగాఁ బ్రయోగింపఁబడును. వెల రు 0-14-0. పిఠాపురములోఁ గవిగారియొద్దను, విశాఖపట్టణమండలము ఎలమంచిలి తాలూకా మెళుపాకగ్రామమున యం. యస్. శాస్త్రి అండు సన్సువారియొద్దను దొరకును.

లీలావతి:—ఆంధ్ర ప్రచారిణీ గ్రంథమాల ౭౭వ పుష్పము. గ్రంథకర్త బ్ర॥ నందివాడ కామేశ్వరరావు బి. ఎ. గారు. "ఈనవల దేనికి ననువాదము గాని దొంగతనము గాని కాదు. ఒక్కవాక్యము ఒకయక్షర మెటనుండియు దీసికొనలేదు. ఈనవలలో వచ్చుపేళ్లు మాత్రము బంగాళాపే ళ్లుంచవలసివచ్చినది" ఇత్యాదిగాఁ గవిగారు తెల్పుచున్నారు. తమ తమ్ముఁడుగారి యుత్సాహమునకై యీనవలను గవిగారు వ్రాసినారఁట. స్వతంత్రనవలలను వ్రాయుటయే భాషకుఁజాలఁ దోడ్పాటుచేయుట యని మాయభిప్రాయము. వెల 1-8 0.

అష్టావక్రగీత:-అష్టావక్రమునీంద్రునిచే జనకచక్రవర్తి కుపదేశింపఁబడిన సర్వోపనిషత్సారసంగ్రహము. ముముక్షుజనోపయోగమైనది. దీనికి బండార్లంక వాస్తవ్యులగు బ్ర. పేరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రతాత్పర్యముం జేర్చి కాకినాడపురవాస్తవ్యులు ప॥ వ॥ డి॥ పెన్షనరు మ॥ కామర్షి వేంకటసుబ్బయ్యగారు ప్రకటించిరి. ఈపుస్తకమును శ్రీపరమ

హంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీపరమశివేంద్రస్వామివారు చక్కఁగాఁ బరిష్కరించిరి. గ్రంథాదిని 16 పుటలు కథాసంగ్రహము కూడఁ జేర్పఁబడినది. వెల 0-12-0 కాకినాడలో నున్న గ్రంథప్రకాశకు లగు వేంకటసుబ్బయ్యగారియొద్ద దొరకును.

హరిహరగుహభజనోత్సవచంద్రిక:— ప్రథమ భాగము. (1. నిత్యోత్సవ పద్ధతి. 2. పక్షోత్సవపద్ధతి) బ్రా॥ కొడుమూరి రంగనాథఅయ్యగారిచే రచియింపఁబడినది. ప్రకాశకులు పై కామర్షి వేంకటసుబ్బయ్యగారే. 34 పుటల విశేషపీఠికగలదు. కీర్తనలు ప్రార్థనశ్లోకములు దండకములుం గలవు. కీర్తనలకు విషయసూచి కలదు. నడుమనడుమ చెప్పవలసిన పుండరీకములు గలవు. పక్షోత్సవ ప్రకరణము-ఏకాదశి, శ్రీరామనవమి, గోకులాష్టమి, ఏకాహం, సప్తాహం, మొదలగుసందర్భములలోఁ గీర్తనచేయుటకుఁ జాలతోడ్పడును. ఇందు భజన పద్ధతు లనేకములు గలవు. దీపము చుట్టును దిరుగుచు చేయుభజన, స్త్రీలు బాలికలు వంగుకొని చేతులతో తాళము వేయుచు దీపముచుట్టు తిరుగుచుఁ బాడుపాటలు, నొకరిబుజములమీఁద నొకరు చేతులుంచి దీప ప్రదక్షిణముచేయుపాటలు మొదలగునవి పెక్కులుగలవు. తెనుఁగు, సంస్కృతము, మరాటీ మున్నగుభాషలలోఁ గలవు. వెల రు 1-4-0.

వీరశైవవివాహవిధి:—లింగబ్రాహ్మణులగు వీరశైవులవివాహవిధానము, సటీకము. చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారిచే వ్రాయఁబడిన యాంధ్రటిప్పణితో రావికోట వీరయ్యగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. వీరభద్రశర్మగారు వ్రాసిన పీఠిక కలదు. గ్రంథప్రకాశకులసంక్షిప్తవంశసంచయము పద్యములు వీరభద్రశర్మగారు రచించినవి ముందుఁగలవు. పౌరోహితులు తప్పక గమనింపవలసినప్రధానవిషయములు మొదటను దెల్పఁబడినవి. దీనివలనఁ బురోహితుఁడుపంచామృతములు పంచపల్లవములు పంచగవ్యములుసంగ్రహించుటకు వానివివరము దర్భకూర్చము దర్భపవిత్రము చుట్టువిధానము ఆవాహినీముద్ర స్థాపినీముద్ర మొదలగుముద్రలక్షణము తెలిసికొనుట కత్యంతసహాయకారిగా నుండును. ఏసమయమున నేవస్తువు కావలయునో తెలిసికొనుటకు వీలగును. వివాహవిషయమై మంత్రాదులను మనము వివరింపఁబనిలేదు. ఇందు వివాహపూర్వదినకర్తవ్యము గణపతిపూజ మొదలు నాకబలి గృహప్రవేశము శివసంకల్పము ఆశీర్వాదమం

త్రములవఱకు సంపూర్ణముగాఁ గలదు. ఈగ్రంథము నపేక్షించువారు రావి కోటవీరయ్యగారు చందుపట్ల, భువనగిరితాలూకా నైజాం అని వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును. వెల రు ౧.

కవిత్వచింతామణి:—గ్రంథకర్త శ్రీయుతులు చదలువాఁడ కోటినరసింహముగారు. వీరు తా మాంధ్ర భాషాపరిజ్ఞానము నార్జించుచు విద్యార్థిదశలోఁ బఠించిన గ్రంథముల సారాంశమునే కవిత్వచింతామణి యనునీగ్రంథముగా రచించిరి. ౧౦ ప్రకరణములు. కవిత్వము చెప్పుటకుఁ గావలసిన వ్యాకరణము ఛందస్సు, కావ్యలక్షణములు నిందు సంగ్రహముగ సుగమముగఁ దెల్పఁబడినవి. చక్రబంధాదిలక్షణములు, గర్భకవిత్వలక్షణములుం గలవు. ఈకూర్పు నభినందించు పలువురు పండితుల యభిప్రాయములు మొదటఁ జేర్పఁబడినవి. బ్ర॥ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కవిభూషణ కవిరాజు శ్రీవత్సవాయ వేంకటనీలాద్రిరాజుగారు మున్నగువారు మంచియభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు. వెల 0-12-0 గ్రంథములు, పై కోటినరసింహముగారికడ గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లితాలూకా ఊటుకూరులో దొరకును.

హరశతకము:—ఇది భక్తి, నీతి, తత్వబోధకమగునటులు గవర్నమెంటు మేడపాడు గ్రామవాసియు, బోర్డుబాలికాపాఠశాల ప్రధానోపాధ్యాయులు నగు బ్ర॥శ్రీ పెండ్యాల నారాయణశర్మగారిచే రచియింపఁబడినయది. ఈశతకమును దల్లిగారి కంకితముచేసిరి. ఉప్పెర్లగోత్రజులు మాశిన వేంకటరాజుగా రీశతకము నచ్చువేయించిరి. కొన్నిపద్యములు మచ్చునకుఁ జూపఁబడుచున్నవి.

క. శ్రీకంఠ వినుము మనవిని, నాకంటెను భక్తులుంద్రు నయముగ వారిన్
సాకుట కరిగెడితటి నను, శ్రీకంటిని నైనఁ జూడు కృపయుంచి హరా. ౧౦

క. ఒకదానినుండి చిత్తం, బొకదానికిఁ జెందు మధ్యనుండెడి రూపే
వికలత్వ ముండనేరని, సకలాత్ముని రూపమండ్రు సర్వాత్మహరా. ౨౬

భూషణాలంకృతంబుగఁ జేసి వేంచేయ శోభితంబుగఁ బరంజ్యోతి యగుచుఁ
గామధేనువు పైనుండి కదలిరాఁగ
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౯౭

శితవాహునకుఁ బాశుపత మొసఁగిన యట్టి యాదిదేవుండు రెండవదినమున
సఖలవైభవముతో హాయిగా భూతవాహనముపై వేంచేయునపుడు వెంట
స్వస్తివాచన మగ్రజన్ములు పఠియింప సద్భక్తజను లెల్ల సన్నుతింపఁ
బాలునీరును వేఱు పఱుచు వారువమందు సర్వాంగభూషణశాలియగుచుఁ
గనులపండువ నూరేగి కదలిరాఁగ
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందు నడువ, వేంక. ౯౮

దివ్యరత్నమయూఖ దేదీప్యమానంబు లైనట్టి ఘనకిరీటాంగదములుఁ
గర్ణావతంసము లురభూషణంబు లుంగరములుఁ బతకము ల్గంటసరులు
భుజకీర్తులును గరంబుగనొప్పుపూలదండలు దాల్చి భవుఁడు మూఁడవదినమున
లావణ్యముగను గైలాసవాహనమందు వీథిలో వేంచేయ వెంబడిగను
సింహమున నుండి యూరేగి చెలఁగి రాఁగ
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందు నడువ, వేంక. ౯౯

నాల్గవదినమందు నాగభూషణుఁడు కుంజరముపై నెరవొంద సరసముగను
గలువ పువ్వులచాయ వలువగట్టుక పంచరంగివర్ణపుఁ బట్టు రవికఁదొడిగి
నిండు పున్నమ రేయి గండుచంద్రుని సాటి కొమరొప్పు ముత్యాలకొప్పు పెట్టి
వన్నె మించినసొమ్ము వలసినంతకుఁ దాల్చి యైరావతంబుపై నందముగను
రాజసంబున నూరేగి రావె నీవు
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందు నడువ, వేంక. ౧౦౦

చెలువు బంగరుపాగ శిరముపైనుంచి చెంగావి నిల్వంగి చక్కనగఁ దొడిగి
గట్టిగ మొలదట్టి గట్టి పైచికటారి పూని మౌక్తికరత్నభూషణములు
జవ్వాజి బొట్టు పచ్చలతాళి దాల్చి నేజమునల్లఁబట్టి పంచమదినమున
సారంగధరుఁడు గజ్జలగుఱ్ఱమున స్వారి వెడలంగ రయముగా వెంటనేయ
రబ్బిహాయ మందునూరేగిరావె యపుడు
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౧౦౧

ఆఱవదినమందు హాలాస్యపతియైన కాలకంఠునితోను గళలు మించి
యూరేయి వృషభవాహనములం దతిమాళి వీథిమధ్యములందు వేడుకలర

జంటగా వేంచేయజనసమూహము మ్రొక్కఁ గోటిసేవయుఁజాలఁగొల్లలాడఁ
బగలువత్తులును దీవట్లు వెలుంగ భూసురులు వేదము చెప్ప సురలుపొగడ
మ్రోల నరగజవాద్యముల్ మ్రోయ నపుడు
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౧౦౨

మ్రోల మర్దళములు మ్రోయంగఁ దకట త ద్ధిమియంచు నట్టువదిద్దితెలుప
సరళి శారీరముల్ సమముగా నొనగూర్చి దరువు వర్ణములుఁ గీర్తనలుపాడి
భరతశాస్త్రమురీతి భావాభినయ మొప్ప దాసీజనములు న ర్తనము సేయఁ
దరుణేందుమౌళి సప్తమదినంబందుఁ జంద్రప్రభా వేంచేసి తనరఁగాను
రమ్యశుకమున నూరేఁగి రాఁగ నపుడు
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందు నడువ, వేంక. ౧౦౩

ఎనిమిదాదినమందు నెనయంగ బహువిధమ్ములసొమ్ములను నించి ముద్దులొలుకఁ
జెలువుగాఁ బట్టాభిషేకోత్సవముఁ జెందిగుఱ్ఱైన సెంగోలుబిరుదు మెలఁగఁ
గరతలంబునఁబూని కల్పవృక్షము క్రింద నుండి శృంగారంబు లొనరనపుడు
నవరత్నసింహాసనస్థుఁడౌ సుందరేశ్వరునితో వేంచేయ జనము లెదుటఁ
గప్పురపుటారతుల్ ప్రీతికరము నెత్త
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౧౦౪

తొమ్మిదాదినమందు నిమ్ముగా సింగాణి బాణముల్ పూని పుష్పకమునందు
వెడలి దిగ్విజయంబు వీరత్వముగఁజల్పి యీశాన్యమున కేగ నీశ్వరుండు
మ్రోల నింద్రవిమానమున త్ర... బూని...వివాహమును పొన్న
అంతలో సంతోష మంది యావేళను నిశ్చయతాంబూల మచ్చెరువుగఁ
జేసి హరునితోఁగూడి వేంచేసిరావె
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౧౦౫

దశమదినంబందు ధరణిలోఁగలజనుల్ వచ్చిచూడఁగఁ గడువైభవముగ
మంగళవాద్యము ల్మ్రోంగలగాను వారాంగనామణులు నాట్యములుసలుప
వెలకోటిసేయుసొమ్ములుతోడుతను స్వర్ణమయమైనకళ్యాణమండపమున
దివమందు వేంచేసి దివ్యగేహమునందు లలితాంగి నీవు హాలాస్యపతిని
గొమరుమిగులంగఁ బెండ్లాడఁ గొలువునందు
మేలు మేలని దేవత ల్మెచ్చుకొనరె, వేంక. ౧౦౬

పదివేలదీవట్ల పగలువత్తులునిండి వెలుఁగంగగల బాణవిద్య లలర
ధవళశంఖాదివాద్యంబులెల్లనుమ్రోయసురటీలునుభయచామరము లమర
గంగాధరుండునుగజముపై వేంచేయ నెమిలివాహనమందుఁగొమరుఁడేఁగ
దంత...పుడమి జనులెల్ల మ్రొక్కియు... ౧౦౭
సీస సీస నల్పురుషులు బాంధవ్యములతోడ వారు వారు
నాకరిక్కొక్కరు వేడ్క నుత్సాహ మొదవంగగుశలంబులనుదెల్పికొనుచు నిలిచి
చూచి ముచ్చటలాడుచునుగొల్వఁబడిమ్రొక్క దినమందు శ్రీమహాదేవుఁడైన
సుందరేశ్వరునితో సొలపొందు రథమునం దలి.......... మున వెడలి
ఉదయకాలము నూరేగి ముదమునొంద
మూషికము నెక్కి గణపతి ముందునడువ, వేంక. ౧౦౮
చిలుకఁజేతనుబూని చిపచిన్నపట్టుకెంపులమయం బైనసొమ్ములుధరించి
జాజిమల్లెలు విరజాజిపూవులహారములు వైచి యేకాంతముగను రేయి
చొక్కనాథునితోను సొబగుమీరఁగనేకసింహాసనమున వేంచేసిరాఁగ
సప్తాభరణసేవ సర్వత్రజనులెల్ల గుమిగూడి నుతియించి కొలిచిచూడ
రాజవీథుల దీపహారతులు సేయ,మూషికము నెక్కిగణపతిముందు నడువ, వేం.
చంద్రశేఖరునితోఁ జలువచప్పరమందుఁ బదిరెండవదినంబు నుదయమందుఁ
వెడలి వేగమ........ మిజేఁగితీర్థమునిచ్చి యచట నందము చెలంగఁ
బగటిప్రార్థన మండపమునందుఁ గొలువుండి సకలవైభవముతోసగమురాత్రి
నంది వాహనముపై నాగరకము గాను గనకాభరణదివ్యకాంతి వెలుఁగఁ
బురములోఁ జొచ్చి వేంచేసి పూర్వమైన
దేవళము చేరి నిత్యంబుఁ దేజరిలుచు, వేంక. ౧౧౦
గంగోదకముల షట్కాలపూజలవిధానముగాను నిత్యోత్సవములు చేయ
సార్వకాలము భక్తజనులు గొల్వఁగ శ్రీకరముగానుబక్షోత్సవములు చేయ
వారాంగనలుమ్రోల వరుసగానటియింప రమణీయమాసోత్సవములు చేయ
సకలలోకు లెఱుంగఁ జాటించి నేత్రోత్సవముగాను చైత్రోత్సవములు చేయ
నతులవైభవములతోను నతిశయముగ
నెక్కువగఁ బాండ్యదేశంబు నేలుకొనుచు, వేంక. ౧౧౧
క్షితిని బాదులకుడి చెలఁగఁ బుణ్యాలయంబుగను గాణాచికాఁపురము గలిగి
వెలనాఁటిలో యజుర్వేదుండు హారితసగోత్రుఁ డాపస్తంబ సూత్రుఁ డలరుఁ

దూములూరికులాబ్ధిసోముండు వేంకటరంగయ్యపౌత్రుండు ప్రబలుఁడైన
వేంకట........ ..తనూజుఁడు వేంకటరంగయ్య విమలుఁడేను
శ్రీకరంబుగ నీపైని సీసపద్య,శతక మొనరించితిని గొమ్మశాశ్వతముగ, వేంక.
హృదయమందలిభక్తి హితవుగాఁ బాటించి చక్కగా నీసీసశతకమునను
సంపూర్ణముగ వ్రాసి సంతోషము చెలంగఁ జదువనేర్చిన విన్నజనులకెల్ల
దుష్కృతంబులుపాఱఁదోలఁగించియాయురారోగ్యముల్ధనధాన్యభాగ్యములును
బుణ్యంబులును శుభంబులు నందఁజేయించు మధురాపురీశ్వరీ మరకతాంగి
యిప్పటికి నప్పటికి నన్ను నెప్పటికిని, నిరతముగఁ బ్రోవవేదేవి నిత్యముగను
వేంకటేశుని చెల్లెలై వెలయుగౌరి, కరుణగలయమ్మ మీనమ్మ వరములిమ్మ.
సకలలోకేశ్వరి జయమంగళము నిత్యశుభమంగళమునీకు శోభనాంగి
సద్గుణాలంకార జయమంగళము నిత్యశుభమంగళము నీకు శోభనాంగి
సద్భక్తసేవితే జయమంగళము నిత్యశుభమంగళము నీకు శోభనాంగి
సాయుజ్యఫలదాయి జయమంగళము నిత్యశుభమంగళము నీకు శోభనాంగి
మంగళముమంగళమునీకుమరకతాంగి, మంగళముమంగళమునీకుమధురవాణి
వేంకటేశుని చెల్లెలై వెలయుగౌరి, కరుణగలయమ్మ మీనమ్మ వరము లిమ్మ.

శతకసముచ్చయము ప్రథమభాగము.

సంపూర్ణము.

క. ఆవిభుఁడు ఖడ్గదీప్త, వ్యావృతహస్తుఁడయి చంద్రవతి యనుదేవిన్
లావణ్యవతి యనెడుసుత, నావనమునఁ గొనుచు నొకఁడు నరిగెడువేళన్.

చ. అలఘుమణిద్యుతిం బొలుచు నావిభు భూషణరాగుఁ జూచి బో
యలు గడువీఁకఁ దాఁకుటయు నందఱ ముష్టికి శాతహేతిని
ర్దళితులఁగా నొనర్చి భుజదర్పము మానక నిల్చి వారిచే
నలుఁగులవేదన న్నవశుఁడై హరిపీఠికిఁ దాను నేగినన్. ౧౨౫

ఉ. అన్నరనాథుఁ డీల్గుటయు నాతనికామిని దానుఁ బుత్రియు
న్నిన్నఁదనంబు దోఁప నటవీస్థలి నేగెడుచోటఁ జన్నులుం
జెన్నెఱివేణులున్ జఘనబింబములుం గడువీఁగఁ జేయఁగా
నన్నపుఁగౌను లెంతయును సంచలమందఁగ నార్తిఁగూరుచున్. ౧౨౬

క. ఉలుకుచు నేగిరి వెనవె, బ్బులిరాకకుఁ దొలఁగులేళ్లపోలికి భయసం
చలితవిలోచన నీలో, త్పలరోచులు గప్పి విపినభాగము లొప్పన్. ౧౨౭

వ. అట్లరిగి యరిగి యత్యంతపథశ్రాంతినొంది. ౧౨౮

క. *లుంగలవంగ   నన్ గిరిసరసీ
తుంగతలవనముఁదూఱి ల,తాంగులు వెన నడఁగి యుండి రచ్చట నంతన్.

వ. చండవిక్రముం డనుమండలనాథుండు సింహవిక్రముం డనుతనయుండునుం దాను నక్కాననంబునకు వేటవచ్చి యప్పొలంతులు చనిన చొప్పు గాంచి పుత్రు నవలోకించి. ౧౩౦

క. అడుగులునిడుపగుకాంతయు, నడుగులుకుఱుచలగునంబుజాక్షియునుభయం
బడరఁజనినారు వీరలఁ,బొడగని(మన)పురికిఁగొంచుఁబోదము మేనిన్.౧౩౧

క. చరణములు నిడుపులగునా, సరసీరుహనేత్రి నాకు సన్నపుఁబాదాం
బురుహములయింతి నీకును, †గరసీతలటంచు నూత్నకౌతుకమొనఁగన్.

క. చరణంబులచొప్పునఁజని, సరసీతటికాననమున శ్రమపడిన మనో
హరవనదేవతలోయనఁ, గరమొప్పెడు సతులఁగాంచి కడుముద మొదవన్.

ఉ. వాడియు నొప్పుసేసె ముఖవారిరుహంబులు ఘంటికావళి
న్వాడియు వేష్టఁబెంచె నెఱివేణులు గ్రమ్మెకుఘర్మవారిలోఁ
గూడియు నష్టదంబు నొడఁగూర్చెను మేనులు చూడ్కి భీతి న
ల్లాడియుఁ బొల్చె నీసతులయందము సుస్థితి నెట్టు లుండునో. ౧౩౪

---

*లుంగలవంగమాళవల గంధ్దములం దెసంగిరని-మూ. †కరిణీతలలంచు-మూ.

వ. అని యిట్లభినందించి సమయంబు చేసికొనినవిధంబునం బెద్దయడుగుల
ముద్దియం దండ్రియుం గుఱుచయడుగులతెఱవఁ బుత్రుండును నత్యను
రాగంబునం గైకొని పురంబునకుం గొనిచని యల్లన నయ్యింతులవిధం
బంతయు నెఱింగి. ౧౩౫

క. కుఱుచడుగులయది తల్లియుఁ, గుఱుచలుగానడుగులయది కూఁతురు నయిన
న్వెఱఁగంది వారినియతిం, దొరగక వరియించి రరయ దుర్నయమైన న్. ౧౩౬

వ. అని కథ చెప్పి బేతాళుండు నరేంద్రా వారిరువురకును నవ్వారిజనేత్రలవల
న ననేకపుత్రు లుదయించిరి తత్తనయులు దమలోన నేమి యగుదు రని
యడిగిన. ౧౩౭

క. ఎప్పగిది విచారించినఁ, జెప్పంగా నేర రాక చింతాకులుఁడై
చెప్పఁగరా దీప్రశ్నముఁ, జెప్పు మనుచు నడిగె నేమి సేయుదు ననుచున్.

వ. నిర్విణ్ణుం డై మౌనంబునం జనుచున్న యమ్మానవేంద్రువలన సంతుష్టుం డై
బేతాళుం డిట్లనియె. ౧౩౯

మ. ధరణీనాయక నీదుశౌర్యమును సత్యంబుం బ్రతాపంబు ని
ద్ధర నెవ్వారికి లేదు నీదగు చరిత్రం బెప్పు విన్వారలం
గరమర్థిం బులకింపఁజేయుచు శిరఃకంపంబు చేయించు నీ
సరిగా నెన్నఁగఁబోలు రాజు గలఁడే సర్వజ్ఞచూడామణీ. ౧౪౦

క. నరవర బ్రాహ్మణుండు నిను నా కుపహారము చేయఁబూనె న
స్థిరుఁ డతిపాపచారి ననుఁ దెమ్మని పంచుట నిట్లు నీవు న
న్వరమతిఁ గొంచుఁబోవుటయు నాకుఁ బ్రణామము సేయఁబంచి నీ
శిరము హరించుఁ దోనె యిటు చెప్పితి నీకు హితోపదేశమున్. ౧౪౧

క. నినునాకు మ్రొక్కుమనఁగా, మునుమ్రొక్కి యెఱుంగ నేను మ్రొక్కెడువిధ మి
ట్లనిచూపు మనుచు మ్రొక్కఁగఁ, దునుము వెస న్వానిశిరము దొరసిచేర్లన్.

వ. ఇవ్విధంబు నాచేత వినక మోసపోయితేని నీశిరంబును హృదయపద్మంబు
ను నాకు నివేదించి వాఁడు విద్యాధరచక్రవర్తిపదంబు నొందు నీవు పరమ
పుణ్యుఁడవు గావున నీకట్టి యపాయంబు పుట్టదు నీవు వానిశిరంబు
ద్రుంచి తదనంతరంబ తద్వక్షోదళనం బాచరించి హృదయపద్మంబు పుచ్చి
నన్నుం బూజింపుము నీకు మనోరథసిద్ధి యయ్యెడు నని దీవించి యే నీశ
వంబుహోమంబునం బాసి యవ్వటపి కరిగి భిక్షుం జాక్షరింప వచ్చి యుండుఁ

ప్రవేశించి నీకు వరదుండ నయ్యెద నీవు దీని నేది యు నెఱుంగనివాఁడవు
గా నీకళేబరంబుఁగొని చను మని పంచిన వినతుం డై యమ్మేదినీకాంతుండు,

క. అక్షణము శవము గొనిచని, భిక్షుకకొగి నిచ్చుటయును బ్రియమున నీస
ర్వక్షితియు నీవ యేలుచు, నక్షయ మగుపెనుపుఁ బొందు మని దీవించెన్.

వ. ఇట్లు తపోధనుండునుం బోలె నాశీర్వాదంబుచేసి- ౧౪౫

సీ. వివిధసత్సాధనవిరచితంబగుచు విచిత్రచిహ్నంబులచెలువు గలిగి
యుండెడు నయ్యగ్నికుండంబులనడుమ నృపుతెచ్చినశవంబు నిలువఁబెట్టి
యాభిక్షుకుఁడు దక్షిణాభిముఖుండయి మహనీయ యనుమంత్రమహిమఁజేసి
బేతాళు నర్థి రావించి శవంబునం దమర నిశ్చలమతి నావహించి
యరుణచందనకుసుమమాల్యముల నర్ఘ్య
ముఖ్యవిధులను బూజించి సౌఖ్యమెసఁగ
నధిప బేతాళపతికి సాష్టాంగవినతి
సేయు మిష్టార్థములు నిన్నుఁ జేరు నెందు. ౧౪౬

వ. అనవుడు, ౧౪౭

క. మ్రొక్కుగొనఁ గాని యొకులకు, మ్రొక్కియెఱుఁగ నాకుఁజూపు మ్రొక్కెడి తెఱఁగే
మ్రొక్కెద మటే యనవుడు విధి, ద్రెక్కొన సాష్టాంగ మున్నతిం జేయుటయున్.

క. భూరమణుఁడు సంభ్రమమున, దోరసిచే భిక్షుశిరము దునిమి సుభక్తిన్
బోరున బేతాళున కుప, హారము గావించి ప్రణతుఁడై లేచి వెసన్. ౧౪౮

క. ఆతపసిపేరురంబును, హేతిశితాగ్రమునఁ జీరి హృత్పద్మమునన్
బేతాళుని బూజించెను, నాతఁడు గడు వరదుఁడయ్యె నాసమయమునన్.

వ. పితృవననివాసుండైన పరమేశ్వరుండు సర్వదేవపరివృతుం డై పుణ్యశ్లో
కుం డగు నమ్మహీకాంతునకు సన్నిధిచేసి యతనికి విద్యాధరచక్రవర్తిపదం
బొసంగి యంతర్హితుండయ్యె నంతం బ్రభాతం బగుటయు మహేశ్వర
ప్రసాదంబున విద్యాధరులు వచ్చి తోడఁగొనిపోవ విద్యాధరచక్రవర్తిప
దంబున కభిషిక్తుం డై నిజపురంబున కరుగుదెంచి యుభయరాజ్యసౌఖ్యం
బుల ననుభవించుచుఁ బెంపొంద నక్కాలంబునందు. ౧౫౧

మ. అహిలోకంబునఁ బన్నగేశ్వరసముద్యత్కాంతిఁ బోషించుచున్
మహిఁ దుగ్ధాబ్ధి హిమాగతారనగధామవ్రాతము ల్విస్ఫుర

స్తహిమం గూర్చుచు నింగి తారరుచులం బాలించుచు న్సర్వలో
కహితుం డానరనాథుకీర్తి పరఁగెన్ గంగాప్రవాహాకృతిన్. ౧౫౩

క. అనుచుఁ ద్రివిక్రమసేనుని, వినుతచరిత్రంబుఁ జెప్పి బేతాళుఁడు నా
కును వాహనముగఁ జేయుట, కనుకూలంబైన మంత్ర మది దయ నిచ్చెన్.

వ. ఆమంత్రం బత్యంతనిష్ఠతో ననుష్ఠించి తత్ప్రభావంబున బేతాళవాహనుం
డనై వచ్చి దేవరం గాంచి ధన్యుండ నైతి ననిన నక్కుమారకేసరి విక్రమ
కేసరి నభినుతించి రానిచెలుల కెదురుచూచుచుఁ రాజ్యసామ్రాజ్యభో
గంబు లనుభవించుచు నొక్కనాఁడు. ౧౫౪

శా. ఆపస్తంబపవిత్రసూత్ర హరితఖ్యాతాన్వవాయామృతా
కూపారామరభూజ భక్తి వినతక్షోణీశచూడామణీ
దీపారాధితపాదపీఠధరణీతేజఃప్రతిష్ఠాపన
వ్యాపారావతషట్సహస్రకులచూడాకల్పరత్నాంకురా. ౧౫౫

క. మరకతమౌక్తిక విద్రుమ, కురువిందమహేంద్రనీలగోమేధికవి
స్ఫురితమణిఖచితభూషణ, పరితోషణసుకవిలోక భవ్యవివేకా. ౧౫౬

ఉత్సాహ. బంధురప్రబంధబంధభవ్యనవ్యభాషణా
సింధుసమగభీరతావిశేషనిత్యభూషణా
సింధురాత్తప్రచురతురగసేవ్యవాజిశిక్షణా
బంధుమిత్రసుకవినికరపాలనావిచక్షణా. ౧౫౭

గద్యము. ఇది శ్రీమద్వెన్నెలకంటి సూరనామాత్యపుత్ర హరితసగోత్రపవిత్ర
సుకవిజనమైత్రీవిధేయ అన్నయనామధేయప్రణీతం
బైనషోడశకుమారచరిత్రంబునందుఁ
బంచమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

షోడశకుమారచరిత్రము.

—। షష్ఠాశ్వాసము ।—

క. శ్రీహర్షముఖ్యసుకవిస, మాహితకావ్యప్రపంచమాధుర్యసుధా
గాహనలీలారసిక, వ్యాహారవిహార మంత్రియన్నయసూరా. ౧

సీ. దేదీప్యమానమై తేజరిల్లుచునున్న మణిహేమమయసుధామండపమున
వివిధదేశాగతభువనాధినాథులు బలసియిర్దిక్కులఁ గొలిచియుండ
జలజాయతాక్షులు చారుచామీకరచమరవాలముల నందముగ నిడఁగ
నిందిందిరములకు విందులు గావించు మాలతీకుసుమము మ్రాలెఁ దనర
నాసుధర్మలో దేవత లర్థిఁ గొలువ
నమరకాంతలు వింజామరముల నిడఁగఁ
బారిజాతభూజాతపుష్పములు ముడిచి
యున్నయింద్రునిగతిఁ గొలువుండె విభుఁడు. ౨

వ. అయ్యవసరంబున, 3

సీ. చిత్తజాజ్ఞాలక్ష్మి చేతి పూసెలకట్టె కరణి బెత్తము కేలఁ గరము మెఱయఁ
గనకకుంభములపైఁ గాయువెన్నెలవోలెఁ జన్నులఁ జందనచర్చ దనరఁ
జకలాలతాసంగి శారదాభ్రమువోలెఁ గట్టిన తెలిపట్టుపుట్ట మమర
వదనేందునకుఁ బొంచి యొదిఁగిన రాహునాఁ గక్షభాగమున ఖడ్గంబు వ్రేల
రమణీయమై యున్నశృంగారరసమువోలె, నుర్విపైఁ గరజానువులొంద మ్రొక్కి
యల్లనల్లన యాప్రతీహారకాంత, వినయ మొనఁగంగ నిట్లని విన్నవించె. ౪

చ. పలికెదఁ బెక్కుదేశముల భాషలు నచ్చుపడంగ సర్వవి
ద్యల విలసత్కవిత్వమునఁ దర్దయు మీఱెదు నెల్లవారు నిం
పుల విలసిల్లఁ బాడెదు నపూర్వముగా నొకచిల్క యొక్కకో
మలి గొని తెర వచ్చె గరిమంబున దేవరఁ గాంచువేడుకన్. ౫

గీ. మాటలమృతరసము తేటలై పరఁగ వా, తెఱలకెంపునింపు నెఱయఁ జేయఁ
జిలుకకంటె నొప్పు జలజాతలోచన, జలజనయనకంటెఁ జిలుక యొప్పు. ౬

వ. అనిన విని యమ్మహీపతి యత్యంతకుతూహలంబున మంత్రులం గనుంగొని,

క. చిలుక యటె పెక్కుభాషలఁ, బలికెడునఁట సరసమధురభణితిఁ గవిత్వం
బులు చెప్పెడునఁట మఱియు, గ్గలమఁట యీచిత్ర మెందుఁ గలదే జగతిన్.

వ. అనిన నత్తెఱం గతిచిత్రంబు రావించి యవధరింపు మనుట యు నవ్విభు
నాజ్ఞంజేసి యా ప్రతీహారి యాకాంతం దోడ్కొని తెచ్చి సమ్ముఖంబు సే
యుటయు. ౯

చ. చిలుకకు దాది యైన సరసీరుహలోచన రాజసూతి కిం
పెలయఁగ మ్రొక్కిఁ బయ్యెద వొకించుక జాఱఁగ బాహుమూలదీ
ప్తులు లలిఁ ద్రుళ్లియాడ సరిఁ దోరపుఁజన్నులొకింత నిక్కఁగా
సులలితముద్రికారుచులు చూచుకరోచులమీఁదఁ జెందఁగన్. ౧౦

వ. ఇట్లు మ్రొక్కి తదనంతరంబ పరిచారికకరంబున నున్న రత్నపంజరం బల్లన
యందికొని. ౧౧

క. రాజితమణిపంజరయుత, రాజశుకముఁ బుచ్చి మనము రంజిల్లఁగ నా
రాజవరు మ్రోలనిడి యా, రాజానన యిట్టులనియెఁ బ్రమదం బెసఁగన్. ౧౨

సీ. అష్టభాషల మధురాశువిస్తరచిత్రకవితలు చెప్పు సత్కవులు మెచ్చ
నామ్నాయములు నాల్గునంగంబులాఱునునఖిలశాస్త్రంబులు నవగతములు
నూతనరీతుల ధాతువిభ్రమముల రసములు మెఱయు వర్ణకము వాడు
నేపురాణంబుల నేకథ యడిగినం దడఁబాటు లేక యేర్పడఁగఁ జెప్పు
నోలి నవధానములు వేనవేలు సూపు, శబ్దవిజ్ఞానినైనను సరకుగొనదు
గౌతమునినైనఁదొడరితర్కమున గెలుచు, నవధరింపు మీకీరంబు నవనినాథ.

వ. అని పలికిన యనంతరంబ యారాజకీరంబు రాజునవలోకించి. ౧౪

ఉ. తామరచూలినెమ్మొగముదామరలన్ మనునంచలేమ నె
త్తామరపూవుకోడ లెలదామరయింటులబోణి కొమ్మ వె
ల్దామరవన్నియన్ వెలయుతల్లి యొకప్పుడు నీతలంపుఁగ్రొ
త్తామరలోన నెమ్మొగముదామర విప్పఁగ నుండుఁగావుతన్ ౧౫

వ. అని యాశీర్వాదం బొనరించి ఋగ్యజుస్సామాథర్వణంబుల యందును
శిక్షాకల్ప జ్యోతిర్నిరుక్త వ్యాకరణచ్ఛందంబులందును మీమాంసాదులగు
తత్త్వావబోధనంబుల యందును బ్రాహ్మంబు శైవంబు పాద్మంబు వైష్ణవంబు
భాగవతంబు భవిష్యత్తు నారదీయంబు మార్కండేయంబు నాగ్నేయంబు
బ్రహ్మకైవర్తంబు లైంగంబు వారాహంబు స్కాందంబు వామనంబు గౌతమం

బు గారుడంబు మాత్స్యంబు వాయవ్యంబు నను మహాపురాణములయందు
ను, నారసింహంబు, నారదంబు, శివధర్మంబు, మాహేశ్వరంబు, గాలవంబు,
మానవంబు, బ్రహ్మాండంబు, వారుణకాళికంబులు, సాంబంబు, సౌరంబు,
మారీచంబు, కూర్మంబు బ్రాహ్మభార్గవసౌరవైష్ణవంబులు నను నుప
పురాణంబులయందును సరసకవినిర్ణయంబులగు కావ్యనాటకంబులయం
దును, సకలప్రసంగంబులయందునుం దనకు నత్యంతపరిచయంబు గలు
గుట తేటపడ నతిహృద్య విద్యాగోష్ఠి యొనరించిన సకలజనంబులు నద్భు
తానంద కందళిత మానసులయి కనుంగొన రాజపుంగవుండు రాజకీరంబు
నవలోకించి. ౧౭

క. ఏపీటనుండి వచ్చితి, వేవిధమున నీవు సేరితి లేమకు నీ
కీవిద్యామాహాత్మ్యం, బేవిధమునఁ గలిగె నాకు నేర్పడఁ జెపుమా. ౧౮

వ. అనుటయు. ౧౯

సీ. శ్రుతులు పుట్టినయిల్లు మతిజనంబులపంట యాగముగోష్ఠి విహారదేశ
మష్టమహాసిద్ధు లందెడుకందువ పరమయోగీంద్రులపట్టుఁగొమ్మ
సిద్ధసారస్వతసిద్ధి కావాలఁబు శబ్దశాస్త్రమునకు జన్మభూమి
నిశ్శ్రేయసంబుల నిచ్చిన మహనీయమహిమలగని శ్రీల మనికిపట్టు
గరుడ గంధర్వ కిన్నరఖచరసిద్ధ, పన్నగామరకోటులబ్రదుకుఁజోటు
సర్వసర్వంసహావిభూషణ మనంగఁ, దనరె శారదాపీఠంబు మనుజనాథ.

క. అందుండు భారతి శతా, నందసదానందకారణవికాసముతో
బృందారకబృందార్చిత, మందారలతాంతసురభిమందిర యగుచున్. ౨౦

గీ. అమ్మహాదేవి లీలావనాంతరమున, బాల్యమున నేను విహరింపఁ బరమయోగి
యొక్కరుఁడువచ్చి కదలకయుం ౨౧

(ఇక్కడగ్రంథపాతము)

ఊ. ... ...
... ...
... ... లనొల్లక నన్నుకోరెడుం
గావలయుం దదాప్తకృతిగాఁ దగునార్యఁదలంచి చూడఁగన్ ౨౨

వ. అని నిశ్చయించి ధీరోదాత్తుం డగుట సభాజనుల సన్నిధి నడుగక యేకాం
తంబున నడుగం దలంచి నానావిభూషణ చీనాంబరంబులు నతిమధుర రస

వత్ఫలంబులు నొసంగి శుకంబుతోడం గళావతిని పీఁటపట్టున కనిచి సత్వ
రంబుగా మజ్జనభోజనంబు లొనరించి యేకతంబున నుండి కళావతిని
రావించి యారాజశుకంబుతో నిట్లనియె. ౨౩

క. శుకవర నీచదివినయా, ర్యకు రెండర్థములు గలిగినట్లున్నవి చె
ప్పక మాకుఁ దెలియకున్నది, ప్రకటంబుగఁ జెప్పు దీని భావము దెలియన్.

వ. అనవుడు శుకం బిట్లనియె. ౨౪

క. త్రిదశాధిపుపురిపోలిక, విదిశాపురి యొప్పు మాళవీవిలసనసం
పద నైలింపవధూజన, సదమలవిలసనముతోడ సరియై యునికిన్. ౨౫

క. ఆవీడు మేఘమాల, త్క్ష్మావల్లభుఁ డేలు నతని గాదిలిసుత హం
సావళి గతినిర్జితహం, సావళి యన నొప్పు మిగుల నవనీనాథా. ౨౬

సీ. కమలాక్షుచేపట్టు గలిగియు శంఖంబు పూఁబోఁడికంఠంబుఁ బోలదయ్యె
వజనకుఁ బుట్టినిల్లయ్యునుం దామర బాలికకనుదోయిఁ బోలదయ్యె
భవునాశ్రయించియుం బ్రాలేయకరరేఖ లోలాక్షినిటలంబుఁ బోలదయ్యె
మదనుని గుణమయ్యు మధుకరమాలిక పొలఁతికుంతలములఁ బోలదయ్యె
వనిత సర్వాంగవరవిలాసాభిరామ
యైన హంసావళికి నెనయైనసతులు
గలరె మనుజేంద్ర మూఁడులోకములయందు
నాలతాతన్వి తనుఁదాన పోలుఁగాని. ౨౭

గీ. చన్నుదోయిచాలనున్నతిఁ జెలువొందెఁ, బెరుఁగుఁగటియుఁ దానపెన్నననుచుఁ
బడఁతినడుము సిగ్గువడి డాఁగెనోనాఁగ, నారుమాటునంద యడఁగియుండు.

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మోముసృజయించి యకలంకవిలసనం బలవరించి
కలువరేకుల మించు కన్నులు గావించి నిత్యవికాసంబు నెలవుకొలిపి
చక్రవాకవిభాతిఁ జన్నులు గల్పించి పాయనియొప్పులు పరఁగఁజేసి
కరికుంభవిస్ఫూర్తిఁ గటిచక్రమొనరించి కొమరారుననుజగి గుదురుకొలిపి
వనజభవుసృష్టి నిచ్చఁగైకొనక తాన
మీనకేతుండు వేడ్క నిర్మించెఁగాక
మూఁడుజగములఁ గలుగు పూఁబోఁడులందు
మాళవేశ్వరకన్యకఁ బోలఁగలరె. ౩౦